

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2017 30 stp

Fakultetet for landskap og samfunn
Hovedveileder: Dosent Kirsten G. Lunde

Utvidelse av Voksen kirkegård i Oslo

**- På et område med rekreasjons- og
naturkvaliteter**

Extension of Voksen graveyard

- On an area with qualities of recreation and nature

Elena Glosli

Landskapsarkitektur
Fakultetet for landskap og samfunn

BIBLIOTEKSSIDE

Tittel: Utvidelse av Voksen kirkegård i Oslo - På et område med rekreasjons- og naturkvaliteter.

Forfatter: Elena Glosli, masterstudent i landskapsarkitektur ved NMBU.

Hovedveileder: Dosent Kirsten G. Lunde.

Biveileder: Førsteamanuensis Ingjerd Solfeld.

Emneord: Gravplass, rekreasjon, Voksen, Oslo / graveyard, recreation, Voksen, Oslo.

Format, sidetall: stående A4, enkelte sider i liggende A3, 104 sider.

Opplag: 3.

Kilder: Fullstendig kildeliste finnes på side 100-106. Der annet ikke er oppgitt er figurer, foto og illustrasjoner forfatterens egne.

FORORD

Arbeidet med masteroppgaven har vært en utfordrende og givende prosess. Jeg synes gravplasser er interessante grøntområder fordi de skal være funksjonelle samtidig som de skal legge til rette for det emosjonelle i form av kontemplasjon og bearbeidelse av sorg. To prosjekteringsemner innen temaet som jeg tok våren 2017 ga meg innsikt i temaet og et ønske om å fordype meg i dette da jeg skulle skrive masteroppgave.

I forbindelse med masteroppgaven ønsker jeg først og fremst å takke min hovedveileder og ”gravplassorakelet” Kirsten G. Lunde for veiledning og alt hun har lært meg om temaet gravplass.

I tillegg ønsker jeg å takke biveileder Ingjerd Solfeld for gode råd og alle informanter innenfor feltet som har svart på spørsmål.

Takk til mine medstudenter for selskap og støtte.

Til slutt en varm takk til familien min. Spesielt til Cathrine som har tatt seg tid til korrekturlesing, og Andrés som velvillig har vært med på mange gravplassbefaringer i løpet av året.

SAMMENDRAG

Det er i dag et økende press på byenes grøntområder. Derfor må det vurderes om gravplassene i disse områdene i større grad skal dekke rekreasjonsfunksjoner. Det å kombinere en gravplass og et rekreasjonsområde er en utfordring ut fra tradisjonell bruk av gravplasssen.

Prosjektområdet i denne masteroppgaven er Voksen kirkegård i Oslo. Området, som er regulert til utvidet gravplass, er i dag et svært populært rekreasjonsområde. Problemstillingen er hvordan gravplassen kan utvides, samtidig som verdien som rekreasjonsområde opprettholdes. Målet er at den blir en mer integrert del av lokalmiljøet.

De gjeldende reguleringsplanene for området er preget av et skille mellom funksjoner, en ny reguleringsplan bør i større grad kombinere formålene gravplass og rekreasjonsområde.

Teorien i oppgaven belyser at gravplassene i Norge har forandret seg mye opp gjennom historien, og at tendenser i samfunnet ellers gjenspeiles på gravplassene. Det har de siste tiårene vært en øking i andelen kremasjoner og det har blitt vanligere med flere forskjellige gravtyper. Det foreslås derfor å tilføre en rekke forskjellige gravtyper og gravområder med ulike uttrykk for å imøtekomme en stadig mer divers etterspørsel.

I dag er det en nærmiljøhage på deler av det regulerte arealet. Det er viktig å beholde denne, da den allerede er et populært rekreasjonsområde og en viktig møteplass.

Det er også viktig å beholde og utvide stinettverket, da dette legger til rette for rekreasjonsbruken. Det foreslås at bruken av stiene varieres etter hvilket område de går gjennom. Stiene som går forbi gravfeltene er tiltenkt en begrenset type rekreasjonsformer som ikke kommer i konflikt med området primærfunksjon som sted for meditasjon og bearbeidelse av sorg. Stiene som går utenom gravfeltene er åpne for ordinær bruk. Slik legges det til rette for at gravområdene kan fungere som rolige oaser, mens de omkringliggende stiene og områdene har en mer allsidig bruk. Gravområdene som foreslås i forbindelse med utvidelsen av Voksen kirkegård kan gjentas flere steder på området når man får behov for flere graver.

ABSTRACT

Today there is increasing pressure on cities' green spaces. Therefore, it must be considered whether the graveyards in these areas to a greater extent should cover recreational functions. Combining a graveyard and a recreational area is a challenge when considering the traditional use of the graveyard.

The project area in this master's thesis is Voksen kirkegård in Oslo. The area, which is regulated as an extension of the graveyard, is today a very popular recreational area. The main question is how the graveyard can be extended, while maintaining its value as a recreational area. The aim is that it becomes a more integrated part of the local community.

The current regulation plans for the area are characterised by a separation between functions, a new plan should more closely combine the functions as graveyard and recreational area.

The theory in this thesis illustrates that the graveyards in Norway has changed a lot during the ages, and that trends elsewhere in society are mirrored on the graveyards. Over the last few decades there has been an increase in the amount of cremations and it has become more common with several different grave types. Therefore the thesis proposes to add a variety of different grave types and grave areas with different appearances to accommodate an increasingly diverse demand.

Today there is located a local allotment garden on a part of the regulated area. It is important to keep , as it is already a popular recreational area and an important meeting place.

It is also important to keep and expand the network of paths, as this facilitates recreational use. It is suggested that the use of the paths varies according to the area they go through. The paths that go past the grave areas are intended for a limited type of recreational use that is not in conflict with the area's primary function as a place for meditation and processing of grief. The paths that go outside the grave areas are open to ordinary use. This enables the grave areas to function as calm oases, while the surrounding roads and areas are more versatile. The grave areas proposed in connection with the expansion of Voksen kirkegård can be repeated several places in the area when more graves are needed.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Biblioteksside	3
Forord	4
Sammendrag og abstract	5
1. INNLEDNING	
1.1. Valg av tema og prosjektområde	10
1.2. Prosjektområdet	10
1.3. Problemstilling og mål	10
1.4. Oppgavens oppbygning og metode	11
1.5. Metodekritikk	11
1.6. Avgrensning	12
1.7. Begreper	12-13
2. GRAVPLASSER FØR OG NÅ	
2.1. Vårt forhold til de døde	16-17
2.1.1. Oppsummering	17
2.2. Gravplassens utvikling i Norge	18-21
2.2.1. Oppsummering	21
2.3. Norske gravplasser: utforming de siste årene	22-23
2.3.1. Oppsummering	23
2.4. Tendenser i samfunnet som påvirker begravelserform	24-26
2.4.1. Oppsummering	26
2.5. Gravplass med rom for mer enn graver	27-29
2.5.1. Oppsummering	29
3. REFERANSEPROSJEKTER	
3.1. Vestre gravlund - Norge	32-33
3.2. Järva begravningsplats - Sverige	34-35
3.3. Mariebjerg kirkegård - Danmark	36-37
3.4. Skovlunde kirkegård - Danmark	38-39
3.5. Assistents kirkegård - Danmark	40-41
3.6. Vestre kirkegård - Danmark	42-43
3.7. Oppsummering	44-45
4. STEDSREGISTRERINGER OG ANALYSE	
4.1. Historisk tilbakeblikk	48
4.2. Gjeldende planverk	49-52
4.3. Terreng	54-55
4.4. Biologisk mangfold	56-59
4.5. Romlig analyse	60-61
4.6. Sosiale faktorer	62-65
4.7. Oppsummering	66

5. PROSJEKTERING

5.1. Konsept: Meander	70-71
5.2. Illustrasjonsplan	72
5.3. Foreslåtte tiltak	73-75

OMRÅDENE

5.4. Skogsstien	76-81
5.5. Engen	82-83
5.6. Frukthagen	84-85
5.7. Skogholtet	86-87
5.8. Parsellhagen	88
5.9. Den eksisterende gravplassen	90-91

6. AVSLUTNING

6.1. Oppsummering	94

7. KILDER

7.1. Litteratur	98-102
7.2. Figurliste	102-104

1. INNLEDNING

"En kirkegård er en have med de døde, men anlagt for de levende."

Fra nettsiden til Kulturcenteret på Assistents kirkegård i København.

Et par nyter sola på Assistents kirkegård. Foto: Peter Mulvany.

1.1. VALG AV TEMA OG PROSJEKTOMRÅDE

Temaet for oppgaven er utvidelse av Voksen kirkegård i Oslo (figur 1.). I Oslo er det flere eksisterende gravplasser med ubrukt areal som er regulert til gravplass. Jeg har valgt Voksen kirkegård fordi det er et populært rekreasjonsområde, noe som gjør at en utvidelse av gravplassen gir en mulighet til å kombinere flere funksjoner ved å legge til rette for både graver og rekreasjon.

1.2. PROSJEKTOMRÅDET

Voksen kirkegård er omtrent 50 daa stor og ligger i Vestre Aker bydel i Oslo (figur 2.), like vest for Holmenkollen (figur 2.-4.). Kirkegården ble innviet i 1992 (Oslo kommune, u.å.a.). Menighetene tilknyttet Voksen kirkegård er: Bakkehaugen, Bygdøy, Domkirken, Fagerborg, Bygdøy, Gamle Aker, Majorstuen, Markus med Lovisenberg, Ris, Røa, Skøyen, Sørkedalen, Trefoldighet, Ullern, Uranienborg, Vestre Aker og Voksen (ibid.). Voksen kirkegård har i dag kistegraver, urnegraver og et gravfelt med tilrettelagte graver orientert mot Mekka.

Vest og nord for kirken er det regulert areal til utvidelse av gravplassen på 236 daa (ibid.). I følge Gravferdsetaten vil det være minst 15 år før man igangsetter utvidelsen av Voksen kirkegård (Lene Mürer direktør for Gravferdsetaten i Oslo kommune, email, 30.11.2017). Gravplassen og regulert areal er viktig i Oslo vest, fordi det er lite restkapasitet på de andre gravplassene (ibid.). Det regulerte arealet blir i dag mye brukt til rekreasjon og er en del av et større område med skog og turstier som fortsetter opp til Bogstad camping (figur 5.). Skogen i området er av typen gråor-heggeskog, og er registrert som regionalt viktig naturtype (Bronger et.al., 1983). Det finnes også kulturminner på deler av området. Våren 2017 ble det anlagt en nærmiljøhage på en del av gravplassens areal.

1.3. PROBLEMSTILLING OG MÅL

Problemstillingen i oppgaven er: Hvordan kan man utvide Voksen kirkegård samtidig som man beholder området rekreasjonsverdi? Gjennom dette ønsker jeg å legge opp til at gravplassen skal bli en mer integrert del av lokalmiljøet. Og på den måten legge tilrette for til at døden skal bli en mindre distansert del av hverdagen til lokalbefolkningen.

Figur 1. Prosjektområdet ligger nordvest i Oslo.

Figur 2. Prosjektområdet ligger like vest for Holmenkollen.

Figur 3. Voksen kirkegård ligger sør i prosjektområdet.

1.4. OPPGAVENS OPPBYGNING OG METODE

Teori

Jeg har utført et litteraturstudie som presenteres i kapittel 2. Den omfatter gravplassens historie, vårt syn på døden og vårt forhold til de døde, deretter analyseres nye og utvidelser av eksisterende gravplasser, som gjenspeiler trender innenfor gravplassutviklingen de siste årene. Tilslutt omtales bruk av gravplassen som rekreasjonsområde.

Empiri

Kapittel tre omhandler den empiriske delen av oppgaven, som består av analyse av noen utvalgte gravplasser i Norden. De har vært viktige inspirasjonskilder for prosjekteringsfasen og har lagt føringer for prinsippene for prosjekteringen.

Prosjektering

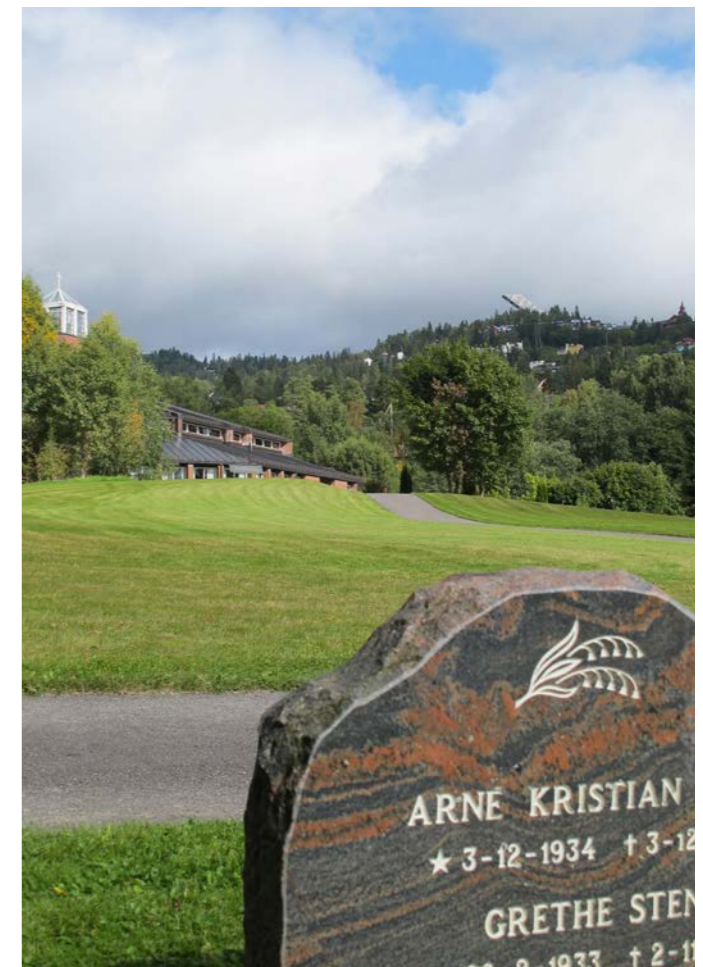
I oppgavens prosjekteringsdel har metodene vært befaring, stedsregistrering og analyse, i tillegg til konseptutvikling, arbeid i digital 3D-modell og utarbeidelse av diagram, illustrasjonsplan, snitt og illustrasjoner.

1.5. METODEKRITIKK

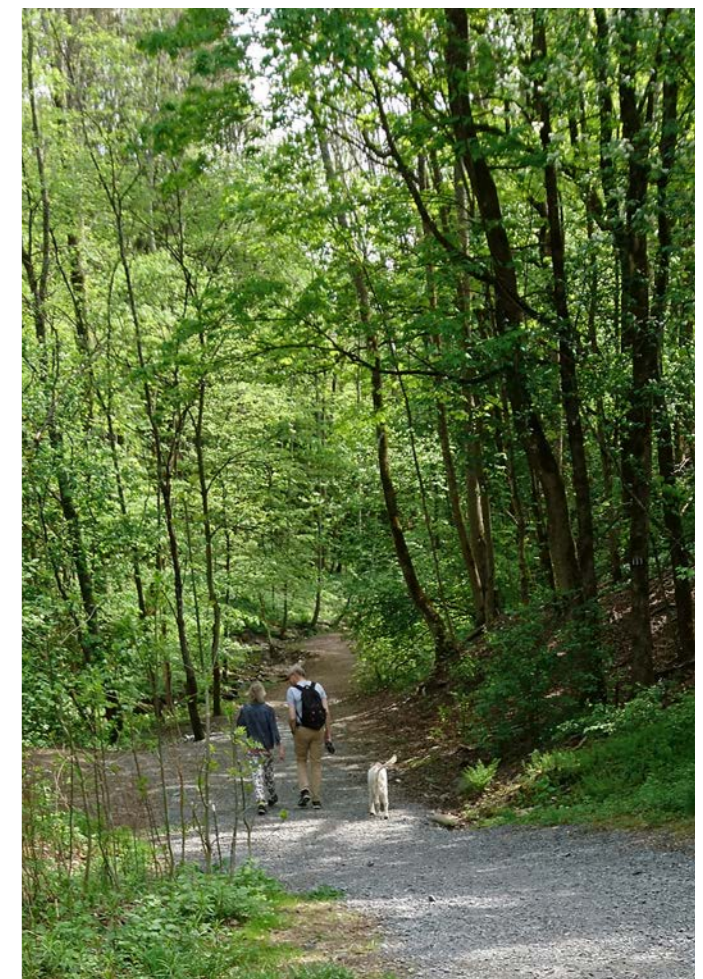
Noen av kildene i oppgaven er sekundærkilder. Det er alltid en fordel å gå til primærkilden. Da jeg ikke alltid lykkes i å finne primærkilden har jeg valgt å bruke noen sekundærkilder fordi disse belyser viktige elementer i forhold til temaet i oppgaven.

Jeg har valgt ut noen gravplasser som jeg synes er relevante for oppgaven, i forhold til utforming og rekreasjon, og som har påvirket prosjekteringsfasen. Det er sannsynlig at det finnes andre anlegg jeg ikke kjenner til som også kunne vært relevante å bruke som referanseprosjekter, og som kunne ha gitt oppgaven noe annerledes resultater.

I løpet av 2017 har jeg vært på befaring syv ganger på prosjektområdet. Selv om disse befaringene har gitt meg mye informasjon, kan det være relevante ting jeg ikke har fått registrert. Et eksempel på dette er en kartlegging av aktiviteter jeg utførte på et område like ved kirken. Denne undersøkelsen er ikke statistisk representativ, da utvalget er for lite og observasjonstidspunktene ikke var randomisert. Resultatene ga meg imidlertid en formening om hvor mange som bruker området og hvordan de besøkende benytter området.

Figur 4. Voksen kirkegård med Holmenkollen i bakgrunnen av bildet.

Figur 5: Det regulerte området ved Voksen kirke er et populært rekreasjonsområde med mange turstier.

1.6. AVGRENSNING

Masteroppgaven er en mulighetsstudie av utvidelsen av Voksen kirkegård. Intensjonen er å vise hvordan utvidelsen av gravplassen kan inkludere et fokus på rekreasjon. Oppgaven har et overordnet perspektiv og viser prinsipper for hvordan gravplassen kan utvides med tanke på dette. Neste steg vil være en ny reguleringsplan for området og deretter detaljprosjektering.

Jeg har valgt å ikke vise de nye kotene i illustrasjonsplanen, da jeg ikke synes det er hensiktsmessig å vise dette i en så overordnet oppgave. Men i områder hvor jeg har foreslått stier og gravområder har jeg undersøkt at terrenget, enten er slakt nok eller kan tilpasses, slik at det møter kravet om universell utforming.

Oppgaven tar ikke for seg antall graver det er behov for eller plass til. I Norge har man de senere år sett en økning i kremasjon, askespredning og graver med felles gravminner, noe som er arealbesparende i forhold til kistegraver. Utvidelsen av Voksen ligger minst 15 år frem i tid, og det er uvisst hvor stort behovet vil være da.

Jeg har valgt å ikke lage fysisk modell da oppgaven er på et overordnet nivå og området er såpass stort.

1.7. BEGREPER

Begreper slik de er brukt i oppgaven:

1. trinns bryn

Skogbryn hvor det kun er plantet høye trær. (Nielsen, 2016).

3. trinns bryn

Skogbryn bestående av høye trær lengst inn i brynet, deretter lavere trearter og høye buskearter og ytterst i brynet lave trearter og busker (ibid.).

Anonym minnelund

Et gravfelt hvor det ikke settes opp informasjon om de som er gravlagt der, og gravene ikke kan festes når fredningstiden har gått ut (Skrøvset, 2015).

Blågrønn struktur

Nettverket av vann og vegetasjonsområder.

Festetid

Antall år feste for en grav er gyldig. I Norge kan den ansvarlige for graven (fester) betale leie til den lokale gravferdsmyndigheten etter 20 år for å forlenge festetiden (Kirkelig fellesråd i Oslo, 2014).

Frisbeegolf/discgolf

Er en idrett som går ut på å kaste en frisbee fra A til B og prøve å bruke så få kast som mulig. Det ligner på vanlig golf, men man bruker frisbee i stedet for ball og kurver i stedet for hull. (Frisbeegolf Norge, u.å.).

Gravfelt

Et felt bestående av flere graver satt i et system. Flere graverfelt utgjør et større gravområde.

Gravminne/gravstein

Et objekt som settes opp for å markere en eller flere graver. Ofte er det informasjon på gravminnet om den døde/de dødes navn og dato for fødsel og død og eventuelt noen ord om den/de avdøde.

Gravområde

Område som består av eller er tiltenkt graver. Består av flere gravfelt.

Gravplass

Område som er satt av til begravning av døde mennesker eller aske etter kremasjon.

Gravstedsfellesskap

Gravfelt hvor man blir begravet ved siden av venner, eller medlemmer av samme organisasjon i stedet for familiemedlemmer.

Grøntplan

En kommunedelplan som tar for seg den blågrønne strukturen i kommunen. Målet med planen er å bevare og videreutvikle kommunens blågrønne struktur (Oslo kommune, 2015a).

Kirkegård

Gravplass som ligger ved en kirke.

Kistegrav

Grav hvor en kiste er begravd.

Kolumbarium

En vegg eller et byggverk hvor det er nisjer til oppbevaring av urner med aske etter kremasjon (NOU, 2014).

Kommunedelplan

En plan som omhandler spesifikke områder eller temaer, og er mer detaljert enn kommuneplanen (Miljølære, 2017).

Kommuneplan

Det overordnede styringdokumentet for kommunen som fastsetter kommunens oppgaver, prioriteringer og mål. Kommuneplanen består av to hoveddeler: samfunnsdelen og arealdelen. Samfunnsdelen tar stilling til utfordringer, mål og strategier for kommunen. Arealdelen er juridisk bindende og viser hovedtrekkene i framtidig arealbruk i kommunen (Oslo kommune, 2015b; SNL, 2014).

Navnet minnelund

Gravfelt som har et felles minnesmerke hvor man setter opp navn og årstall for fødsel og død til de som er gravlagt. Gravplassforvaltningen har ansvaret for felles beplantning (Skrøvset, 2015).

Nærmiljøhage

En hage bestående av et fellesområde og flere dyrkningsparseller. Formålet med nærmiljøhagen er å skape en sosial møteplass for lokalbefolkningen i området (Voksenenga nærmiljøhage, u.å.).

Nærturterreng

Naturområder i eller i nærheten av tettsteder som er større enn 200 dekar. Inkludert i dette begrepet er også parker og de fleste idrettsanlegg (SSB, 2014).

Rammegrav

Graver hvor steinrammer markerer hver grav.

Reguleringsplan

En kommunal plan som er juridisk bindende for

framtidig arealbruk på et område. Den består av et kart med tilhørende bestemmelser som legger føringer for bruk, vern og utformingen til området (PBL, 2008; SNL, 2017a).

Rekreasjon

Trening eller annen aktivitet man gjør på fritiden for å oppnå et velbehag.

Rekreasjonsareal

Naturområder i eller i nærheten av tettsteder som er minst 5 dekar store. Inkludert i dette begrepet er også parker og de fleste idrettsanlegg (SSB, 2014).

Urnegrav

Grav hvor asken og benrester som er igjen etter kremasjonen er begravd i en urne (SNL, 2015).

2. GRAVPLASSEN FØR OG NÅ

2.1. VÅRT FORHOLD TIL DE DØDE

Døden blir ofte beskrevet som et av vårt samfunns siste tabuer, dette til tross for at vi alle skal dø. I dag har de fleste av oss et ganske distansert forhold til døden. Slik har det ikke alltid vært.

SPISESTEDER PÅ GRAVPLASSEN

I Romerriket hadde de døde og de levende hver sine byer, henholdsvis nekropolis og metropolis. Nekropolis, eller de dødes by, skulle være et behagelig sted å være og var fullt av blomstrende vegetasjon, frukttrær og vinstokker (Sommer, 2003, figur 6.). Det var også vanlig at det fantes sommerhus og spisesteder på gravplassen, hvor de rike kunne tilbringe tid og minnes og feire de døde med mat og vin (ibid.). På denne måten ble båndet mellom de levende og døde pleiet (ibid.).

LEVENDE OG DØDE SIDE OM SIDE

Et eksempel hvor levende og døde var side om side er den typisk middelalderiske gravplassen Le Cimetière des Innocents i Paris (Sommer, 2003, figur 7.). I benhusenes første etasje var det forskjellige forretninger (ibid.). Gravplassen var et område fylt av liv med blant annet dans, musikk, marked og teater (ibid.). Blant alt livet ble det utført begravelser, og i løpet av gravplassens omtrent 800 års eksistens ble det på et 7200 m² stort område begravd ca 2 millioner parisere totalt (ibid.). Gravplassen ble brukt fram til 1780, da var jorda så overfylt at gravplassen hadde hevet seg mer enn 2 meter over gatenivået (ibid.). Grunnvannet i området var ødelagt og stanken var uutholdelig (ibid.). I tillegg hadde man blitt klar over hvilken smittefare de døde kunne utgjøre for de levende (ibid.).

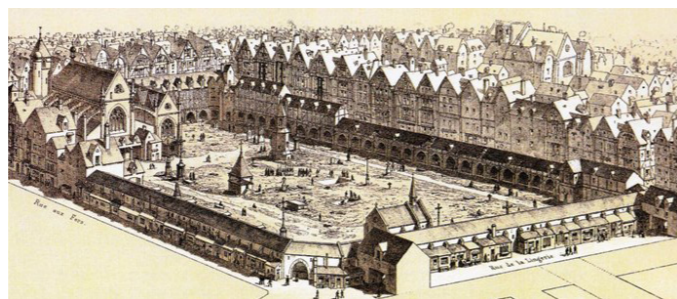
LIKVAKE OG GRAVØL

Også i Norge hadde vi tidligere et mer naturlig forhold til den avdøde og døden enn det vi har i dag. Dødsraten var mye høyere enn den er i dag. Levealderen var lavere og det var vanligere med epidemier. Historikere regner med at pestepidemien som herjet i Asia og Europa på midten av 1300-tallet, kjent som "Svartedauden", alene tok livet av omtrent 60 % av Norges befolkning (SNL, 2017b, figur 8.).

I før-kristen tid viste de etterlatte stor omsorg for den avdøde og denne skikken ble overført til kristen tid (Hovdhaugen, 1981). Den avdøde skulle holdes med selskap frem til begravelsen, såkalt likvake, for å beskytte den avdøde, i før-kristen tid; mot onde ånder og senere mot djevelen (ibid.).

Figur 6. Nekropolis i Porto utenfor Roma.

Figur 7. Gravplassen Le Cimetière des Innocents i Paris.

Figur 8. Tegningen "Pesta i trappen" av Theodor Kittelsen er en personifisering av epidemien bedre kjent som "Svartedauden".

Gravølet er også en skikk som har røtter tilbake i før-kristen tid (ibid.). Gravølsfeiringa i kristen tid kunne deles i tre deler; avskjedshøytiden hvor de etterlatte tok avskjed med den avdøde, reisen til kirka med påfølgende begravelse og tilslutt gravølet, hvor den avdøde ble minnet over mat og drikke (ibid., figur 9.). Alle i nabolaget skulle delta (ibid.). Gravølet varte noen steder i landet i to til tre dager, og det var en tradisjon som fortsatte helt frem til 1920-tallet i store deler av landet, noen steder lenger (ibid.).

Det var ikke uvanlig at det ble spilt kort og danset i enkelte gravølslag (ibid., figur 10.). Gravøl var ikke en sammenkomst kun preget av sorg, det var mer en minnefest hvor de etterlatte hadde fått tatt farvel med og hedret den avdøde (ibid.). Gravølslaget styrket fellesskapet i nabolaget og ga de etterlatte en lengre bearbeidelse av sorgen (ibid.).

DØDEN I DAGENS SAMFUNN

I nyere tid har døden blitt flyttet ut av hjemmene og inn på institusjonene (figur 11.). Som oftest blir den døende stelt på sykehus eller sykehjem, og nesten halvparten av oss dør på sykehjem (FHI, 2016). Det er begravelsesbyråene som tar hånd om stellet av den avdøde. Det er ikke lenger snakk om gravøl hvor man minner og hedrer den avdøde tre dager til ende, men som oftest bare en kort minnesmarkering etter begravelsen.

2.1.1. OPPSUMMERING

Prosessen med å si farvel til den avdøde har blitt forkortet og stellet av den avdøde har blitt satt bort. Dette kan ha ført til at vi har fått et mer distansert forhold til døden og gravplassen. For mange kan det å kombinere et rekreasjonsområde med en gravplass være en fremmed tanke, men historisk har gravplassen vært et viktig møtested og ritualer ved å minnes de døde har vært med på å knytte de levende nærmere sammen.

Figur 9. Maleriet "Likferd på Sognefjorden" (1853) av Hans Gude viser et gravfølges reise til kirken.

Figur 10. "Likdansen" av Nikolai Astrup.

Figur 11. Nesten halvparten av oss dør på sykehjem.

2.2. GRAVPLASSENS UTVIKLING I NORGE

FØRKRIKSTNE GRAVER

I Norge har man funnet graver som kan dateres så langt tilbake som den yngre steinalder (4000-1800 år f.Kr.) (Reistad, 1967). De eldste gravminnene er dysser, jettestuer og hellekister (ibid.). Dette var gravrom i forskjellige størrelser laget av heller som ble reist opp og dekket med jord og torv. Fra eldre og yngre bronsealder (1800-500 f.Kr.) har man funnet større gravhauger og gravrøyser som er godt synlige i landskapet (Hovdhaugen, 1981, figur 12.). De første sporene etter likbrenning stammer fra slutten av bronsealderen (ibid.). I folkevandringstida (400-600 e.Kr.) finner man de første bautasteinene med inskripsjoner med navnet på den avdøde eller den som reiste steinen (ibid.). Fra Vikingtida (800-1000 e.Kr.) finnes det mange graver som er bevart og det er mye variasjoner i gravskikkene (ibid.). Funn fra denne tiden tyder på at de døde ble gravlagt i nærheten av hjemmet (ibid.).

INNFØRINGEN AV KRISTENDOMMEN OG KIRKEGÅRDEN

Innføringen av kristendommen i Norge i år 1030 hadde stor innvirkning på hvordan vi betraktet døden og livet, og det forandret også gravskikkene og forholdet til den avdøde (Hovdhaugen, 1981). Likbrenning ble forbudt og det var heller ikke lov å begrave den avdøde på gården, men påbudt ved lov at den avdøde skulle begraves i vigslet jord ved kirken (ibid.). Det ble vanlig med gjenbruk av graver (ibid.). Kirken og kirkegården var hellig og det måtte ikke forkomme slagsmål eller drap der (Klingberg, 2006). Kirkens særskilte status gjorde at de forfulgte søkte asyl der (ibid.).

Det sosiale skillet blant befolkningen kom tydelig frem gjennom plasseringen av gravene. De med høyest rang ble begravet nærmest kirken, mens de lavere klasse ble begravet ytterst ved gjerdet (ibid.). Presteskapet ble gravlagt i kirken under gulvet, dette var et privilegium de rikeste i samfunnet etter hvert fikk mulighet til å kjøpe seg til (ibid., figur 13).

I flere hundre år var kirkegårdene dårlig vedlikeholdt, de var tabuelagt og fikk en dyster plass i folkehistorier (ibid.). Fra 1805 ble det forbudt å gravlegge inne i kirken, overklassen ble etter det også gravlagt ute (ibid.) Dermed ble det mer fokus på gravkunsten, og gravminnene ble mer forseggjorte og beriket gravplassene (ibid., figur 14.).

Det ble igjen lov med kremasjon i Norge i 1898 og

Figur 12. Gravhauger fra bronsealderen på Blodheia i Rogaland.

Figur 13. En av flere kister som ble funnet under gulvet i Vinger kirke i Kongsvinger.

Figur 14. Jernkors fra 1800-tallet ved Uvdal stavkirke i Buskerud.

Norges første krematorium ble opprettet i Bergen i 1907 (SNL, 2012b). Urnens form og størrelse er mer fleksibel enn kistens, noe som fører til en mer variert kombinasjonsmulighet av gravenes retning og gravminnens retning og størrelse. I Oslo, særlig på Vestre gravlund, eksperimenterte de med dette i såkalte urnelunder (Lunde, 2017, figur 15.) Norges første anonyme minnelund ble anlagt ved Vestre Krematorium i 1917 (Norsk kremasjonsforening, 1964).

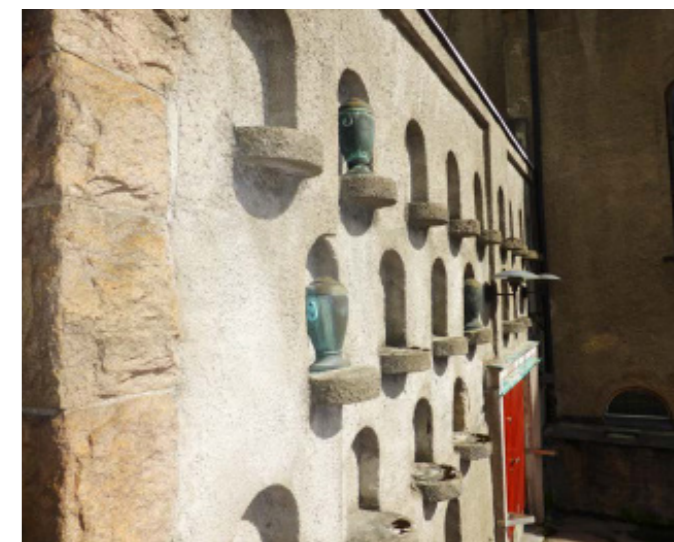
PARK- OG SKOGSKIRKEGÅRD

Industrialiseringen førte med seg en stor befolkningsvekst, spesielt i byene både i USA og Europa, noe som gjorde at gravplassene i byene fort ble overfylt (Reistad, 1967). Dermed ble man nødt til å ta i bruk områder i utkanten av byene til gravplasser (ibid.). Den første parkkirkegården, Mount Auburn Cemetery, ble anlagt i Boston i 1831 (ibid., figur 16.). Den er tegnet av Andrew Jackson Downing, som var inspirert av byparkene i landskapsstil som han hadde sett i London (Sommer, 2003). Mount Auburn vakte oppsikt både innenlands og utenlands, og gravplassen ble gjenstand for mange tilreisende (ibid.). Parkkirkegårdstrenden spredte seg raskt til Europa (Reistad, 1967). Som Reistad beskriver, var parkkirkegården en gravplass:

"(m)ed rommlige arealer og delvis store enheter pr. familiegrav - med gravstedene fordelt mellom trær og busker - og uten vanlige gravminner i oversiktlig lende - fikk det hele karakteren av park. Lendet var gjerne variert med høydedrag og skog mellom flatere mark." Videre skriver hun: "Det måtte ikke være rammer, hauger eller annen markert avgrensning av det enkelte gravsted. Gravminnet vokste opp av velpleiet plen, med lave busker, event. også blomsterpartier." (Reistad, 1967, s. 40).

Den såkalte skogskirkegården var en videreføring av parkkirkegården (Reistad, 1967). Den første, Munich Waldfriedhof, ble anlagt i 1905 i et furuskogsområde i nærheten av München sentrum (Sommer, 2003). Det dukket etter hvert opp flere skogskirkegårder i Europa. En av de mest kjente er Skogskyrkogården i Stockholm anlagt i perioden 1915-1940 (Visit Stockholm, u.å.). Inngangspartiet ved hovedinngangen har et tydelig parkpreg med en stor klippet plen. Når man kommer videre inn på gravplassen ligger gravfeltene i en høy furuskog.

Landskapsstilen som kom til uttrykk i utlandet på de såkalte parkkirkegårdene, og i forlengelse også skogskirkegårdene, påvirket også utformingen av

Figur 15. Utendørs nisjevegg med urner på Vestre gravlund i Oslo.

Figur 16. Maleri av Mount Auburn Cemetery, som av mange blir regnet som den første parkkirkegården.

Figur 17. Æreslunden på Vår Frelses gravlund i Oslo er et eksempel på hvordan landskapsstilen har påvirket utformingen av gravplassen.

gravplasser i Norge. På Vår Frelsers Gravlund og Vestre gravlund i Oslo finner man igjen elementer fra landskapsstilen (Reistad, 1967, figur 17.). Kongsberg gravlund og Søndre Slagen (figur 18.) kirkegård i Tønsberg er tydelige skogskirkegårder, og man ser også spor av påvirkningen av skogskirkegårdstilen på en del av Vestre gravlund i Oslo og Tanum kirkegård i Bærum.

EN RAMME RUNDT HVER GRAV

Rammekirkegårder dominerte gravplassene i Norge på begynnelsen av 1900-tallet (LFK, 1992, figur 19). Ofte var gravplassene preget av ustelt og ujevn blomstereng, det var områdene rundt gravminnene som var velstelte og innenfor steinrammene ble det ofte brukt singel (Klingberg et.al., 2005; Sørmoen, 2007). På slutten av 1920-tallet var det den nyklassisistiske stilarten som påvirket gravplassene (Lunde, 2017). Gravplassene var preget av en tydelig linjeføring med blant annet bruk av hekker og alléer for å markere horisontale og vertikale linjer (ibid.). Rammegravene passet godt inn i dette uttrykket (figur 19.). Fra og med 1950- og 60-tallet har rammegravene i stor grad blitt fjernet og erstattet av plenkirkegårder som er enklere å vedlikeholde (Klingberg, 2006, figur 20.).

DEN MINIMALISTISKE PLENKIRKEGÅRDEN

Det folk flest nok forbinder med gravplasser i dag er såkalte plenkirkegårder. Denne typen gravplass kjennetegnes av at gravminnene står på rekker med et lite blomsterbed foran hver. Disse er omgitt av kortklipt plen og gravplassene er luftige og åpne. Målet om økt likhet mellom gravene til fattig og rik medførte standardisering og forenkling (Klingberg, 2006; Sørmoen, 2007). Tiden med varierende størrelse og utforming var forbi, nå skulle hvert gravminne inngå som en del av en større overordnet helhet (Sørmoen, 2007).

Inspirert av trenden for private hager og parker, skulle gravplassene ha en sammenhengende plen, noe som var nytt (ibid.). Dette førte til at mange eksisterende stier og veisystem ble byttet ut med plen (Klingberg et.al., 2005). Det var fokus på at gravplassene skulle være funksjonelle for de som jobbet der, og derfor ble terrenget ofte jevnet ut for å sikre at de ansatte kunne kjøre gressklipper over hele området (ibid.).

STØRRE VARIASJON I GRAVTYPER

Arbeidsinnvandringen til Norge på 1970-tallet skapte et behov for tilrettelagte gravfelt orientert mot Mekka. Det første ble anlagt på Gamlebyen gravlund i Oslo og tatt i bruk i 1980 (Eriksen, 2014,

Figur 18. Graver blant en skog av furuer på Søndre Slagen kirkegård i Tønsberg.

Figur 19. Rammegraver på Vestre gravlund i Oslo.

Figur 20. Møllendal gravplass i Bergen er et eksempel på en typisk plenkirkegård.

figur 21.).

Det var først med ny Gravferdslov i 1996 at det ble tillatt å spre asken på havet eller på høyfjellet, men kun på tillatelse fra Fylkesmannen (Gravferdsloven, 2012, §20, figur 22.). På begynnelsen av 1990-tallet ble de første navnete minnelundene etablert i Norge (Krogh, 2012, figur 23.). Det var Kirsten G. Lunde som tok initiativet til disse (ibid.). Som overlandskapsarkitekt i Bærum kommune fikk hun forespørsler fra eldre mennesker som kunne tenke seg et gravsted som ikke var til bry for deres pårørende, men som ikke var anonym (ibid.). Fram til 2012 ble navnete minnelunder anlagt ved å søke dispensasjon fra forskrift til Gravferdsloven, men da loven og forskriften ble endret i 2012, fikk man egne bestemmelser for disse (Skrøvset, 2015). Den nye loven sikret også hensynet til fremmedkulturelle verdier, og andre livssyn og det ble tilrettelagt for religiøst tilpassete graver etter lovverket (Krogh, 2012). Betegnelsene "kirkegård" og "gravlund" ble erstattet av det nøytrale uttrykket "gravplass" (ibid.). Samme året ble også statskirken i Norge opphevet.

2.2.1. OPPSUMMERING

Gravplassene i Norge har gjennomgått en stor forandring fra kristendommen ble innført og til i dag. Gravplassene var lenge preget av varierte graver som gjenspeilte klasseforskjellene. Utenlandske trender har påvirket de norske gravplassene og man har flere eksempler på at de får et mer parklignende preg. Fra midten av 1900-tallet skjedde en standardisering hvor gravplassen skulle være en overordnet enhet og det skulle være likhet mellom gravene. På slutten av årtusenet ble det tillatt med flere gravformer og det har igjen blitt vanligere med en større variasjon på gravminnene. I tillegg har det blitt lagt større vekt på det flerkulturelle aspektet.

Figur 21. Gravfeltet på Gamlebyen gravlund i Oslo med graver orientert mot Mekka.

Figur 22. I 1996 ble det tillatt å spre aske på havet og på høyfjellet.

Figur 23. Den navnete minnelunden på Tanum kirkegård i Bærum var en av landets første.

2.3. NORSKE GRAVPLASSER: UTFORMING DE SISTE ÅRENE

Etter å ha gått gjennom bilder og planer av flere gravplasser som har blitt anlagt og utvidet de siste 10- 15 årene, har jeg notert meg noen fellestrekk som jeg oppsummerer i tre prosjekteksempler. En trend som virker å være utbredt er at man beveger seg bort fra den typiske plenkirkegården, som i så mange tiår har preget utviklingen av Norges gravplasser. I likhet med landskapsarkitektur generelt har det innen utformingen av gravplasser blitt et større fokus på å hente inspirasjon og ta hensyn til det eksisterende landskapet og elementene som definerer det.

UTVIDELSE AV HAVSTEIN KIRKEGÅRD

Utvidelsen av Havstein kirkegård i Trondheim er et godt eksempel på hvordan man har latt seg inspirere av landskapet rundt prosjektområdet. Agraff arkitektur, et av arkitektkontorene som var med å prosjektere utvidelsen, skriver på sin nettside:

"Som overordnet inspirasjon for utformingen har vi benyttet oss av kulturlandskapet som fenomen, og vi har lånt egenskaper fra dette landskapet til kirkegårdens utforming og uttrykk." (Agraff, u.å.).

Utvidelsen av Havstein kirkegård har en organisk komposisjon. Dette er også noe som går igjen i flere andre nyanleggelser. Gravfelt, stier og vegetasjon slynger seg gjennom landskapet. Det er en tydelig kontrast til plenkirkegårdene, hvor gravminnene står på rekke og rad og vegetasjonen domineres av kortklipt plen.

FORNEBU GRAVPLASS

I tillegg til bruk av organiske linjer og former, preges mange anlegg av sirkler eller "øyer". Dette kommer tydelig frem i planer og illustrasjoner over den nye gravplassen som planlegges på Fornebu i Bærum. Arkitektfirmaet Pir2, som er med på prosjektet, skriver på sine nettsider:

"Vegetasjon i presise sirkler danner intime minnelunder og en variert vandring for turgåere og besøkende til gravplassen." (Pir2, u.å.).

Dette sitatet peker på en annen trend; det at man i prosjekteringen også legger til rette for at gravplassene skal fungere som rekreasjonsområder. Planen og illustrasjonen over Fornebu gravplass viser vegetasjonssirkler, som er minnelunder, og hvordan disse er skjermet mot turveiene rundt (figur 26 og 27.). Dette skaper et skille mellom

Figur 24. Utformingen av utvidelsen av Havstein kirkegård i Trondheim er inspirert av åkerlandskapet i området.

Figur 25. Plan over Havstein kirkegård.

Figur 26. Plan over Fornebu gravplass i Bærum.

gravplass og rekreasjonsområde.

MOA URNELUND

Moa urnelund i Ålesund er et annet eksempel på en gravplass som også har til hensikt å fungere som rekreasjonsområde (figur 28. og 29.). Den ble tegnet av Grindaker AS og stod ferdig sommeren 2017 (Grindaker AS, u.å.). I tillegg til å gi økt kapasitet for urnegraver, har landskapsarkitektene tilrettelagt for at urnelunden skal fungere som en grønn lunge i et område som preges av handel og store bygg (Kirkelig fellesråd i Ålesund, 2017). I planleggingen av urnelunden har det blitt vektlagt at den skal fungere som et parkanlegg med gode kvaliteter (ibid.). Jeg har vært i kontakt med driftslederen i Ålesund Kirkelig Fellesråd, og han kunne fortelle at de har fått mange positive tilbakemeldinger og at folk allerede har begynt å bruke urnelunden som rekreasjonsområde (Geir Aure, email, 22.09.2017, figur 29.). Folk spiser lunsj der, lufter hund og barn leker. Videre fortalte han at tilbakemeldingene på anlegget så langt har vært positive, og at folk synes urnelunden er en stille oase i et ellers travelt område.

Det at Moa er en ren urnelund er et eksempel på at det i større grad legges til rette for urner på dagens gravplasser, i takt med den økende kremasjonsandelen i Norge.

2.3.1. OPPSUMMERING

De siste årene er det flere trender som ser ut til å ha preget de nyeste gravplassene i Norge. I tillegg til å ta hensyn til omgivelsene rundt, preges gravplassene av organiske former, for eksempel sirkler eller "øyer". Det er også et fokus på at gravplassene skal fungere som parkområder i tillegg til å være et sted for graver. Det er interessant å se at gravplassen i tidligere tider også har blitt brukt mer som parkområder. Andel kremasjoner og variasjon i gravform har økt, dette medfører et økt antall urner, noe som gir landskapsarkitektene en større frihet når det gjelder utformingen av gravplassene. Dette kan være noe av forklaringen på at disse gravplassenes utforming har et så organisk preg.

Figur 27. Illustrasjon av en av "øyene" på Fornebu gravplass.

Figur 28. Planen over Moa urnelund i Ålesund.

Figur 29. Vannspeilet på Moa urnelund.

2.4. TENDENSER I SAMFUNNET SOM PÅVIRKER BEGRAVELSESFORM

ET FLERKULTURELT SAMFUNN

Norge er et samfunn preget av flere kulturer. En økende muslimsk befolkning, spesielt i store byer, som Oslo, gjør at behovet for egne gravfelt med kistegraver orientert mot Mekka øker.

DIGITALISERT DØD

Samfunnets økende digitalisering begynner også å smitte over på gravskikkene. Pårørende kan nå opprette minnesider for den avdøde. Hvor de blant annet kan legge inn minneord, bilder eller tenne et digitalt lys (figur 30.).

INDIVIDUALISERING

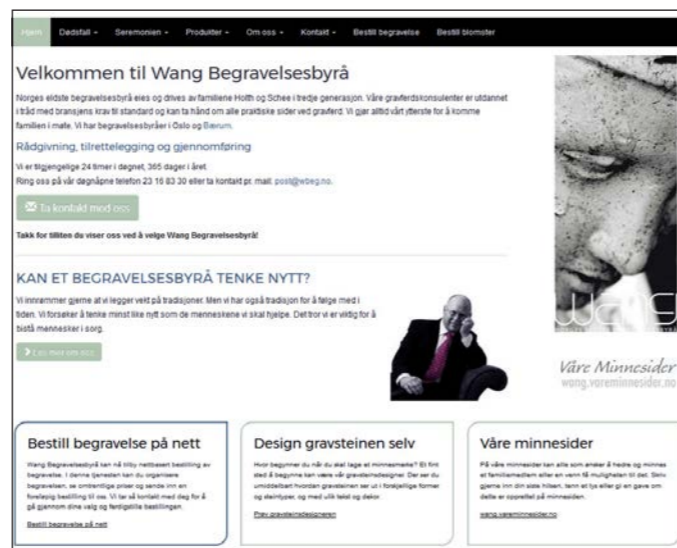
Individualismen står i dag sterkt. Plenkirkegårdene, hvor utformingen var preget av likhet, passer ikke lenger inn i dagens samfunn hvor ulikhet hylles. Før var det vanlig at den avdødes yrke og religiøse symboler var gravert på gravminnene. I dag er det en økende tendens til at folk ønsker å sette et personlige preg på gravminnene som bedre viser hvem den avdøde var og som for eksempel gjenspeiler en hobby som var viktig for den avdøde i form av verdslige symboler (Gustavson, 2003, figur 31.).

FRA ASKE TIL DIAMANT

Stadig flere nordmenn ønsker å kremeres etter sin død. Andelen kremasjoner lå i mange år på 30 %, men begynte rundt 1996 å stige og i 2016 var den oppe i 41 % (Gravplassforeningen, u.å.). Det er grunn til å tro at den vil fortsette å øke når man sammenligner med kremasjonsraten i Danmark og Sverige som i 2016 var oppe i henholdsvis 82,9 % og 80,61 % (DKL, 2016; SKKF, 2017).

I en spørreundersøkelse utført for Gravferdsutvalget i 2014, svarte hver tiende at de ønsket å bli kremert og få asken sin spredd når de dør (Ingebrigtsen, 2014). På dette tidspunktet var det omtrent 300 nordmenn som fikk asken sin spredd (ibid.). Dette tyder på at askespredning vil bli mer utbredt i fremtiden.

Kremasjon åpner opp for flere muligheter i forhold til hva man kan gjøre med asken. Det er for eksempel mulig å gjøre om deler av asken til en diamant (figur 32.). Karbonet fra asken tas ut og og det tilføres et ekstremt trykk og høy varme i 10-12 måneder (Den siste reisen, u.å.). Dette gjøres utenlands da det ikke er tillatt å dele opp asken i Norge. Foreløpig er det kun begravelsesbyrået "Den

Figur 30. På Wang begravelsesbyrå sine nettsider kan man blant annet designe gravminne selv og opprette minnesider for den avdøde.

Figur 31. Det er en økende tendens til at gravminnene skal gjenspeile hvordan den avdøde var.

Figur 32. Aske omgjort til en diamant.

siste reisen" som tilbyr denne tjenesten i Norge. Siden oppstarten i 2014 har de laget omtrent 120 diamanter av kremasjonsaske (Cyren Pia, daglig leder i "Den siste reisen", email, 30.11.2017).

EN MILJØBEVISST BEGRAVELSE

Fokuset på å være miljøbevisst er en trend som har blitt vanligere i flere land. Såkalt "naturlig begravelse" er en begravelsesform som har blitt mer populært i blant annet Storbritannia og USA (Clayden et. al., 2015; Johnson 2013). Naturlig begravelse går ut på at den avdøde skal begraves på naturlig måte slik at nedbrytelsesprosessen ikke blir hindret (Natural Burial Association, 2013). Det brukes hverken kremasjon eller balsamering, og den avdøde begraves i en enkel kiste eller legges i et liksvøpe (ibid., figur 33.). Begravelsen finner sted i et grøntområde hvor det kun er tillatt med naturlige gravminner, det kan for eksempel være stubber, trær eller større steiner man finner i området (ibid.).

I Storbritannia ble den første gravplassen for naturlig begravelse anlagt i 1993 og i dag er det mer enn 270 slike gravplasser (The natural death center, u.å.). Bare halvparten drives av myndighetene, resten drives av grunneiere som bønder og veldedige organisasjoner (ibid.).

I Norge er denne type begravelsesform ennå ikke tatt i bruk, men det er ingenting i Gravferdsloven som hindrer en slik praksis på gravplasser her til lands. Den økende miljøbevisstheten blant nordmenn gjør det sannsynlig at denne gravmåten kan bli populær også her til lands.

GRAVSTEDSFELESSKAP

Gravstedsfelleskap er ikke noe nytt i Norge, et eksempel på dette finnes på Vestre gravlund i Oslo. Hvor det er et gravplassfelleskap for medlemmer av Frelsesarmeen fra 1949 (FHS, 2013, figur 34.). Det har ikke blitt etablert noen flere slike gravstedsfelleskap de siste tiårene i Norge (Kirsten G. Lunde, dosent ved NMBU, pers. medd., 23.11.2017). I Danmark finnes mer moderne eksempler på dette, som Regnbuen på Assistents kirkegård i København for homofile (figur 35.). For mange i dagens samfunn er det ikke nødvendigvis slekten som er det nærmeste fellesskapet, med økt diversifisering av gravplassene, gir dette grunnlag for at denne begravelsesformen igjen kan bli tatt i bruk i Norge.

STØRRE MOBILITET

Endret bosetningsmønster gjør at stadig flere

Figur 33. Begravelsesfølge på en naturlig gravplass i England.

Figur 34. Frelsesarmeens fellesgravplass på Vestre gravlund i Oslo.

Figur 35. Regnbuens gravstedsfelleskap for homofile i København.

byter bosted i løpet av livet. De tradisjonelle normene rundt stell og besøk av graver bortfaller. Dermed blir det for mange mindre aktuelt å besøke gravplassen i nærområdet.

2.4.1. OPPSUMMERING

Gravplassen har alltid vært en speiling av de levendes samfunn. Dette gjelder fortsatt, og hvordan vårt samfunn har forandret seg de siste tiårene gjenspeiles også på gravplassen, og i valget av hvor og hvordan vi ønsker å bli begravet.

De døde minnes på internett og det har blitt vanligere å opprette egne minnesider for de avdøde. Økende miljøbevissthet i samfunnet generelt kan være med på å påvirke vårt ønske om en mer naturlig begravelse. Tilbudet av gravformer øker stadig i variasjon og åpner for eksempel opp for kremasjon og askespredning.

Med endrede bosetningsmønster brytes de tradisjonelle båndene til slekt og venners graver. Mange har ingen bekjente som er begravd på gravplassen i nærområdet. Dette kan bidra til at vårt syn på hva slags aktiviteter som er akseptabelt på gravplassen forandrer seg, og kan gjøre at det blir økt toleranse for endrede bruksmønstre. Dette kan gjøre at gravplassen i større grad kan brukes som rekreasjonsområde.

2.5. GRAVPLASS MED ROM FOR MER ENN GRAVER

VERDIEN AV GRØNTOMRÅDER

Andel grøntområder i Norge synker. I rapporten "Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig arealplanlegging og arealdisponering i Norge" står det:

"Store sammenhengende naturområder har i lengre tid vært ansett som spesielt verdifulle, og det er et mål å beskytte områdene mot nedbygging. Undersøkelsen viser at disse naturområdene fortsatt reduseres som følge av vegbygging, andre tyngre tekniske inngrep og oppføring av bygninger – først og fremst fritidshus. Dette er en indikasjon på at områdenes verdi for friluftsliv og naturopplevelse og som leveområde for flere arter reduseres." (2007, s.9).

Omtrent 80 % av nordmenn bor i byområder (FN-sambandet, u.å.). Oslo er Europas raskest voksende by og det forventes at innbyggertallet overstiger 800 000 innbyggere innen 2030 (Oslo kommune, 2015b; World Population Review, 2017). Byens stadige utbygning reduserer andel grøntområder, hvilket medfører at verdien av de gjenstående øker.

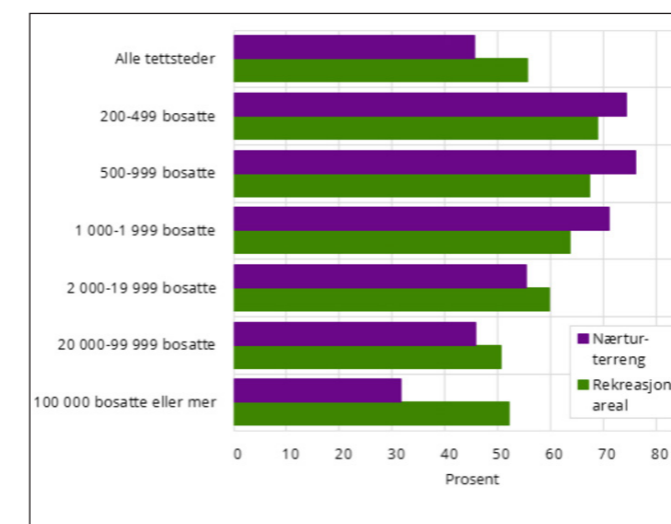
Det er folk bosatt i de største byene i Norge som har dårligst tilgang på nærturterreng (figur 36.). Litt over 50 % av befolkningen i de mest befolkede byene i Norge har tilgang på rekreasjonsareal, mens bare i overkant av 30 % har tilgang på nærturterreng (SSB, 2016, figur 36.).

BETYDNINGEN AV GRØNTOMRÅDER FOR FYSISK AKTIVITET

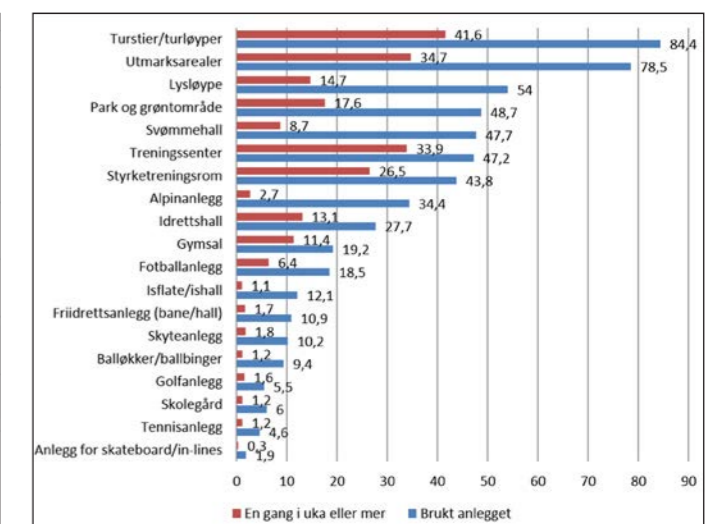
Forskning tyder på at nærhet til grøntområder har en positiv innvirkning på helsen vår, både mentalt og fysisk (Hartig et.al., 2014; Kaplan et.al., 1983; Vries et.al., 2010). Dette er også noe som er omtalt i Grøntplanen for Oslo:

"Den strukturelle oppbyggingen av grøntområder og grønne forbindelser mellom disse, har stor betydning både fra en landskapsmessig, en rekreasjons- og helsefremmende og fra en økologisk synsvinkel." (Oslo kommune, 2015a, s.16).

Breivik et.al. (2017) undersøkte den fysiske aktiviteten, omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet blant nordmenn over 15 år (figur 37.). De fant at turstier/turløyper, etterfulgt av utmarksarealer er de mest brukte idrettsanleggene, både på ukes- og årsbasis. Bruken av park og grøntområder ligger også høyt oppe på listen.

Figur 36. Andel bosatte i tettsteder med trygg tilgang til nærturterreng og rekreasjonsareal.

Figur 37. Prosentandel av befolkningen over 15 år som har brukt anlegget, og andelen som har brukt anlegget en gang eller mer i uken.

GRAVPLASSEN SOM REKREASJONSOMRÅDE

Jeg har sett på to studier som undersøker hvordan gravplasser i Oslo blir brukt. I artikkelen "Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study" (Evensen et al., 2016) beskrives en studie som bestod av en rekke observasjoner på Gamlebyen gravlund og Østre gravlund for å registrere bruken av gravplassene (figur 38.). Hele 18 forskjellige aktiviteter ble registrert.

På Gamlebyen gravlund var det kun 5 % av de besøkende som var der for å besøke en grav. Dette skjedde uavhengig av om det var hverdag eller helg. Aktivitetene som ble registrert var i følgende rekkefølge: besøkende som gikk gjennom gravplassen, folk som luftet hund, folk som syklet og folk som gikk tur med barnevogn.

På Østre gravlund var det en større andel av de besøkende som var på gravplassen for å besøke en grav. Dette utgjorde ca 55 % av brukerne på hverdager og cirka 70 % av de som var der i helgene.

I artikkelen påpekes det flere grunner som kan forklare hvorfor antallet som utførte andre aktiviteter enn å besøke grav, var mye høyere på Gamlebyen gravlund enn på Østre gravlund. Østre har steingjerder, høye gjerder og hekker. Den har bare en hovedinngang og de andre inngangene er dårlig merket. Det er derfor sannsynlig at folk føler at de ikke er like velkomne til å passere gjennom, i tillegg nevnes det at brukerne kan føle seg utrygge ved at det bare er en hovedinngang. På Gamlebyen gravlund derimot er det to hovedinnganger, lavere hekker, og gravplassen virker mer åpen. Videre nevnes det at Gamlebyen har en mer sentral beliggenhet og det er flere som bruker gravplassen til gjennomfart, noe som gir et høyere antall besøkende, som bidrar til en økt trygghetsfølelse for de som er på gravplassen. Det bør også nevnes at Østre gravlund befinner seg i et høyt trafikkert område. Dermed er det vanskeligere for fotgjengere å komme seg til området enn det er ved Gamlebyen gravlund.

Et annet tema artikkelen tar opp er bruk av skilt (figur 40.). Begge gravplassene har skilt med informasjon over hva slags aktiviteter som ikke er tillatt. I følge studiet var det på begge gravplassene vanlig at disse reglene ikke ble overholdt.

I en tidligere studie utført på Gamlebyen gravsted (Brendalsmo et al., 2016) ble det utført intervjuer. Mange av intervjuobjektene var hundeeiere som

Figur 38. Plassering av Gamlebyen gravlund og Østre gravlund.

Figur 39. Eier og hund på tur gjennom Østre gravlund.

Figur 40. Skilt med kart over Gamlebyen gravlund og gjeldende ordensregler.

fortalte at de brukte gravplassen flere ganger hver dag og at gravplassen utgjorde et viktig grøntområde i nærheten av der de bor. Andre interessante synspunkt som kom frem i intervjuene var at mange fortalte at de synes gravplassen er et viktig sted for refleksjon, og at den er bedre vedlikeholdt og vakrere enn andre parker de kjenner til. Synet på hvordan en gravplass skal brukes varierte blant intervjuobjektene, men de fleste nevnte at det var viktig å vise de døde respekt. Majoriteten hadde ikke lagt merke til skiltene med reglene som var satt opp. Da de ble informert om reglene synes mange at de var for strenge.

2.5.1. OPPSUMMERING

Det er befolkningen i byene som har dårligst tilgang på nærturterreng. Samtidig viser studier at grøntområder har viktig positiv betydning for helsen vår, og at de er de mest brukte "idrettsanleggene" blant nordmenn. Dermed blir det desto viktigere å utforske muligheten for hvordan man kan benytte gravplassene i byene til rekreasjon.

Av Gamlebyen og Østre gravlund i Oslo, er det Gamlebyen gravlund som har flest likhetstrekk med Voksen kirkegård, da de begge er gravplasser som har flere innganger og har et mer åpent uttrykk. I tillegg er en høy andel av de besøkende folk som ikke er der for å besøke en grav, noe som jeg også har fått inntrykk av at er tilfellet for Voksen kirkegård.

Det er også forskjeller mellom gravplassen på Gamlebyen og på Voksen. Gamlebyen gravlund er svært sentralt plassert, noe som nok gir den flere besøkende som bruker den til gjennomfart (figur 41.). I tillegg til at den er en eldre gravplass enn Voksen. Dette gjør det sannsynlig at det er flere gravminner på Gamlebyen gravlund som folk synes det er interessant å se på, og at den vil tiltrekke seg flere folk som kommer dit for å se på gamle gravminner (figur 42.).

Studier viser at gravplasser i Oslo blir brukt til mange forskjellige aktiviteter, og en stor andel av brukerne av gravplassene er ikke der for å besøke en grav. Dette stemmer også overrens med inntrykket jeg har fått når jeg har vært på befaring på flere av Oslos gravplasser. Det er tydelig at gravplassene i Oslo er viktige rekreasjonsområder.

Figur 41. Syklist på vei gjennom Gamlebyen gravlund.

Figur 42. Embetsmann Christian Magnus Falsens (1782-1830) er en av flere kjente personer som er begravet på Gamlebyen gravlund.

3. REFERANSEPROSJEKTER

3. REFERANSEPROSJEKTER

Gravplassene jeg presenterer i dette kapittelet ble valgt ut i samarbeid med veileder fordi de har relevans i forhold til temaene rekreasjon og gravplass. I registrering og analyse har jeg fokusert på utforming, spesielt romskapende elementer og virkemidler som er brukt for å skille mellom gravareal og områdene rundt, og tilslutt gravplassenes rekreasjonelle bruk. Anleggene presenteres i rekkefølge etter deres geografiske plassering fra nord til sør.

3.1. VESTRE GRAVLUND - NORGE

Vestre gravlund ligger i Oslo, like nordvest for Frognerparken, og ble innviet i 1902 (Oslo kommune, u.å.a; Visit Oslo, u.å., figur 43.). Den er Norges største gravplass og har også Oslos største krigsgravplass med graver for falne fra Norge, Sverige, Danmark, Nederland, Polen og Sovjetunionen, i tillegg til minnesmerker for falne fra USA, Frankrike, Jugoslavia og Storbritannia (ibid.).

UTFORMING

Gravplassen har et tydelig gridmønster. Dette underbygges av stier og veier i tillegg til hekker og alléer i forskjellige arter (figur 44.). De høye alléene fremhever hovedveiene på gravplassen. De fungerer som korridorer og skaper skygge på veiene, noe som blir en kontrast til de mer åpne og lyse gravarealene som ligger ved siden av.

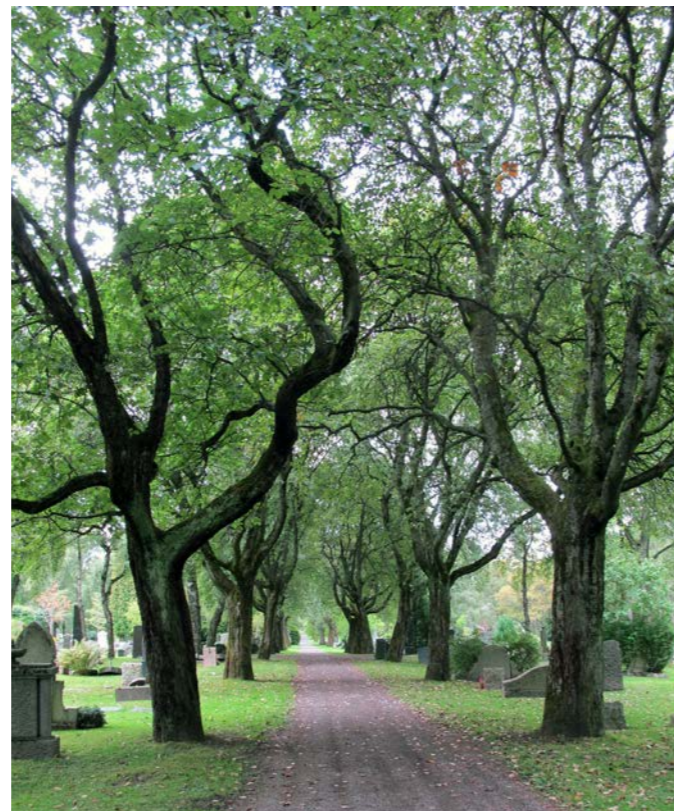
Hekkene er formklippte og varierer i høyde. Rundt deler av driftsplassen er det for eksempel en flere meter høy thujahekk som skjuler området (figur 45.), mens det ellers på gravplassen er lave hekker, som gjør det mulig å se over disse. Sistnevnte gir lange siktlinjer, og skaper en trykksfølelse. Det er også brukt enkeltstående busker mellom noen av gravminnene som skaper et opphold mellom gravene.

Det er bygget en liten kolle hvor det er anlagt urnegraver (figur 46.). Siden gravfeltet er plassert høyere i terrenget enn stien ved siden av blir dette området mer avskjermet og adskilt fra veiene. Dette gjør det lettere å få oversikt over hva som foregår rundt.

Like vest for krigsgravplassen er det et område som kalles "Volvathaugen" (Kirsten G. Lunde, dosent ved NMBU, pers. medd., 23.11.2017), denne minner om en skogskirkegård (figur 47.). Det er bratt terreng i området, og flere av gravminnene

Figur 43. Kartover Vestre gravlund.

Figur 44. En av de mange alléene på Vestre gravlund som skaper et skille mellom gravfelt og vei.

Figur 45. Thujahekk som skjuler driftsplassen.

er plassert naturlig inn i terrenget. Bepantningen i området har et mer viltvoksende uttrykk, og står i sterk kontrast til de formklippede hekkene som ellers preger gravplassen.

Siden Vestre gravlund er over 100 år gammel finnes det mange gamle gravminner. Flere av disse er rammegraver eller familiegraver som er inngjerdet (figur 48.). Dermed defineres disse tydelig.

Det er hovedsakelig brukt grus på de overordnede veiene, og heller og grus på stiene inne på gravfeltene. Dette gir en tydelig kontrast til plenen rundt og det er lett å se hvor det er ønskelig at de besøkende skal gå.

BRUK

Da jeg var på befaring så jeg mange som brukte de ytre veien på gravplassen til gjennomfart. Gravplassen ligger like ved siden av en t-banestasjon, noe som fører til mye gjennomfart. Det at Vestre ligger like ved Frognerparken gjør nok at mange heller velger å ta i bruk parken som rekreasjonsområde.

Det finnes flere bikuber på gravplassen, dette skyldes at Vestre er del av ByBi. Det er et urbant birøkterlag som setter ut bikuber i byen og jobber for å bedre forholdene for byens pollinerende insekter (Bybi, u.å.).

Figur 46. Hekken rundt gravfeltet er så lav at man lett får oversikt over området rundt.

Figur 47. Urnegravfelt hvor urnene er plassert oppover i terrenget.

Figur 48. Et lavt steingjerde rammes inn et familiegravsted.

3.2. JÄRVA BEGRAVNINGSPLATS - SVERIGE

Järva begravningsplats er per 2017 under utbygging og ligger i Järva friområde (figur 49.). I 2010 vant Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue og Poul Ingemann konkurransen for denne gravplassen med forslaget "Öarna" (Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue, u.å.). Gravplassen vil bli tatt i bruk tidligst i 2018 og vil da ha plass til omtrent 20 000 graver på et 600 daa stort område (Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue, u.å.; Stockholms stad, 2017).

UTFORMING

Konseptet for gravplassen er å opprette gravplasser som "øyer" med forskjellig karkakter, spredt rundt i landskapet (Sveriges Arkitekter, u.å.). Konkurransforslaget tok utgangspunkt i tre forutsetninger:

"1) Järvfältet - et variert kulturlandskap: beholde kulturlandskapets karakter og at dens historie skal videreføres i gravplassens utforming.

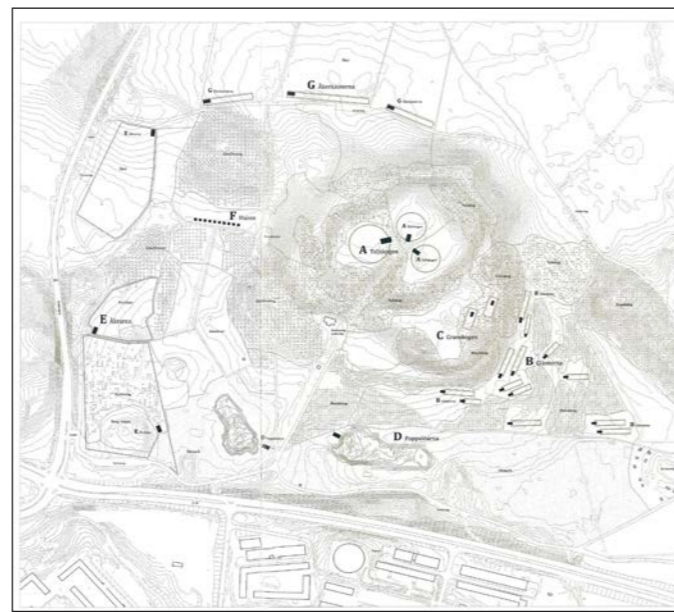
2) Gradvis utbygging og vedvarende strategi: gravplassen skal bygges ut etappevis over en lang periode. De ulike gravplassenhetene skal plasseres som øyer rundt omkring i landskapet. Dermed vil de fungerer som selvstendige enheter samtidig som de inngår i en større helhet.

3) Skjønnhet, autonomi og fleksibilitet i begravelsesplassene: det skal tilrettelegges for det multikulturelle samfunnet som Sverige er. Hver gravplass har et eget seremonihus, disse vil alle være forskjellige for å i møtekomme forskjellige religioner og livssyn." (ibid.).

Hvert gravområde, eller "øy", rammes inn av gjerder, murer, hekker eller lignende (Stockholms kyrkogårdsförvaltning, 2014). Disse rammene er en tydelig fysisk markering av gravområdene, og de er med på å skjerme gravene slik at områdene utenfor "øyene" fortsatt kan brukes som rekreasjonsområder. Illustrasjoner fra konkurransforslaget viser at det er inngang gjennom seremonihusene (figur 50.), i illustrasjoner som har blitt laget senere, er det en portal besøkende må gå gjennom for å komme inn til hvert gravfelt (figur 51. og 52.). Dette er tydelige inngangspartier som markerer at man kommer inn på et gravområde.

BRUK

Ut ifra illustrasjonene kommer det til å være et tydelig skille mellom grav- og rekreasjonsområde.

Figur 49. Plan over ny gravplass ved Järva i Stockholm.

Figur 50. Illustrasjon av "øyene" fra konkurransforslaget.

Figur 51. Nyere illustrasjon av "øyene".

Figur 52. Intensjonen med Järva begravningsplats er å kombinere gravplass og rekreasjonsområde.

Det er en klar intensjon om at det legges tilrette for flerbruk. Området hvor gravplassen anlegges er i dag allerede et populært rekreasjonsområde, med blant annet en frisbeegolf/discgolf park. Plasseringen av en gravplass på Järvafältet har møtt motstand blant lokalinnbyggerne. I nettavisen *StockholDirekt* (Thåström, u.å.) står det i artikkelen "Nya begravningsplatsen vållar strid":

"Just nu pågår samråd om en ny begravningsplats med 20 000 nya gravplatser, mitt på Järvafältet. Ett nytt Skogskyrkogården, säger Stockholms stad. Rena döden för friluftslivet, säger kritikerna."

Videre i artikkelen uttrykker en beboer i området sin misnøye:

" – Jag är jättekritisk. Det här är helt fel plats. Att försöka kombinera en begravningsplats med ett fritidsområde är ovärdigt,(...)"

På nettsiden "Järva Begravningsplats - En sorglig planprocess" (2016), er det en rekke kommentarer som viser mange folks misnøye med plasseringen av gravplassen. I en kommentar fra 05.02.2016 står det:

"Vi behöver rekreasjonsområden på nära håll, vi är där ofta. En grav besöker man sällan, så gravar kan vara längre bort, måste inte ligga centralt."

Det er tydelig at kombinasjonen gravplass og rekreasjon er problematisk for mange.

Figur 53. Plasseringen av en gravplass på Järvafältet har møtt mye protester blant innbyggerne i området.

3.3. MARIEBJERG KIRKEGÅRD - DANMARK

Mariebjerg kirkegård befinner seg i Gentofte kommune, like nord for København og er 266 daa stor (Gentofte kommune, u.å.). Gravplassen er tegnet av Gudmund Nyeland Brandt og anlagt i perioden 1926-1933 (ibid.).

UTFORMING

Mariebjerg kirkegård har en tydelig og stram struktur (figur 54.). Gravplassen er omgitt av skog. Den er i hovedsak delt inn i flere mindre rektangulære og kvadratiske gravfelt. Gravfeltene oppleves tydelig avgrenset fordi de er omkranset av høye, formklippede barlindhekker. Inne på flere av gravfeltene er det også brukt lavere hekker som danner rammer for enkeltgraver (figur 55.).

Det at gravfeltene er fysisk adskilt av vegetasjon, gjør at gravfelt og områdene rundt er tydelig separert. Dette skaper intime og rolige rom, men det gir ingen oversikt over områdene rundt og hva som foregår der. Noe som gir en dårlig trykghetsfølelse.

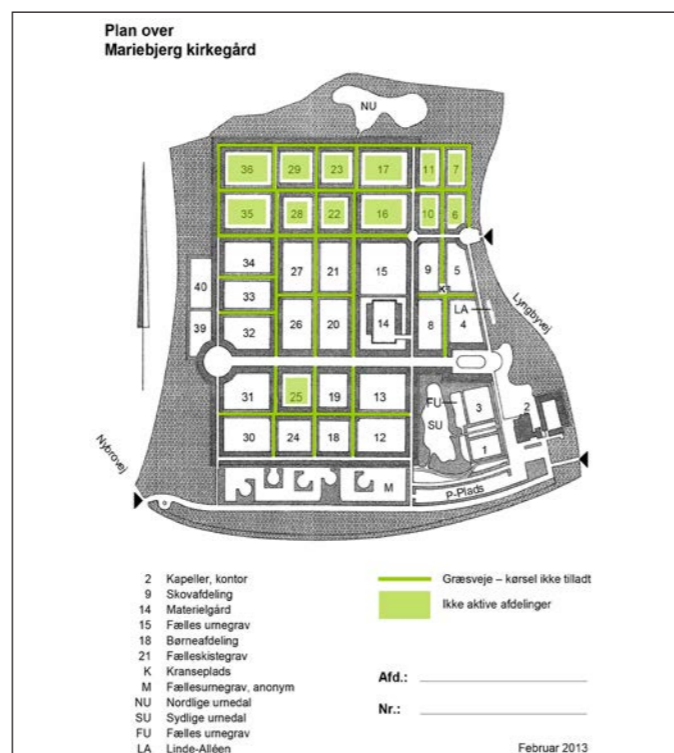
Da gravplassen først ble anlagt, ble ubrukte områder beplantet med trær, og etterhvert som de ble tatt i bruk ble trærne gradvis fjernet (Sommer, 2003). Dette forhindret store tomme felter da et nytt felt ble tatt i bruk (ibid.) Fortsatt er det store områder som ikke er tatt i bruk til graver. Her skapes det rom med høye hekker som vegger, og flere steder tak i form av trekroner (figur 56.). Variasjon i skjøtselsregime mellom feltene skaper kontrast.

Flere av gravfeltene har svært ulik karakter. Blant de som skiller seg mest ut er:

Sekskanten (avd. 15) (figur 57.): Dette er et anonymt urnegravfelt hvor steindekket danner sekskanter. Dekket viser tydelig hva som er gravområde og hva som er gangareal.

Skogavdelingen (avd. 9) (figur 58.): Her markeres gravene med enkle trekors på rekker og eiketrekorner danner et tak. Gangarealet består av plen, mens det over hver gravrekke er et høyere feltsjikt, slik at det skapes et skille mellom gangareal og graver.

Den sydelige urnedal (SU) (figur 59.): I likhet med skogavdelingen, bærer også den sydlige urnedal preg av å være et skogskirkegårdsfelt. Dette er et få gravfelt med organisk form. Gravene markeres med gravminner av ubehandlet naturstein. Disse

Figur 54. Kart over Mariebjerg kirkegård i Danmark.

Figur 55. Lave hekker er benyttet for å markere enkeltgraver. Høyere hekker fungerer som en vegg mellom hver gravrekke.

Figur 56. Et område som ikke er tatt i bruk til graver. Her skapes det store rom med høye hekker som vegger og alléer som tak.

ligger spredt, uten tydelig struktur og er ikke spesielt iøyenfallende. Her får skogbunnen gro fritt og skjøtselet består av å klippe vekk vegetasjonen som vokser over gravminnene. I dette området er det også en tydelig terrengforskjell, hvilket bidrar til et mer naturlig uttrykk.

BRUK

Befaringen viste at de besøkende benyttet deler av det overordnede veinettet. Gravplassen domineres av høye hekker, og det er vanskelig å få oversikt over hva som skjer i nærliggende områder. Dette kan gjøre at mange vil føle seg utrygge på Mariebjerg kirkegård. Området føles veldig lukket, noe som gjør det mindre innbydende som rekreasjonsområde. Det er flere veier ved gravplassen som har ubrukte gravfelt. Flere steder har grusdekket blitt byttet ut med gress (figur 54.). Noe som tyder på at disse veiene blir lite brukt.

Figur 57. Avdelingen som kalles Sekskanten har et dekke som er bygd opp av sekskanter.

Figur 58. I skogavdelingen blir gravene markert med et feltsjikt.

Figur 59. I avdeling SU får skogbunnen gro fritt og skjøtselet består av å klippe vegetasjonen som vokser over gravminnene.

3.4. SKOVLUNDE KIRKEGÅRD - DANMARK

Skovlunde kirkegård ligger i forstaden Ballerup i København (figur 59.). Den er tegnet av Malene Hauxner, er 45 daa stor og ble anlagt i 1994 (Skovlunde kirke, u.å.).

UTFORMING

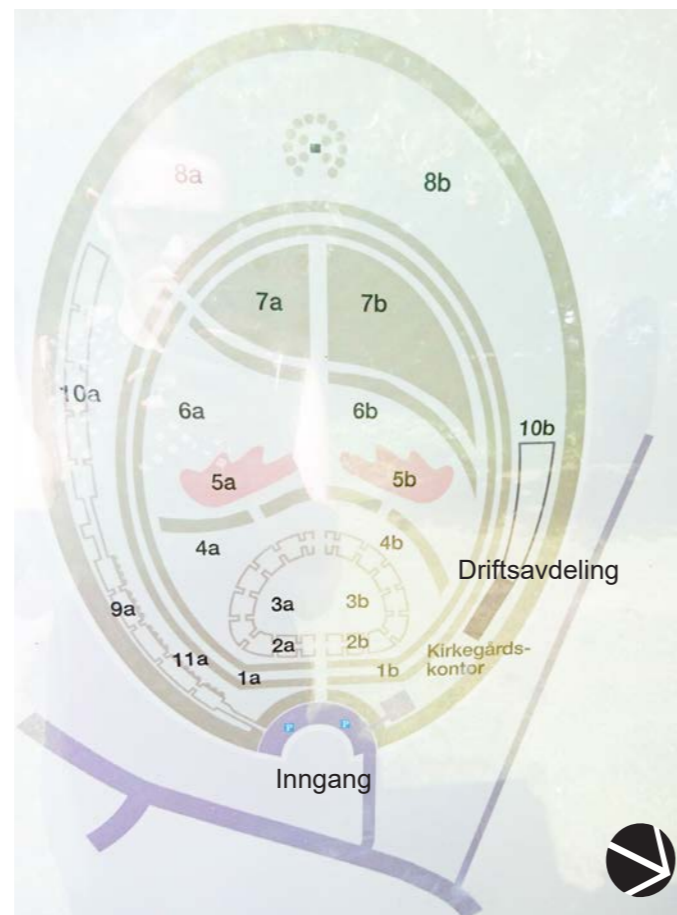
Gravplassen er ellipseformet og delt inn i områder med forskjellig karakter: plen, eng og skog. Gangveienes dekke varierer mellom brostein, grus og klippet plen. Det ligger et boligområde i nærheten av gravplassen som, i likhet med gravplassen, har en ellipseformet innramming av trær. Dette gir assosiasjoner til romernes nekropolis og metropolis, de dødes by som en speiling av de levendes (figur 60.).

Med den konsekvente bruken av ellipseformen skapes det en rekke forskjellige og interessante rom på gravplassen (figur 61). Det er brukt forskjellige vegetasjonssjikt som gir variasjon i høyde og uttrykk (figur 63.). Busksjiktet i ellipsen som ligger innenfor tresjiktet består av formklippet hekk som rammer inn et gravfelt, og den lavere hekken lengre inn rammer inn en enkeltgrav. Driftsavdelingen ligger godt skjermet nord på gravplassen innenfor den ytterste ellipsen.

Innenfor porten til gravplassen møter de besøkende et gravrom som består av formklippede hekker og som har et tradisjonelt uttrykk med gravminner plassert på rekke og rad. Videre inn får gravplassen et mer parklignende uttrykk, og vegetasjonen går fra kultivert til mer fritt voksende. Plasseringen av gravminnene virker også mer tilfeldig. På det midterste partiet er det liggende steinheller som er brukt som gravminner. Området med steinhellene ligger litt høyere i terrenget. Terrengeforskjellen er fremhevet av en mur som bølger seg gjennom landskapet. To felt med engvegetasjon er anlagt ved siden av, og følger og understreker denne bølgen (figur 62.).

På den vestre siden av gravplassen er det et skogsområde (figur 64.). Forbi dette er det et åpent gressareal som omslutter en ellipse av trær rundt et stort kors. Vekslingene mellom skog og eng skaper kontrast mellom lyse og skyggefulle områder.

Sentralaksen, går i likhet med gravfeltene, fra et tradisjonelt til et mer moderne uttrykk. Når de besøkende går fra inngangen og mot senteret av gravplassen endrer veien karakter, fra steinsatt til gresssti som er definert av klippet gress og vegetasjon.

Figur 59. Kart over Skovlunde kirkegård.

Figur 60. de dødes by som en speiling av de levendes.

Figur 61. Ortofoto av Skovlunde kirkegård.

BRUK

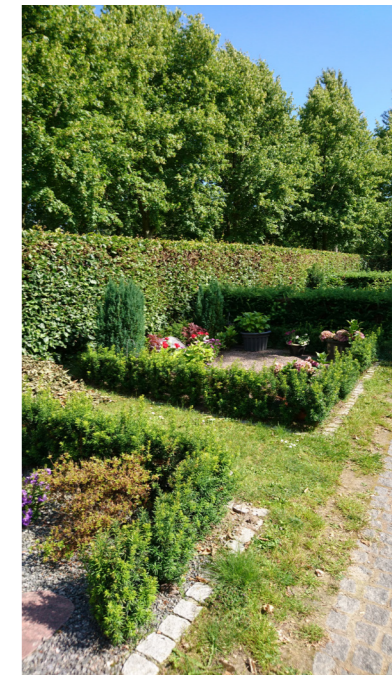
Ifølge Hauxner var hensikten:

"at skabe en frodig og stemningsfylt kirkegård, hvis første formål selvfølgelig er begravelse, men derudover er det tanken, at den skal indgå i det store landskab som et rekreativt område med en særlig karakter." (Sommer, 2003, s.271).

Gravplassen ligger som en øy i jordbrukslandskapet og har kun en inngang. Det var få folk på gravplassen da jeg var på befaring. Anlegget har ved inngangspartiet et veldig tradisjonelt uttrykk, dette kan nok gjøre at færre velger å bruke gravplassen som et rekreasjonsområde. Flere innganger i området hvor det er færre graver og mer parklignende vegetasjon, ville trolig gjøre det mer naturlig å benytte gravplassen til rekreasjon.

Figur 62. Engvegetasjon som følger formen til muren bak. Høyere i terrenget er det gravfelt med liggende gravminner.

Figur 63. Vegetasjonssjikt i forskjellige høyder som rammer inn selve gravplassen, gravfeltene og enkeltgraver.

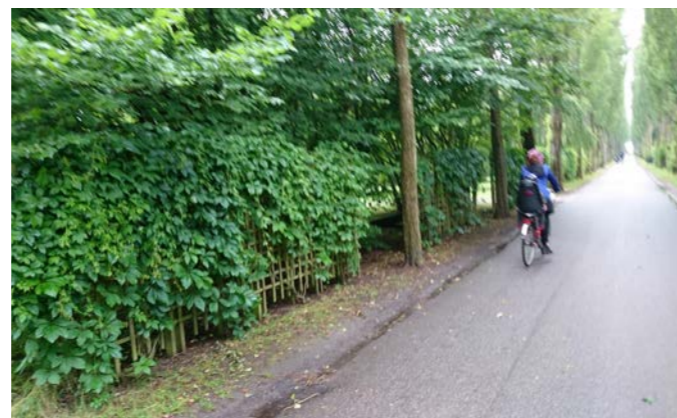
Figur 64. Skogsområde på Skovlunde kirkegård.

3.5. ASSISTENTS KIRKEGÅRD - DANMARK

Figur 65. Kart over Assistents kirkegård.

Assistents kirkegård ble anlagt i 1760, fordi Københavns andre gravplasser var overfylt (Kulturens venner, u.å.). Den ligger i bydelen Nørrebro, som er en tett befolket og multikulturell bydel. Gravplassen er en av få grøntareal i området (ibid.). Registreringer har vist at Assistents har mer enn 10 000 besøkende hver dag (Kulturcenteret Assistents, u.å.a). Assistents kirkegård er i dag delt inn i begravelsesområde og kirkegårdspark, sistnevnte er omtrent 200 daa stor (Cegla, 2008; Kulturcenteret Assistents, u.å.b).

Figur 66. Syklist på vei gjennom poppelallén.

UTFORMING

Gravplassen er innrammet av en mur. Begravelsesområdet og kirkegårdsparken er adskilt med en mur i nordøst. Det er en poppelallé med tilhørende espalier som skaper en tydelig korridor som skjerner gravene på hver side av en av hovedveiene. Denne veien går tvers gjennom gravplassen og er en viktig snarvei for beboerne i området (figur 66.).

På lokalkirkegården er det et gravfelt hvor urnegravene er plassert under enkelttrær (figur 67.). Gravområdene markeres av bunndekkerer. På områdene rundt er det anlagt en kortklippet plen.

Figur 67. Urnegravfelt hvor navneplatene er plassert under trær på en seng av bunndekkerer.

BRUK

Assistents kirkegård har sitt eget kultursenter

hvor det blant annet blir organisert omvisninger på gravplassen, flaggermusturer, aktiviteter for skoler og teateroppsetninger (Kulturcenteret Assistents, u.å.b, figur 68.). Det er et populært rekreasjonsområde, noe jeg også erfarte da jeg var på befaring.

Det legges til rette for en svært variert bruk av gravplassen. Gravplassen er et turistmål og veien til de mest kjente gravene er skiltet, som for eksempel gravstedene til H.C Andersen (1805-1875) og Søren Kirkegaard (1813-1855). Disse gravene er merket med en QR-kode (figur 69.). Ved å scanne denne får man en link til en kort youtubevideo om den avdøde. Kultursenterets nettside har mye informasjon om Assistents historie, aktivitetene som holdes der, og de som ligger begravet på gravplassen. Kart over gravplassen er tilgjengelig for besøkende på nettsidene og på kultursenteret.

På kartet er det tydelig merket av hva som fortsatt brukes som gravplass (figur 65.). På gravplassen er det skiltet med informasjon om hva som er begravelsesområde og hva som er kirkegårdspark. I tillegg er det skiltet hvor som informerer om tillatt adferd (figur 70.). De fleste skiltene informerer på en vennlig måte.

Da det ikke lenger er behov for å bruke hele Assistents til graver, har en del av arealet blitt gjort om til et åpent byrom. Byrommet er tegnet av billedkunstneren Morten Stræde og arkitektkontoret SLA (SLA, u.å.). Det består av felter, noen med gress andre med stein, og det er et skilt på gravplassen som informerer om prosjektet og oppfordrer til bruk av det. Assistents har også en sansehavne. En ny t-banestasjon er også under oppføring (Kulturens venner, u.å.c).

Figur 68. Oppslag om teateroppsetning og andre aktiviteter ved kultursenteret på Assistents kirkegård.

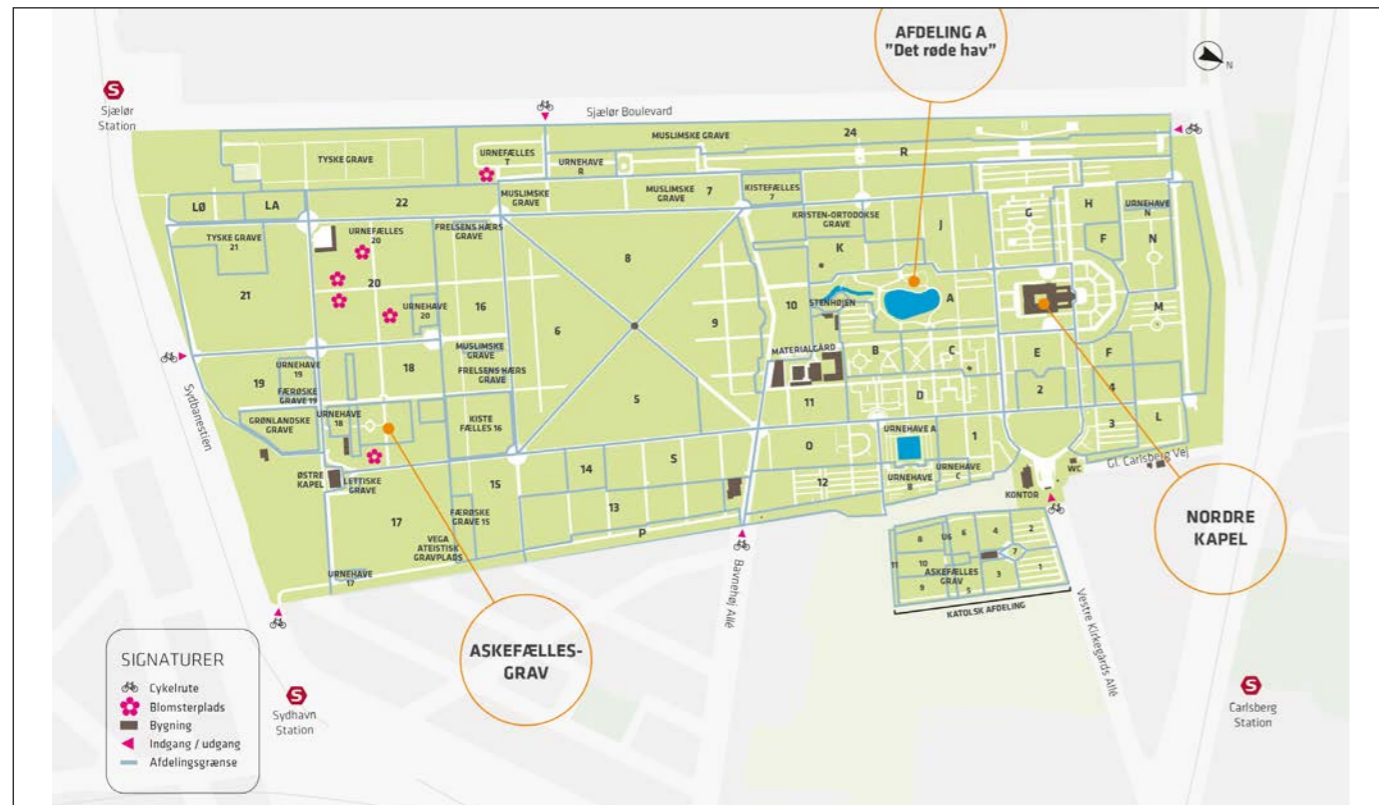

Figur 69. Graven til Natasja Saad (1974-2007) dansk rapper og sangerinne. Denne graven er en av flere som har en QR-kode ved siden av seg.

Figur 70. Det er mange skilt på Assistents kirkegård som informerer de besøkende om hvilke aktiviteter som er tillatt på de forskjellige områdene.

3.6. VESTRE KIRKEGÅRD - DANMARK

Figur 71. Kart over Vestre kirkegård.

Med nesten 540 daa er Vestre kirkegård Danmarks største gravplass og den er også en av Københavns største grøntområder (Visit Copenhagen, u.å., figur 71). Den ligger sør-vest for København sentrum, like ved Vestrebro. Vestre kirkegård ble anlagt i 1870 av København kommune fordi det var plassmangel på Assistens Kirkegård (Københavns kommune, 2014). I 1880-årene tegnet Charles Ambt og Hans J. Holm gravplassens grunnplan slik den er i dag (Sig, 2016).

UTFORMING

Gravfeltene består av rektangler i forskjellige størrelser. Strukturen av veier, hekker og alléer danner gravrommene (figur 72.).

Like øst for Nordre kapell er det et gammelt gravfelt, hvor det er tradisjonelle påkostede graver (Kirsten G. Lunde, dosent ved NMBU, pers. medd., 23.11.2017). Dette gravfeltet er ikke lenger i bruk fordi det i flere tiår har vært en økende antall kremasjoner og anonym gravlegging (ibid.). Her er det tett med høye trær og det er plantet bunndekkere flere steder over gravene, blant annet eføy som brer seg ut som et teppe under trærne. Dette er planlagt og privat plantet vegetasjon som har fått lov til å gro, og gir området et skogspreg (ibid.). Dette uttrykket var ikke planlagt fra starten av, men er noe dagens forvaltning har ønsket (ibid.).

Det er en mur på en del av gravplassen som skaper terrengforskjell mellom gravfelt og vei (figur 73.).

Figur 72. En allé som er så tettvokst at den danner et lukket rom og et tydelig skille mellom gravfelt og vei.

På gravplassen er det et kunstverk som heter "Stjernevejs-projektet" (Københavns kommune, u.å., figur 74.). Det består av et ombygd kapell i midten og fire lange cortenstålsbånd utifra dette i fire retninger. Båndene er omkranset av kirsebærtrær og barlindhekker og ender i hver retning opp i fire portaler, som er 9 meter høye (ibid.).

BRUK

Vestre kirkegård har et velstelt preg. Den er en typisk parkkirkegård, hvor det er lett å glemme at man er på en gravplass og ikke i en park. Den nordlige delen er spesielt populær blant de besøkende, for der ligger det en dam som er med på å forsterke parkintrykket og skaper et habitat for fugler.

Da en stadig større andel dansker velger kremasjon, har det i senere år blitt frigjort store arealer (Københavns kommune, 2014). I tillegg har det også vært to generasjoner med anonym gravlegging i Danmark, noe som har ført til en raskere frigivelse av areal, da det ikke er mulig å forlenge festetiden på anonyme graver (Kirsten G. Lunde, dosent ved NMBU, pers. medd., 23.11.2017). Dette er noe som også har skjedd ved flere andre danske gravplasser (ibid.). Det frigitte arealet har blant annet gitt muligheten til å oppføringen av kunstverket "Stjernevejsprosjektet". Dette prosjektet er et eksempel på hvordan deler av gravplassen har forandret funksjon; fra gravplass til park.

På Vestre kirkegårds nettside er det informasjonsfilmer om kjente personer som er begravet der. Kart over gravplassen er tilgjengelig på nett og ved hovedinngangen. På kartet er det markert hvor kjente personer er begravet, og hvilke treslag som vokser på gravplassen. Dette er et eksempel på hvordan forvaltningen legger til rette for utvidet bruk i form av turisme og opplæring.

Det er tillatt med sykling på noen av de større veiene. Disse er merket på kart. Det er også skilt som informerer om hva slags aktiviteter som ikke er tillatt, de besøkende blir oppfordret til å vise hensyn til de sørgende (figur 75.). Da jeg var på befaring var det mange som brukte gravplassen til rekreasjon (figur 76.).

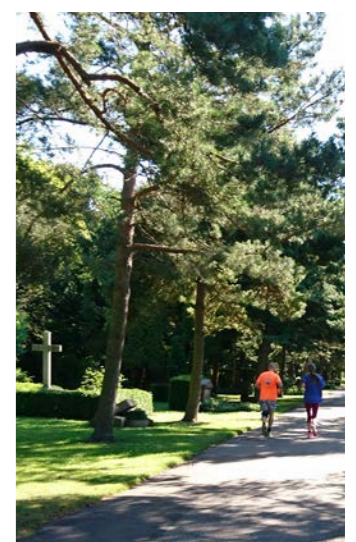
Figur 73. Gravfeltet er løftet opp ved hjelp av en mur, sammen med vegetasjonen gir dette et tydelig skille mellom gravfelt og vei.

Figur 74. En av de fire portalene i kunstverket "Stjernevejs-projektet".

Figur 75. Skilt som forteller om noen av reglene ved gravplassen.

Figur 76. Vestre kirkegård er et populært område for joggere.

3.7. OPPSUMMERING

Basert på analysene av referanseprosjektene har jeg trukket frem følgende elementer som kan være relevante for utvidelsen av Voksen kirkegård:

Allerede før de besøkende kommer inn på et område er det tiltak som kan gjøres. Det er hensiktsmessig å ha flere innganger til samme område. Områder med få eller kun en inngang gir ofte inntrykk av å være avstengt og inviterer ikke til bruk og ferdsel. Inngangene bør fasilitere flere typer aktiviteter, som sykling, bruk av barnevogn, etc. (figur 77.). De kan også lette ferdselen gjennom området, for eksempel dersom området befinner seg midt mellom to kollektivknutepunkter eller liknende.

Strategisk bruk av vegetasjon, ved for eksempel bruk av lave hekker, gir de besøkende god oversikt og en følelse av trygghet (figur 78.). For å unngå store åpne og tilsynelatende tomme rom, kan det lønne seg å plante vegetasjon som fjernes gradvis etterhvert som gravfeltene tas i bruk. Variasjon i vegetasjonssjikt skaper kontrast og er et romskapende virkemiddel.

Det bør tilrettelegges for at grav- og rekreasjonsarealer kan være i nærheten av hverandre for å lette transporten fra det ene området til det andre. Gravplasser som omfattes som «naturlige» er mer forlokkende å bruke til rekreasjon, og vil føles mindre fremmed enn den typiske plenkirkegården. Dette inntrykket kan forsterkes ved å anlegge gravminner i ubehandlet naturstein og i stor grad la vegetasjonen vokse naturlig (figur 79.).

Der hvor det er ønskelig å fremheve gravfelt, kan dette gjøres ved heving av terrenget, noe som skaper en visuell kontrast. Bruk av mur og opphevet terreng er også en god måte å oppnå et tydelig skille mellom gravfelt og vei.

Det er en risiko for at det kan komme motstand i lokalmiljøet når gravplasser skal anlegges/utvides, da denne kombinasjonen for mange føles fremmed. Det er viktig å innarbeide eksisterende bruk av området så langt det lar seg gjøre, slik at gravplassen blir en mer integrert del av lokalmiljøet.

Det er flere grep forvaltningen kan ta for å legge til rette for allsidig bruk, ved for eksempel å informere godt om området sine egenskaper og kvaliteter, og eventuelt fremheve eller lede besøkende i retning av ønskede eller særlig attraktive områder. Park/

Figur 77. Syklist på vei gjennom Assistents kirkegård i København.

Figur 78. På Vestre gravlund i Oslo er det mye bruk av hekker som romskapende element.

Figur 79. Gravminne i ubehandlet naturstein på Mariebjerg kirkegård.

naturområder tilknyttet gravplasser muliggjør aktiviteter som vanligvis ikke er tillatt på gravområder, og dette er det viktig å informere om. Eventuelle forbud eller innskrenkninger bør informeres om med en vennlig eller nøytral ordlyd og skiltene bør ha et større fokus på ønsket bruk av området.

Forvaltningen kan i større grad benytte seg av moderne informasjonsteknologi for å informere de besøkende om gravplassen og annen relevant informasjon.

Forvaltningen bør også legge til rette for at samfunnets trender rundt valg av gravform forventes å endres over tid, og området sine skjøtsel, drift og bruk bør gjenspeile dette.

4. STEDSREGISTRERINGER OG ANALYSER

4.1. HISTORISK TILBAKEBLIKK

Området som i dag er gravplass var tidligere jorder som tilhørte Voksen gård (Norske kirkebygg, u.å.). Navnet på gården kommer fra det norrøne ordet Vágsin, som er satt sammen av "Vágr", "våg" og "vin" som betyr "eng" (SNL2, 2012b). Gården hadde på sitt største 1000 daa skog, 1000 daa innmark og tolv husmannsplasser (Oslo kommune, 2017b). Den hadde også eget teglverk som lå inne i skogen ved Voksen kirke (ibid.).

Voksenjordene har en lang tradisjon med skiløyper (figur 80.). Det populære skirennet "5 mila" i Holmenkollen gikk første gang i 1888, og løypa gikk den gangen blant annet over Voksenjordene (Bjerknes, 1943).

Figur 80. På skitur over Voksenjordene, med Voksen skole i bakgrunnen, 1960.

KULTURMINNER

På området er det arkeologiske kulturminner fra førreformatorisk tid (figur 81.). Disse funnene består av fossilt dyrkningslag, en kokegrop, en mulig rydningsrøys, ett mulig stolpehull og en struktur med uviss funksjon (Riksantikvaren, u.å.). Fordi kulturminnene er fra førreformatorisk tid er området automatisk fredet (Kulturminneloven, 1978, §4). Da kulturminnene ligger i et område som er svært bratt ville dette uansett ikke vært særlig aktuelt å anvende til graver.

Figur 81. Kulturminner nord-øst for kirken.

UTVIKLINGEN AV OMRÅDET

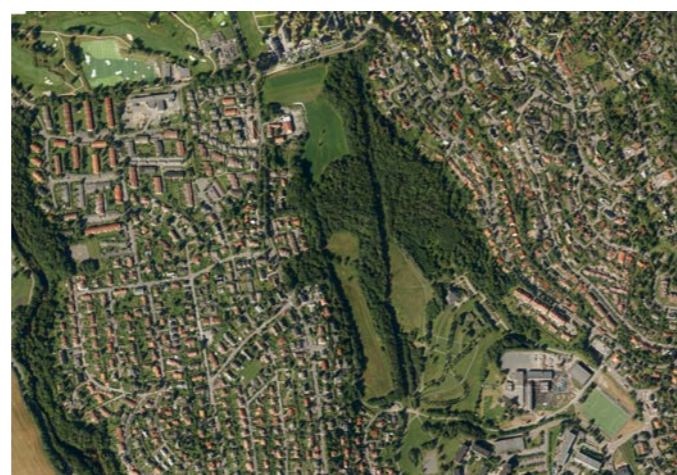
Figur 82. Voksen 1937.

På bildet fra 1937 kan man se at Voksen var et område preget av jordbruk (figur 82.). Skogens utbredelse er ganske lik hvordan dagens situasjon er.

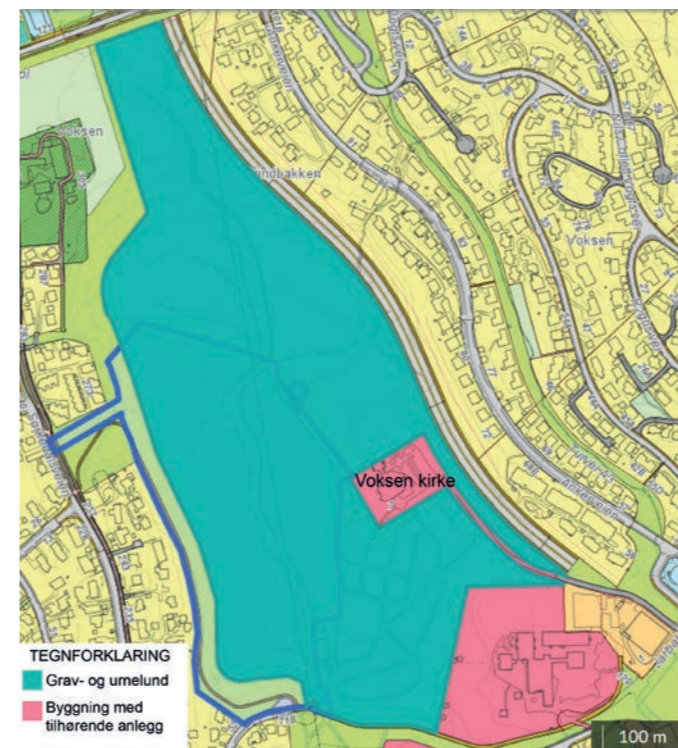
Figur 83. Voksen 1984.

På bildet fra 1984 ser man at det har vært en stor økning i boligbyggingen i området. Stisystemet som er på Voksen kirkegård i dag har blitt etablert (figur 83.).

Figur 84. Voksen 2016.

På bildet fra 2016 ser man Voksen kirke og gravplassen, hvor alléene har fått en tydelig høyde. I tillegg kan man se at det har skjedd en gjengroing av deler av tidligere jorder og beiter.

Figur 85. Regulering vedtatt i 1957.

4.2. GJELDENE PLANVERK

REGULERINGSPLANER

For prosjektområdet gjelder to reguleringsplaner (Oslo kommune, u.å.b). For størstedelen av prosjektområdet gjelder figur 85. Denne reguleringsplanen ble vedtatt 04.11.1957. Reguleringen viser hvor fremsynt kommunen den gangen var med tanke på å sette av areal til fremtidens gravplasser. Reguleringen for den vestre delen av området og området hvor kirken ligger er fra 27.09.1979 (figur 86.).

KOMMUNEPLAN 2015

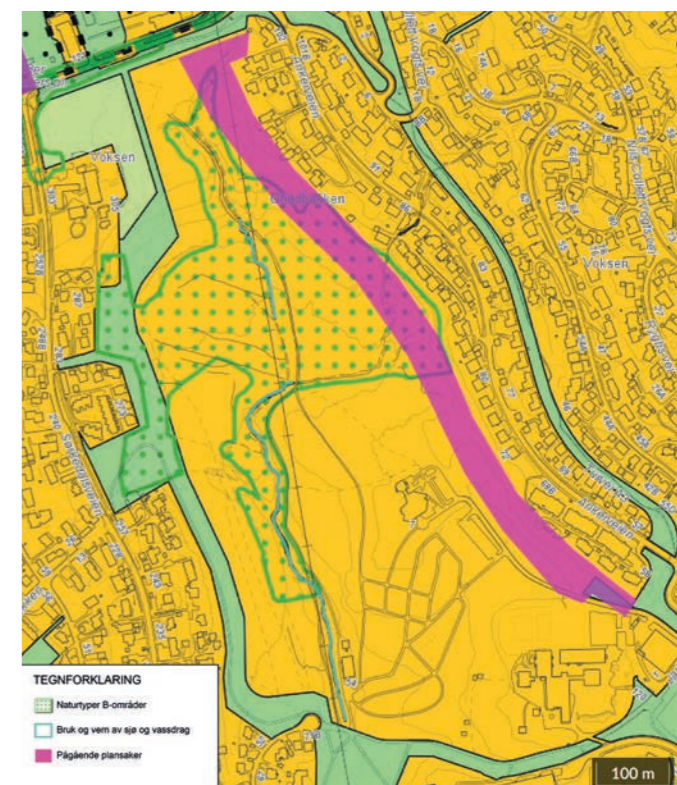
Gjeldene kommuneplan for Oslo ble vedtatt i 2015 og heter "Oslo mot 2030 - Smart, trygg og grønn". I kommuneplanens samfunnsdel og byutviklingsstrategi nevnes gravplass to ganger. Følgende momenter påpekes: Oslos vekst og mangfoldige befolkning medfører et økt behov for gravplassområder tilpasset ulike tros- og livssynsamfunn.

I kommunens arealdel er skogen i området merket som en regional viktig naturtype (naturtyper B-områder, figur 87.). Dette betyr at det skal særlige grunner til for å tillate tiltak som kan skade naturverdiene. Deler av Mærrdalsbekken er merket med bruk og vern av sjø og vassdrag. På plankartet vises også en pågående plansak som gjelder ny Sørkedalsvei.

Det finnes en rekke kommunedelplaner. Delplanen som er mest relevant for denne oppgaven er

Figur 86. Regulering vedtatt i 1979.

Figur 87. Kommuneplanen over prosjektområdet.

"Kommunedelplan grøntplan for Oslo", da Voksen ikke er omtalt i gjeldende "Kommunedelplan - lokalisering av gravplassarealer i Oslo" som ble vedtatt i 1994.

GRØNTPLANEN: GENERELT OM OSLOS GRAVPLASSER

"Primært er gravlundene plasser der aktiviteter utøves med hensyn og respekt for omgivelsene. Sekundært er parkmessig bruk som å gå tur, sitte på benkene, se på gamle gravminner osv. viktig og ønsket bruk av gravlundene. Gravlundene er

derfor særegne perler med stor egenverdi innen mangfoldet av rekreasjonsområder og møteplasser i Oslo.” (Oslo kommune, 2015b, s.24).

Sitatet over er hentet fra Grøntplanen og her kommer Oslo kommunens syn på hva en gravplass skal være frem. Gravplassene har en sekundær funksjon som park, men kommunen ønsker at aktiviteten som utføres på gravplasser skal være rolige. Gravplassene sammenlignes videre med stille parker som skal legge til rette for sorg og meditasjon. I Grøntplanen understrekes det også at det er viktig å planlegge langsiktig for å unngå konflikter mellom behovet for gravplass- og rekreasjonsområder.

I Oslo har kirkelig fellesråd overført ansvaret for forvaltningen av gravplassene til kommunen ved Gravferdsetaten. I artikkelen *“De dødes tilværelse må også planlegges”* (Gimmestad, 2016) gir tidligere direktør for Gravferdsetaten, Stein Olav Hohle, uttrykk for etatens bekymring når det gjelder planleggingen av fremtidige graver:

“Knapphet på arealer egnet for utbygging av sosial og teknisk infrastruktur legger et press på regulerte gravlundsarealer som ikke er utbygget. Her må man tenke langsiktig og la dem beholde nåværende reguleringsstatus.”

Videre i intervjuet påpeker han at flere områder, inkludert Voksen, er regulert til fremtidige gravplasser, og at disse områdene kan være fristende for kommunen å omregulere til andre formål når det omkringliggende arealpresset blir for stort. Et annet moment er tidsaspektet rundt prosjektering av gravplasser: det kan gjerne gå 10 til 15 år fra forslag til ferdigstillelse. Utfordringen ved å planlegge gravplasser i en by hvor det er arealknapphet kommer tydelig frem i dette intervjuet.

GRØNTPLANEN: SPESIFIKT OM VOKSEN KIRKEGÅRD

I Grøntplanen nevnes Voksen kirkegård flere ganger. Det står at kommunen ser en mulig konflikt mellom gravplass og rekreasjons- og naturområder på Voksen. Gravferdsetaten på sin side uttaler at:

“Det er ikke interessekonflikt mellom å bruke området (Voksen kirkegård) til rekreasjon i forhold til det primære formålet; gravplass. (...) Mange oppsøker gravplassene i Oslo for å søke ro, stillhet og samvær, samt tid til filosofering og ettertanke.” (Lene Mürer direktør for Gravferdsetaten i Oslo kommune, email, 30.11.2017).

Gravferdsetaten ser altså ikke noen konflikt mellom gravplass og rekreasjonsområde. De begrunner dette med at det er klare regler for hva slags aktiviteter som er tillatt der.

I Grøntplanen står det også at:

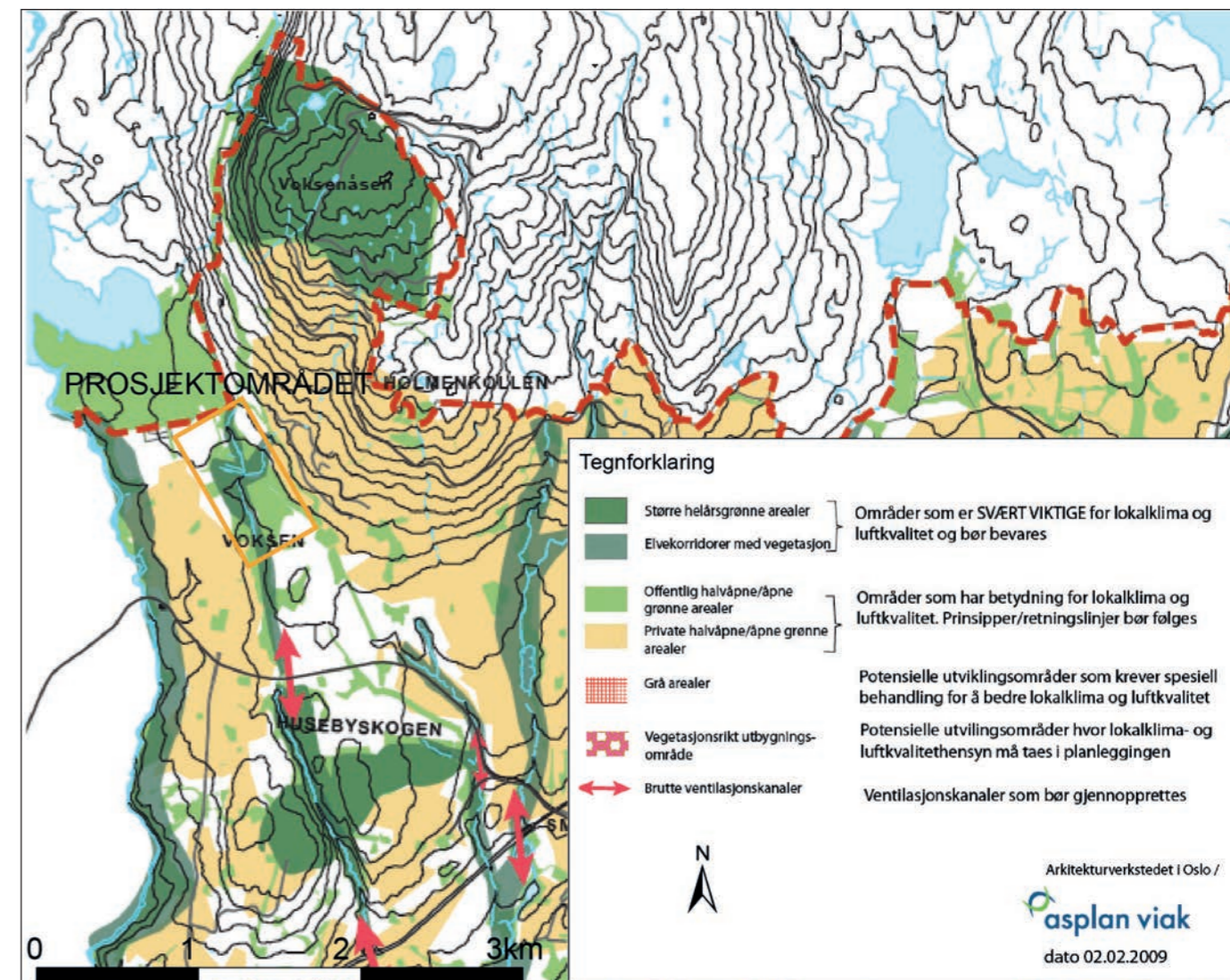
“Dersom gravlundsareal (på Voksen) skal omdisponeres må dette behandles i egne planer. Det er foreslått en bestemmelse om at omregulering til grønnstruktur skal prioriteres høyt, dersom gravlundsareal skal omdisponeres.” (Oslo kommune, 2015a, s.61). Viktigheten av Mærradalsbekken og skogen i området trekkes også frem.

Gravferdsetaten har uttalt seg om den gjeldende Grøntplanen:

“Det er også kritikkverdig at gravlundsområdet på Voksen fragmenteres av mange områder med særskilt bruk eller vern av sjø/vassdrag. Dette gjør det vanskelig å utvikle området til gravplass.” (ibid., s. 87).

Det er Plan- og bygningsetaten som har utarbeidet Grøntplanen for Oslo. Ut i fra hva som står i den virker det som at de ønsker å prioritere naturverdiene i området. Gravferdsetaten på sin side, synes det er uheldig at det regulerte arealet stykkes opp grunnet hensynet til områdets naturverdier.

VEDLEGG TIL GRØNTPLANEN

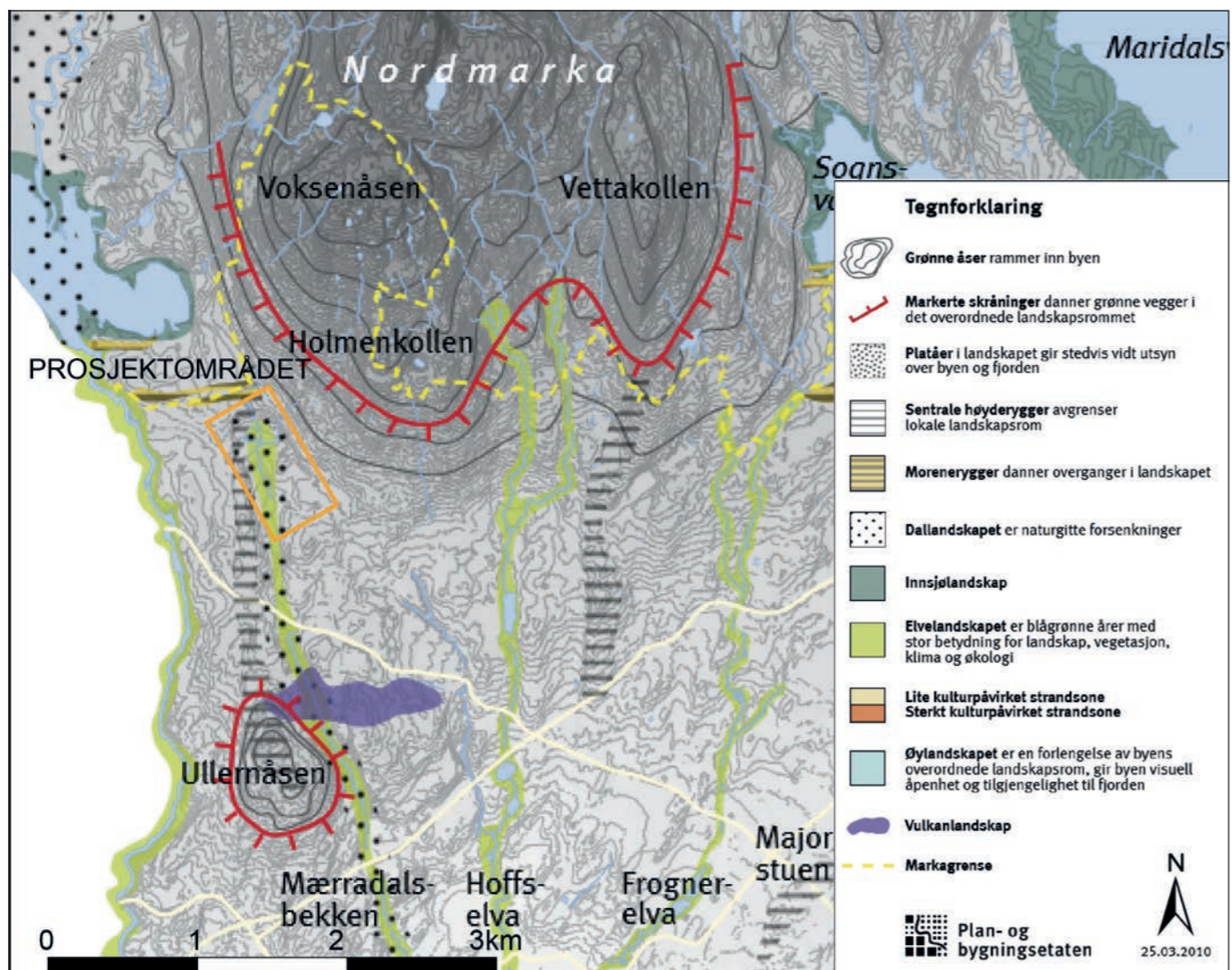

Figur 88.

GRØNSTRUKTURENS BETYDNING FOR LOKALKLIMA OG LUFTKVALITET

Prosjektområdet (merket med oransje) på figur 88. består av områder med større helårsgrønne arealer og elvekorridorer med vegetasjon, som betegnes som svært viktige for lokalklima og luftkvalitet. Hovedsakelig øst i prosjektområdet der den eksisterende gravplassen ligger, er områdene beskrevet som offentlig halvåpne/åpne grønne arealer, som har betydning for lokalklima og luftkvalitet.

Noe annet man kan se av diagrammet er at området hvor det regulerte området befinner seg på er en viktig grøntkorridor.

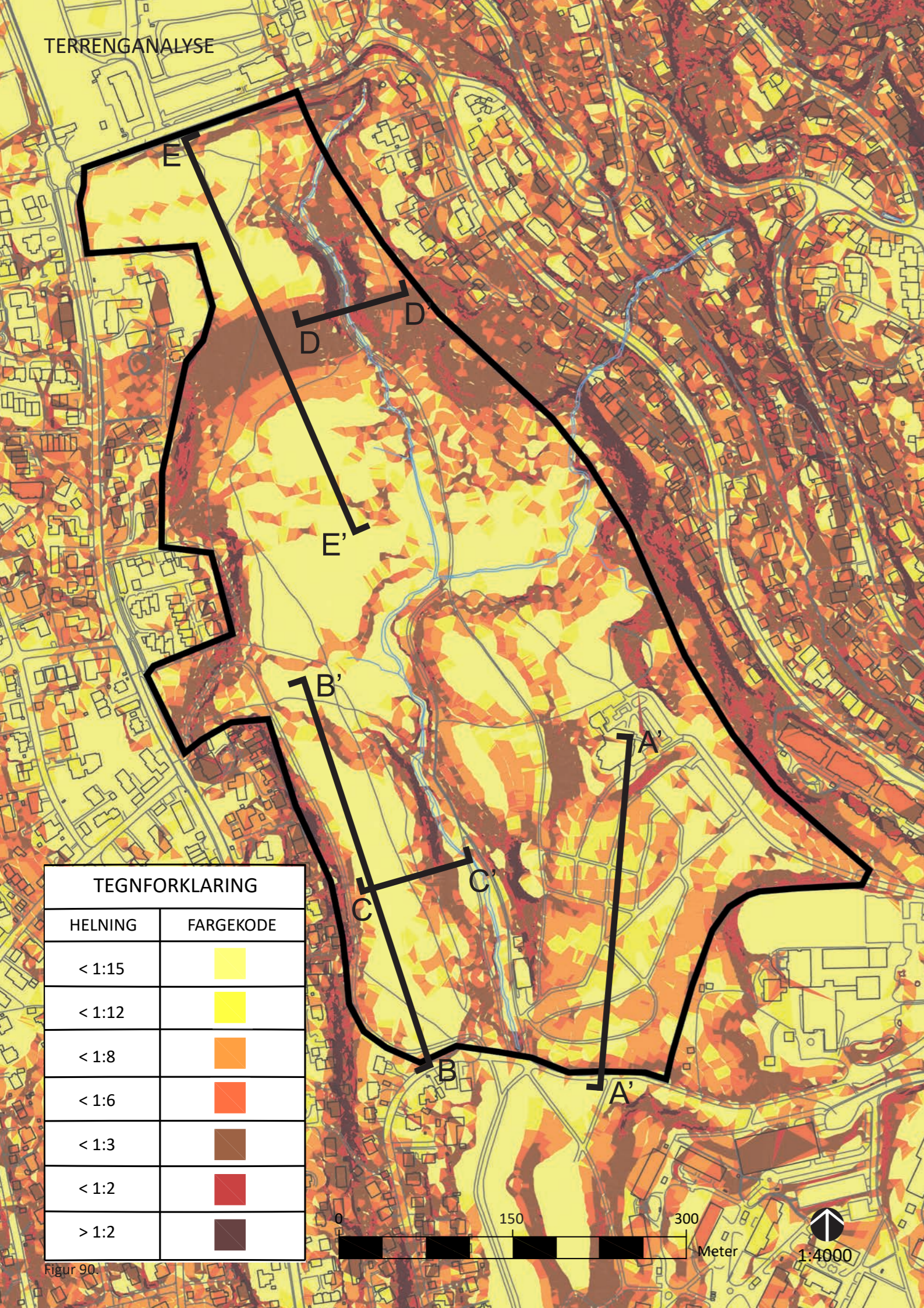

Figur 89.

KARAKTERISTISKE LANDSKAPSTREKK

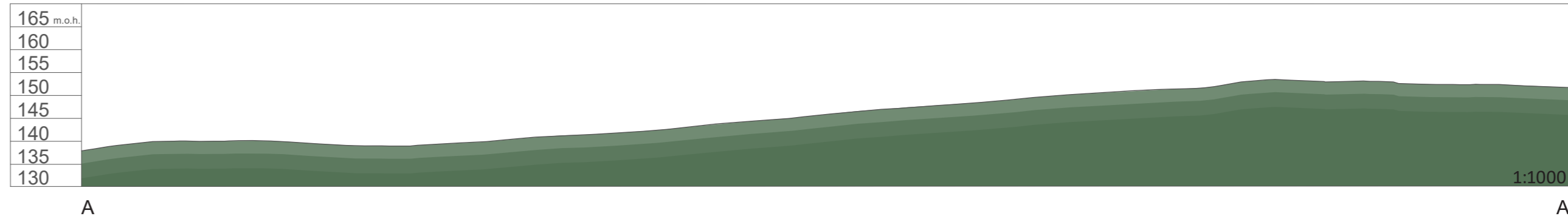
I figur 89. ser man at prosjektområdet (merket med orange) beskrives som et dallandskap og elvelandskap.

Fra prosjektområdet ser man lett både Voksenåsen og Holmenkollen. Voksenåsen i nord og Ullernåsen i sør danner markante grønne vegger. Det er også en tydelig høyde på vestsiden av prosjektområdet som danner en vegg i landskapet.

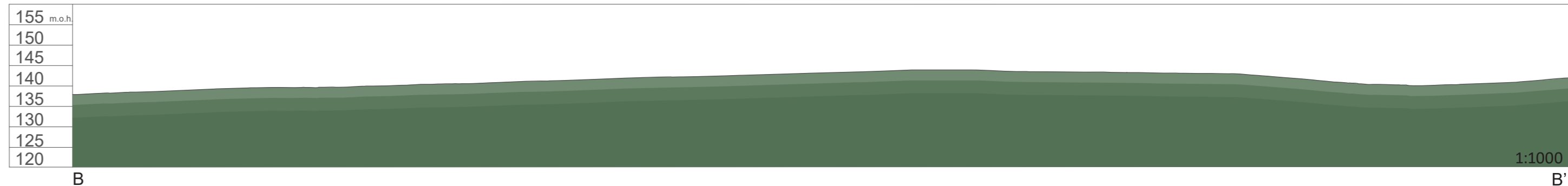

TEGNFORKLARING	
HELNING	FARGEKODE
< 1:15	
< 1:12	
< 1:8	
< 1:6	
< 1:3	
< 1:2	
> 1:2	

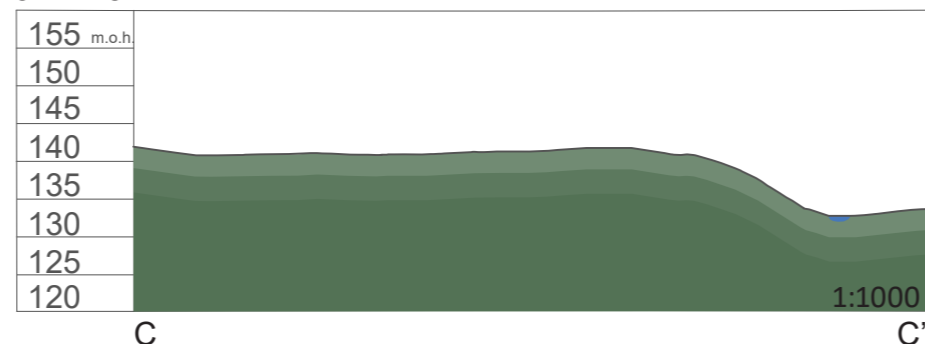
SNITT A

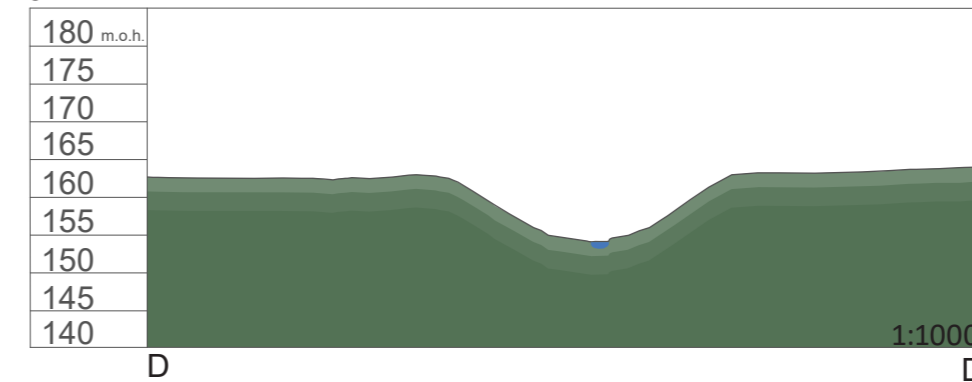
SNITT B

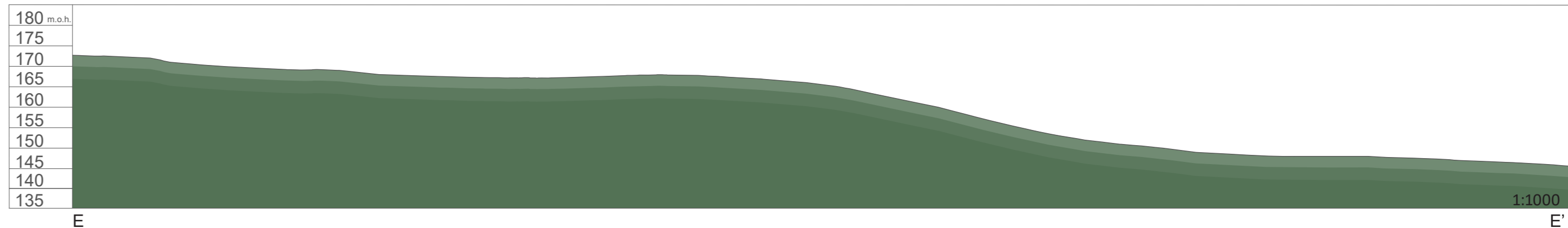
SNITT C

SNITT D

SNITT E

4.3. TERRENG

Voksen kirkegård er preget av et bratt terreng, mange steder er det en helning på mellom 1:8 og 1:12 (snitt A).

Det er flere tydelige høyderygger som omgir prosjektområdet, og andre som underdeler området. Mellom terrenghøydene og skrentene er det større flater områder (snitt B). Snitt B viser et relativt slakt

område som har et høybrekk som gir en svak helning mot nord og sør.

Terrenganalysen viser flere deler av prosjektområdet som har relativt lav helning (opp til 1:15) (figur 86.). Et eksempel på dette ser man i snitt B og C. Snitt C viser tversnittet av snitt B og går fra vest til øst. Terrenget blir brattere når det nærmer seg Mærradalsbekken.

Det er brattere partier spesielt nord i området hvor det er mye skog. Terrengnet inne i skogen rundt Mærradalsbekken preges stedvis av bratte skråninger (snitt D). Mærradalsbekken har gravd seg ned og derfor er det bratt terreng langs sidene av bekken.

Det nordvestre området (snitt E) har en svak helning, deretter blir terrenget mye brattere og man får en sørvendt skråning, før terrenget flater ut.

4.4. BIOLOGISK MANGFOLD

Figur 91. Mærradalsbekken renner gjennom prosjektområdet.

Området er ikke bare et viktig område for rekreasjon, men også for det biologiske mangfoldet.

BLÅ OG GRØNNE STRUKTURER

Oslos minste bekk, Mærradalsbekken, renner gjennom prosjektområdet (Levende Vassdrag et.al. u.å., figur 91). Den er 5,2 km lang og begynner på sørsiden av Voksenåsen og munner ut i Bestumkilen (ibid.). Flere steder på strekningen er den lagt i rør, men den renner åpent gjennom prosjektområdet. Fordi dette er et elvelandskap har området et næringsrikt jordsmonn som gir et frodig løvskogsområde (figur 93.). Skogen karakteriseres som:

“(…) fint utviklet gråor-heggeskog. Denne har utpreget urskogspreget på grunn av mange nedfalte trær. Bestanden har et stort innslag av fuktighetskrevede arter. Floraen i området er artsrik og flere av artene er mindre vanlige. Totalt ble 100 arter registrert. Tresjiktet domineres av gråor og hegg. (...) Bestanden er registrert som svært verneverdig. Gråor-heggeskogen utgjør den fineste utformingen av denne vegetasjonstypen innen Oslo kommune.” (Bronger et.al., 1983, s. 43-

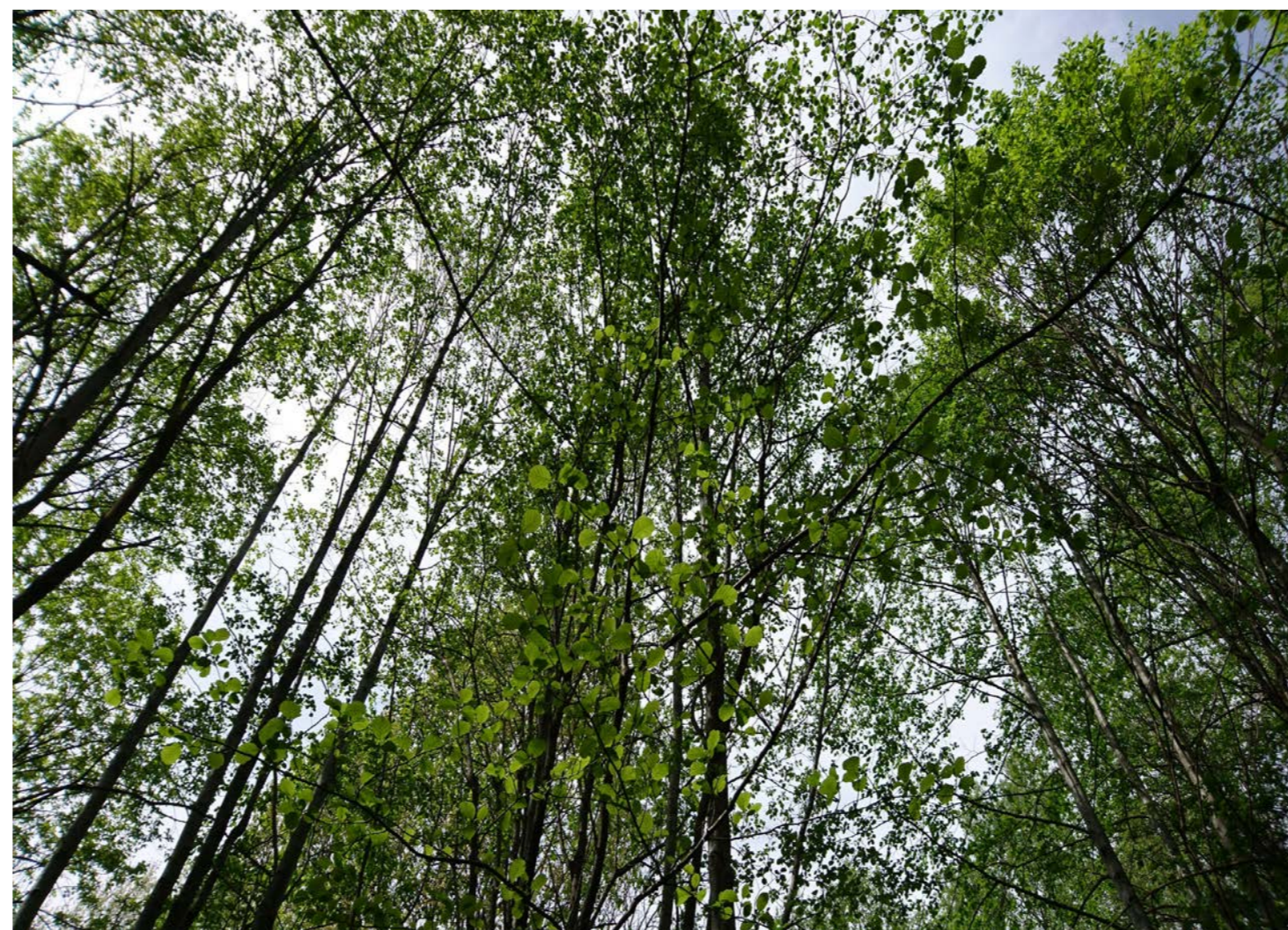
Figur 92. Et sted på gravplassen stikker berggrunnen opp i dagen.

44).

I tillegg til gråor (*Alnus incana*) og hegg (*Prunus padus*) finner man i tresjiktet blant annet lønn (*Acer platanoides*), bjørk (*Betula spp.*), selje (*Salix caprea*), rogn (*Sorbus aucuparia*), alm (*Ulmus glabra*) og osp (*Populus tremula*) (ibid.). Busk- og feltsjiktet består blant annet av strutsevinge (*Matteuccia struthiopteris*) hassel (*Corylus avellana*), springfrø (*Impatiens noli-tangere*), snerprørkvein (*Calamagrostis arundinacea*), skogrørkvein (*Calamagrostis purpurea*), stikkelsbær (*Uva-crispa*), rips (*Ribes rubrum*), humle (*Humulus lupulus*) og hvitveis (*Anemone nemorosa*) (ibid.). Området har tidligere vært kategorisert til å være av nasjonal verdi (A-verdi), men har grunnet påvirkning fra hagemark i senere tid blitt redusert til å være av regional verdi (B-verdi) (Miljødirektoratet, 2017).

BERGGRUNN

I hovedsak består berggrunnen på stedet av skifer og knollekalk (Tønnessen, u.å., figur 92.). Disse er lettoppløselige og næringsrike, og bidrar til en rik flora (ibid.). Det er hovedsakelig fuktig leirjord i skogsområdet og på tørrere partier er det brunjord

Figur 93. Skogen i området er karakterisert til å være av regional verdi.

(Brogner et.al., 1983).

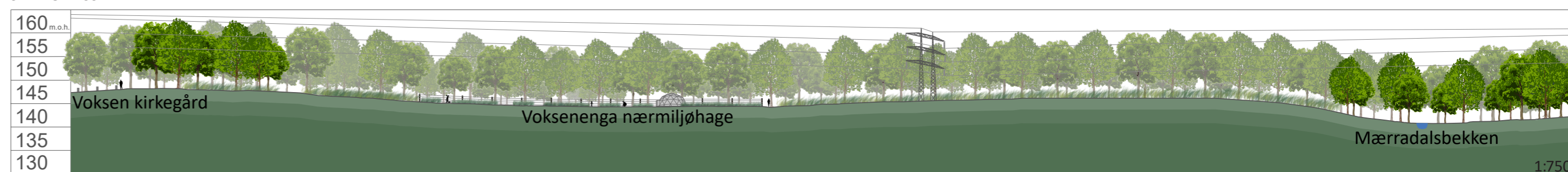
DYRELIVET

Området har et rikt dyreliv. Det har vært observert elg (*Alces alces*), rådyr (*Capreolus capreolus*), rev (*Vulpes vulpes*), grevling (*Meles meles*), hare (*Lepus timidus*) og røyskatt (*Mustela erminea*) og mer enn 65 fuglearter (Tønnessen, u.å.). I likhet med Vestre gravlund er det også på Voksen kirkegård satt opp bikuber i området i forbindelse med prosjektet ByBi. Disse står i skogen på nord for kirken

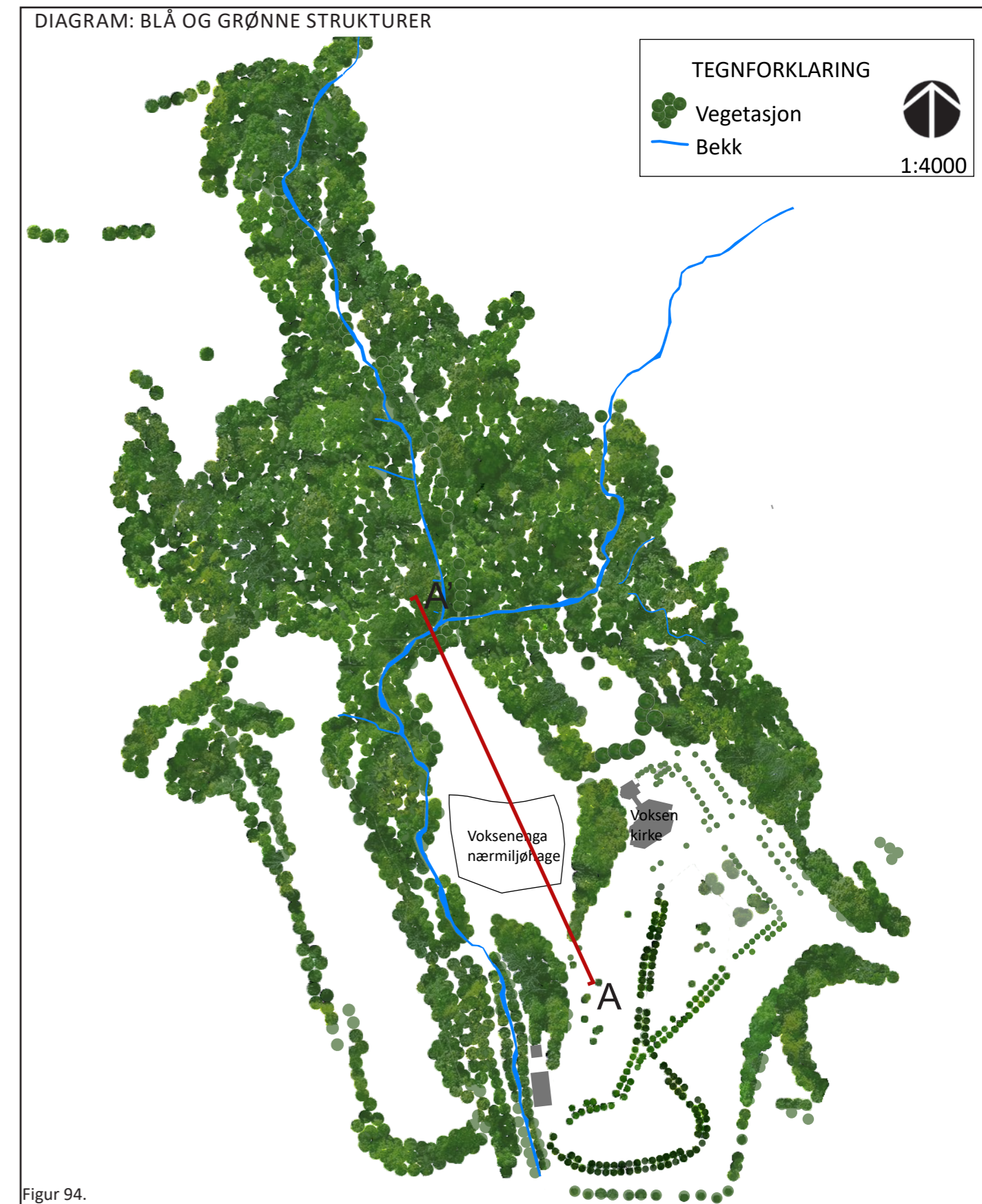
DIAGRAM: BLÅ OG GRØNNE STRUKTURER

Diagrammet viser at stor del av området består av skog som skaper flere grønne korridorer (figur 94).

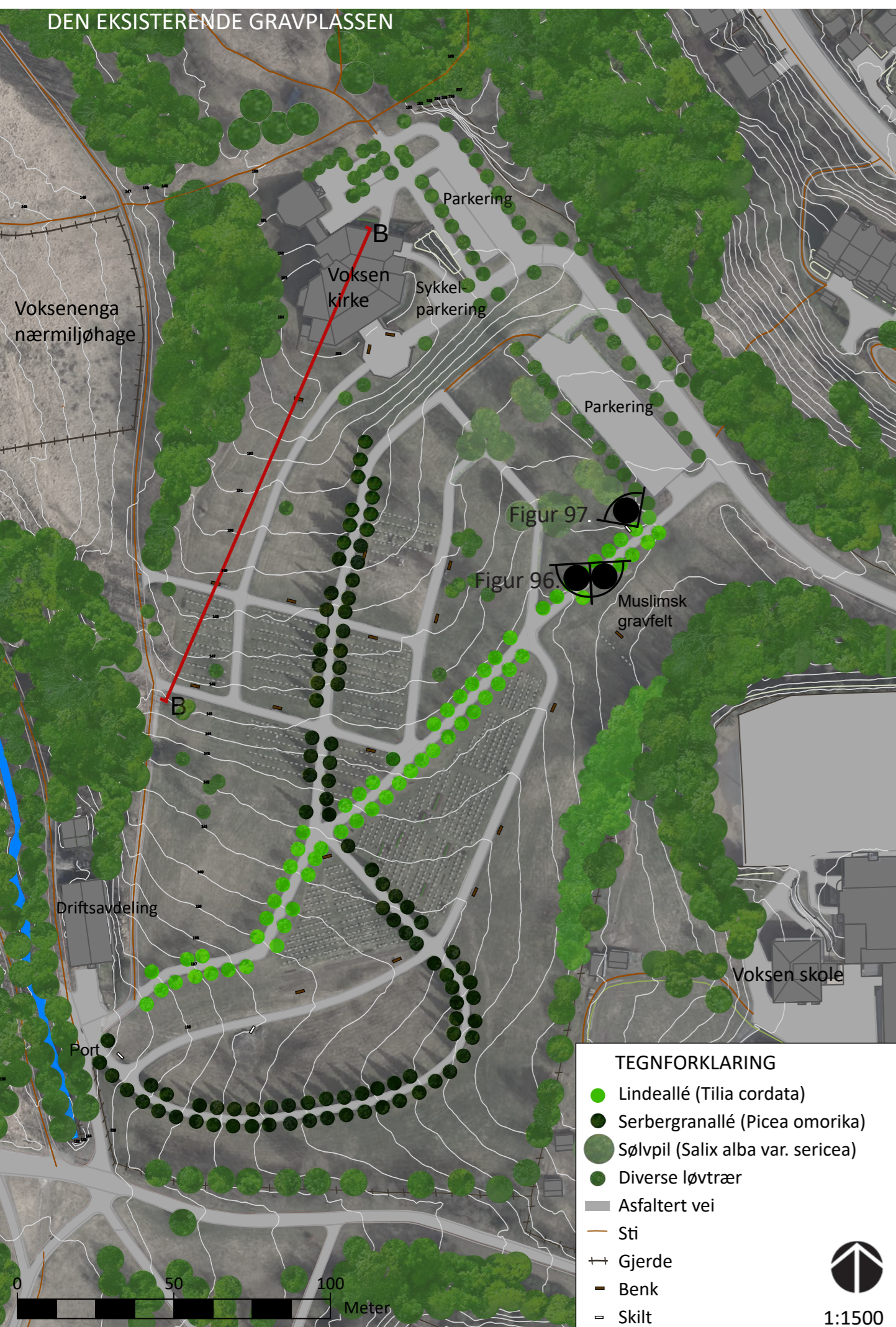
SNITTOPRISS A

A Snittopprisset viser hvor nærme Voksenenga nærmiljøhage ligger den eksisterende gravplassen.

Figur 94.

Figur 95.

SNITTOPRISS B

B Snittopprisset viser vegetasjonsskjermen vest for kirken. Denne skiller Voksenenga nærmiljøhage og gravene.

B'

Figur 96. Til venstre i bildet ser man et tett tre- og busksjikt som danner en skjerm mellom gravplassen og Voksen skole. Til høyre i bildet ser man deler av granalléen og lindealléen. Ellers er gravplassen preget av mye kortklippet plen.

VEGETASJONEN PÅ VOKSEN KIRKEGÅRD

Voksen kirkegård har i dag et ganske åpent uttrykk med mye plen (figur 96.).

Det er en vegetasjonsskjerm mellom Voksenenga nærmiljøhage og Voksen kirkegård som gir inntrykk av at disse to områdene ligger lenger fra hverandre enn faktisk er tilfellet (snittoppriss B). Det at denne vegetasjonsskjermen ligger litt høyere i terrenget er med på å skape et skille mellom de to områdene.

Det er også et tett tre- og busksjikt som danner en skjerm mellom gravplassen og Voksen skole (figur 96.).

Det er 11 høye sølvpiler (*Salix alba var. sericea*) sør-øst for kirken (figur 97.). Disse skaper et skyggefullt rom og et parkaktig område. Samtidig er de med på å skjerme gravplassen fra parkeringsplassen som ligger ved siden av.

På den eksisterende gravplassen er det to alléer, en med oppstammede serbergrantrær (*Picea Omorika*) og en med lindetrær (*Tilia cordata*), som ble plantet i første halvdel av 1900-tallet (Gravferdskontoret

Vest, email, 05.12.2017). Granalléen slynger seg gjennom gravplassen og er det mest fremtredende vegetasjonselementet der. Spesielt om vinteren når de andre trærne på gravplassen er bare (figur 98.).

Figur 97. Sølvpilene like sør-øst for kirken skaper et parklignende rom.

Figur 98. Granalléen er spesielt fremtredende om vinteren da de andre trærne på gravplassen er bare.

4.5. ROMLIG ANALYSE

Figur 99 a, b, c. Terrenganalyse, grønstruktur og romlig analyse av prosjektområdet.

Når man tar hensyn til terreng- og vegetasjonsanalysen, er det flere områder som egner seg godt for anleggelse av graver. Disse områdene har et flatere terreng (som oftest 1:12 eller flatere) som oppfyller kravet om universell utforming (Gravferdsforskriften, 2014, §7, figur 99 a.). I tillegg er mesteparten av disse områdene utenfor den regionalt viktige skogen (figur 99 b.). Områdene som egner seg best til å anlegge graver ut ifra disse analysene er markert med grønne ellipser på figur 99 c.

Snitt F-J tar utgangspunkt i de samme snittene som i terrenganalysen på s. 54-55.

Voksen kirke ligger på det høyeste punktet og det er få trær, noe som gir en god utsikt fra kirken og utover gravplassen og omgivelsene (snitt H).

Snitt G viser et område som tidligere ble brukt som jorde. Det er et åpent område med få trær. Når terrenget møter et område med mange trær (snitt H),

blir terrenget brattere før det når Mærradalsbekken. Det er mye vegetasjon rundt bekken. brukes det til lysløype.

Snittet I viser et av flere steder hvor Mærradalsbekken er omkranset av et bratt terreng og mye vegetasjon.

I nordvest (snitt J) er det først et åpent område som har en svak helning, deretter blir terrenget mye brattere, før det når skogen og terrenget flater ut. En stor del av dette området har tidligere vært et jorde, men i dag

KOLLEKTIVFORBINDELSER OG FUNKSJONER I NABOLAGET

Figur 100.

Det er gode kollektivforbindelser i området rundt Voksen kirkegård (figur 100.). Reiser man kollektivt tar det cirka 25 minutter å reise fra Voksen kirke til Nationaltheatret stasjon og cirka 20 minutter med bil.

Nabolaget består hovedsakelig av boligområder, og det er også mange skoler og friidrettsområder der.

4.6. SOSIALE FUNKSJONER

VOKSEN KIRKE

Kirken er en viktig sosial møteplass (figur 101.). Voksen kirke er en arbeidskirke som tilbyr en rekke forskjellige aktiviteter for folk i alle aldre. Det er blant annet gudstjeneste og korsang (Voksen menighet, 2015).

AKTIVITETSTILBUD

Det finnes flere rekreasjonstilbud i nærmiljøet. Disse danner viktige møteplasser som forbindes av det omfattende stisystemet i området (figur 105.) Det er stor variasjon i hvor organisert disse aktivitetene er. Figur 106.-109. viser bålplasser, gapahuk og benker som finnes i området. Et eksempel på et mer organisert tilbud er Voksenenga nærmiljøhage (figur 103. og 110.).

Voksenenga nærmiljøhage

Nærmiljøhagen åpnet våren 2017. Den er i underkant av 10 daa stor og initiativtakerne leier jorda gratis av Gravferdsetaten (Eckhoff, 2016). Nærmiljøhagen skal være en møteplass for lokalmiljøet i Vestre Aker bydel, og tilbyr en rekke forskjellige aktiviteter som skal bidra til inkludering, folkehelse og kunnskap om bærekraftig mat (ibid.). Hagen drives i fellsskap av diverse brukergrupper, og den har også parseller som leies ut til enkeltpersoner og familier (ibid.). Tiltaket ser ut til å være veldig populært da det allerede er venteliste på parsellhagene (Eckhoff, 2017a). Området er gjerdet inn for å hindre at dyr spiser opp plantene.

Stolpejakten

På den nordlige siden av nærmiljøhagen er det en stolpe som er en del av Stolpejakten. Stolpejakten går ut på å finne stolper som er plassert ut i ulike kommuner i Norge (Stolpejakten, u.å.). Stolpen er en av 60 stolper som er plassert ut i bydelen Vestre Aker (Eckhoff, 2017b). Stolpefunnene kan registreres på papir, nettsiden eller via en app (Stolpejakten u.å.). Målet med Stolpejakten er å legge til rette for å aktivisere folk i alle aldre uansett funksjonsevne (ibid.).

Frisbeegolf

Vest for Voksenenga nærmiljøhage er det et område som tidligere har vært et jorde. I dag er det noen frisbeegolf mål der, men jeg har ikke sett at disse har vært i bruk (figur 104.).

Figur 101. Voksen kirke til venstre i bildet, med Holmenkollen og Voksenåsen til høyre.

Figur 102. Bilde tatt mot vest fra Voksen kirkegård. Voksenenga nærmiljøhage kan skimtes i bakgrunnen.

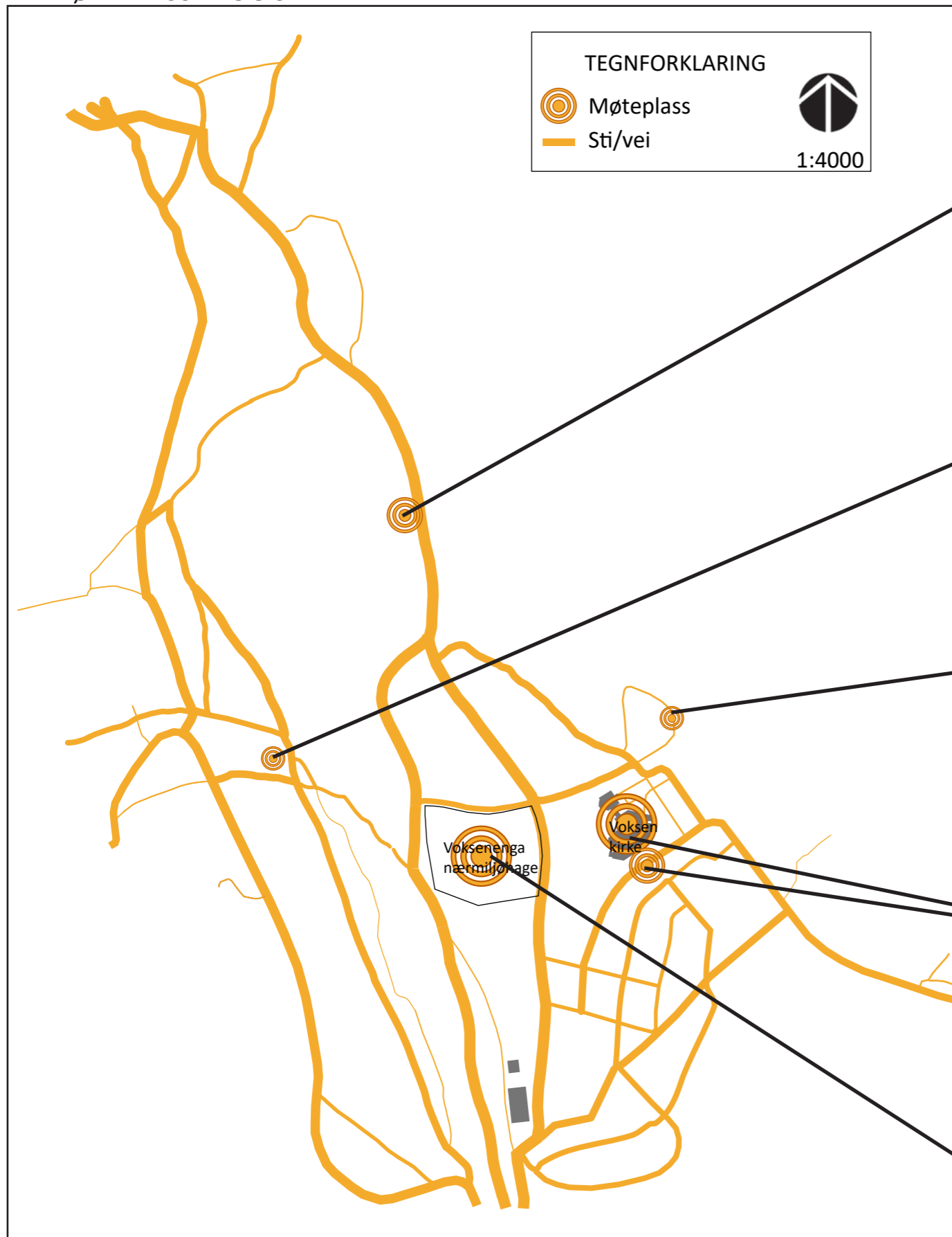

Figur 103. Offisiell åpning av Voksenenga nærmiljøhage 19. august 2017.

Figur 104. Et av frisbeegolfmålene på området vest for

4.7 MØTEPLASSER OG STIER

Figur 105. Diagram over stier og møteplasser. Stiene er markert henholdsvis tykkere og større jo mer brukt de er. Basert på syv befaringer gjennomført i 2017.

Figur 106. Benker plassert mellom Mærradalsbekken og en av stiene i skogen.

Figur 107. Bål plass.

Figur 108. Bål plass og gapahuk.

Figur 109. Foran kirken er det en plass med to benker. Her sitter det ofte folk.

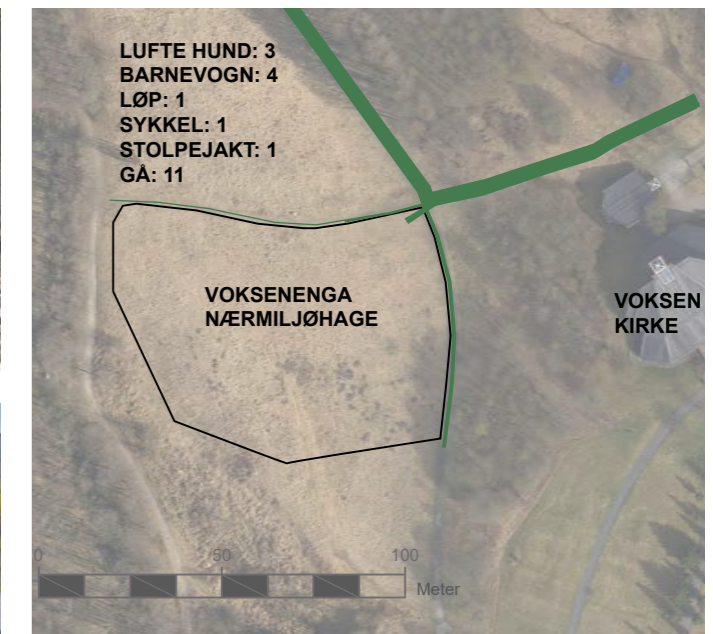

Figur 110. Voksenenga nærmiljøhage består av en fellesshage og ca. 50 parseller.

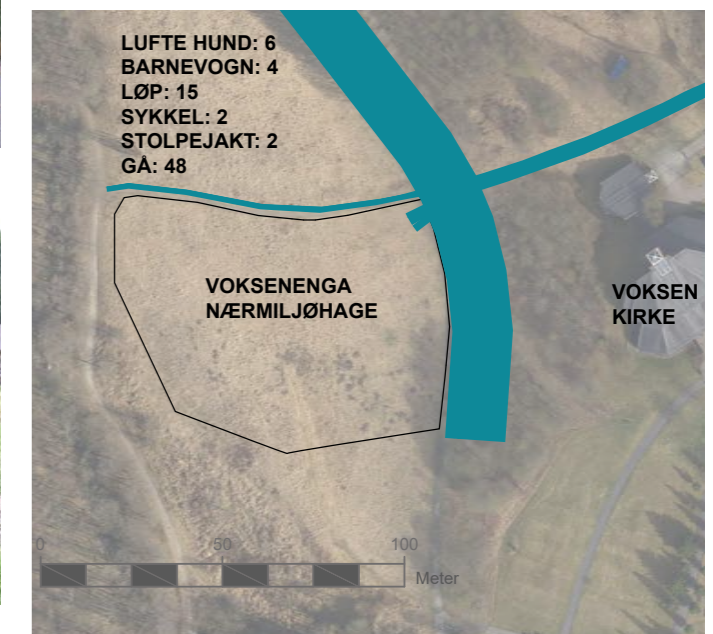
REGISTRERING AV STIER

Jeg har utført registrering ved et stikryss som ligger like ved kirken (figur 111. og 112.). Disse utførte jeg to dager i en time hver dag. Begge dagene var det opphold.

Begge dagene var stiene i området mye brukt. Totalt hadde jeg 98 observasjoner, hvorav 77 på en søndag og 21 på en tirsdag. Den største gruppen besøkende var turgåere. Det var også mange som besøkte nærmiljøhagen. Til sammenligning var det kun 3 personer som syklet.

Figur 111. Registrering kl 12.00-13.00, tirsdag 27.06.17.

Figur 112. Registrering kl 12.00-13.00, søndag 13.08.17.

4.8. OPPSUMMERING

Det er 60 og 38 år siden de gjeldende reguleringsplanene for utvidelsen av Voksen kirkegård ble vedtatt. Begge reguleringsplanene deler området inn i adskilte funksjonsområder som gir området et fragmentert preg. I stedet for å se på gravplass og rekreasjonsområde som to motstridende formål, bør det i større grad utforskes hvordan areal kan tilrettelegges for en sammenfallende bruk. Det å anlegge graver er også en måte å sikre grøntarealet for fremtiden, da en gravplass er fredet minst 40 år etter siste gravlegging (Gravferdsloven, 2012, § 8.).

→ Tiden er moden for en helhetlig forvaltning av området som tar hensyn til områdets funksjoner som gravplass, natur- og rekreasjonsområde.

Gravplasser blir av Oslo kommune beskrevet som viktige grøntområder som har sekundær funksjon som park, hvor det skal foregå rolige aktiviteter som å gå tur og sitte på benk.

→ Området bør preges av forskjellige aktivitetssoner. Slik at gravområdene kan få et "stille park" preg, samtidig som det tilrettelegges for områder hvor flere aktivitetsformer er tillatt.

Prosjektområdet er et viktig og mye brukt rekreasjonsområde. En grunn til dette er det omfattende og mangfoldige stinettet, som tilrettelegger for bruk av store deler av området. De danner forbindelseslinjer nord til sør og øst til vest.

→ Opprettholde mangfoldet av turstier og på den måten beholde forbindelseslinjene i området og tilrettelegge for rekreasjon.

Skogen har regional verdi. Den har direkte forbindelse til Oslomarka, noe Oslo kommune ønsker å opprettholde.

→ Skogen opprettholdes i størst mulig grad.

Voksenenga nærmiljøhage er en populær møteplass og rekreasjonsområde.

→ Opprettholde nærmiljøhagen.

Analysene peker ut noen områder som egner seg spesielt godt til utvidelse av gravplassen. De har et relativt flatt terreng og ligger lett tilgjengelig. Områdene ligger hovedsaklig utenfor den regionalt viktige skogen og området med de registrerte kulturminnene.

5. PROSJEKTERING

5.1. KONSEPT: MEANDER

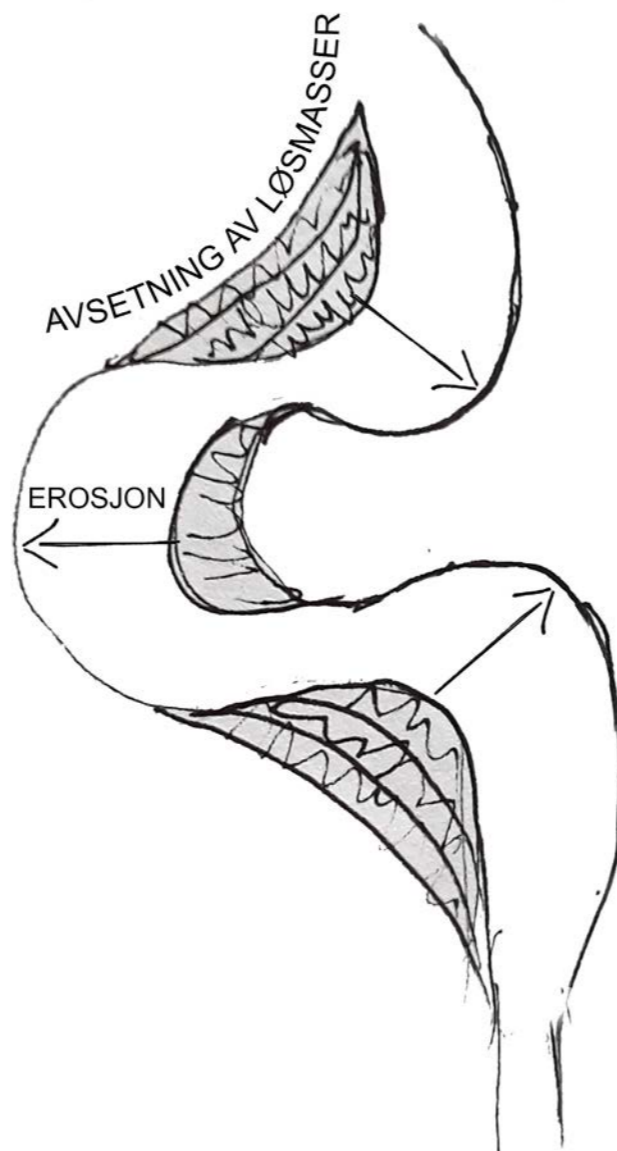

Figur 113. Konseptet meander er inspirert av Mærradalsbekken og stiene i prosjektområdet.

Konseptet er inspirert av Mærradalsbekken og analysene av stiene i området. Både Mærradalsbekken og stiene er fulle av liv og bevegelse og slynger seg gjennom landskapet. Det mest fremtredende vegetasjonselementet på Voksen kirkegård er en allé med grantrær som slynger seg gjennom gravplassen.

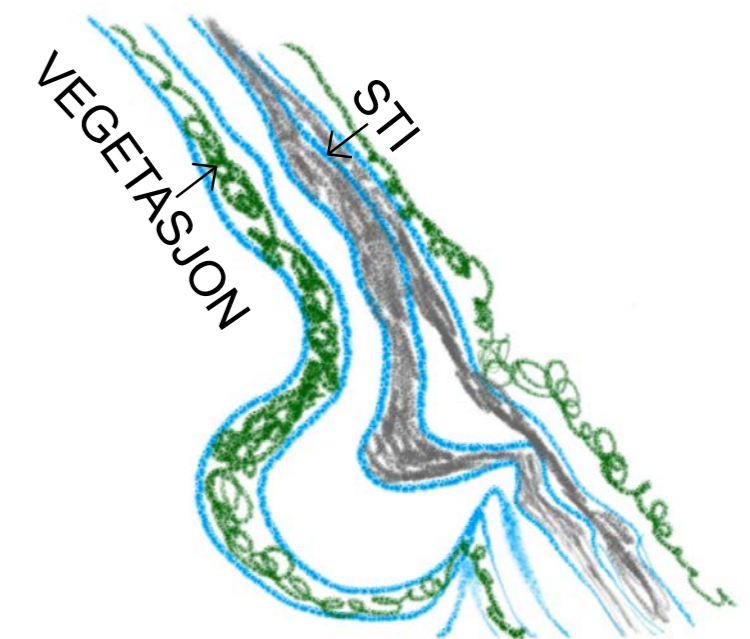
”Meander, regelmessige svinger i elver som går over meget slakt hellende underlag dekket med løsavsetninger. (...) Dannelsen av meandere er blitt forklart ved at elvevannet kommer i stående svingninger på tvers av strømretningen. Buktingene vil bli forsterket fordi elvevannet får størst hastighet i yttersvingene og vil grave der, men legger opp materiale i innersvingene. Slik blir en meander stadig større.” (SNL, 2016).

DIAGRAM: MEANDRENDE ELV

Figur 114. En meandrende elv former landskapet gjennom erosjon og avsetning av løsmasser.

KONSEPTSKISSER

HVORDAN KONSEPTET TOLKES:

- TERRENGFORMING: Elva eroderer og flytter masse.
- KONKRET: Elva renner forbi.
- DYNAMISK: Elva er i konstant bevegelse og former landskapet.
- SYMBOLSK: Stiene er elva og gravområdene er de avsatte løsmassene. Folk går forbi. - livet renner forbi -livet fortsetter.

Figur 115. Vegetasjonen og stiene meandrerer gjennom landskapet.

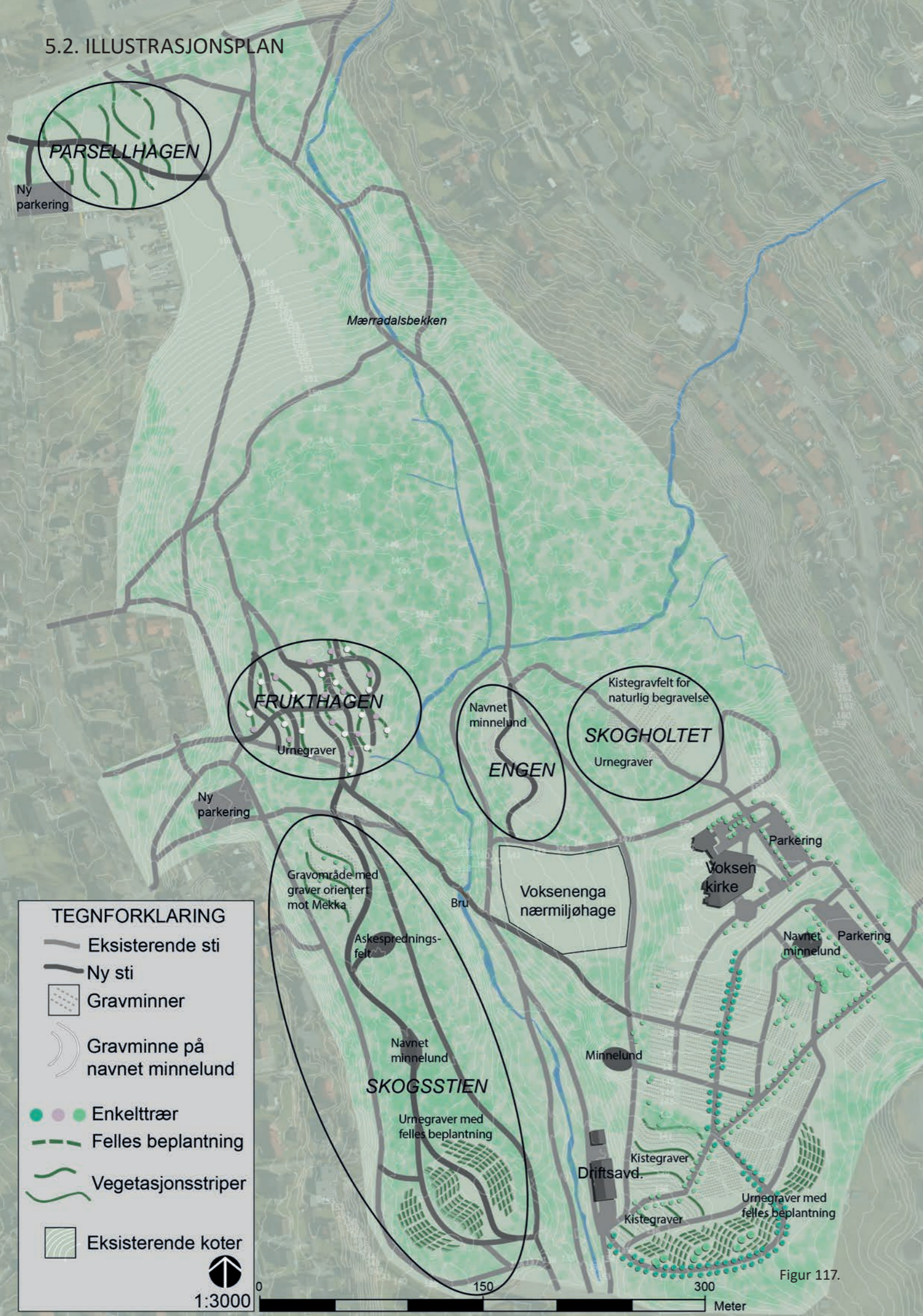
HVORDAN JEG BRUKER KONSEPTET:

Bruken forandrer seg over tid. Når det blir behov for flere gravfelt dukker det opp en ny meander/et nytt gravfelt. Vegetasjonen og stiene ”meandrerer” gjennom landskapet, de tilpasser seg området og behovet for graver.

Figur 116. Stiene meandrerer gjennom prosjektområdet.

5.2. ILLUSTRASJONSPLAN

5.3. FORESLÅTTE TILTAK

GENERELT

På utvidelsen av gravplassen legges det til rette for forskjellige gravtyper for å imøtekomme etterspørselen av nye trender når det gjelder valg av begravelserform. I tillegg har de forskjellige gravområdene ulikt preg. Et mer variert uttrykk på de forskjellige gravområdene vil imøtekomme et bredere spekter av individuelle preferanser. Forslagene som presenteres i dette kapitlet fokuserer på å illustrere prinsipper for gravområder som kan repeteres flere steder på området. Hvis utvidelsen av området skal gjennomføres etter disse prinsippene, vil det bli aktuelt å gjenta gravområdene flere steder i området enn det som illustreres i planen (figur 117). På den måten oppnår man en bedre utnyttelse av arealet. Man kan for eksempel ta i bruk mer av skogen til askespredning.

VOKSENENGA NÆRMILJØHAGE

Jeg synes det er viktig å beholde Voksenenga nærmiljøhage og dens plassering når man skal utvide gravplassen, fordi hagen er et viktig bidrag til områdets funksjon som rekreasjonsområde. Ved å beholde dens plassering når Voksen kirkegårds utvides, vil hagen bidra til at flere benytter seg av gravplassen som rekreasjonsområde. Da den ligger sentralt plassert i nærheten av kirken og er med på å tiltreke mer liv og aktivitet til området. I tillegg tror jeg at en fremtidig utvidelse av Voksen kirkegård vil bli bedre motatt av lokalbefolkningen når dette populære rekreasjonsområdet beholdes der det er anlagt i dag.

REGULERING

Jeg foreslår at området omreguleres og det benyttes en regulering som kombinerer formål, for eksempel grav- og urnelund med friområde. På den måten signaliserer kommunen at de ønsker velkommen en mer rekreativ bruk av gravplassen. Det å anlegge graver på et område er ikke synonymt med at områdets naturverdier blir forringet. Det kan være med på å sikre et grøntareal for fremtiden, da en gravplass er fredet minst 40 år etter siste gravlegging.

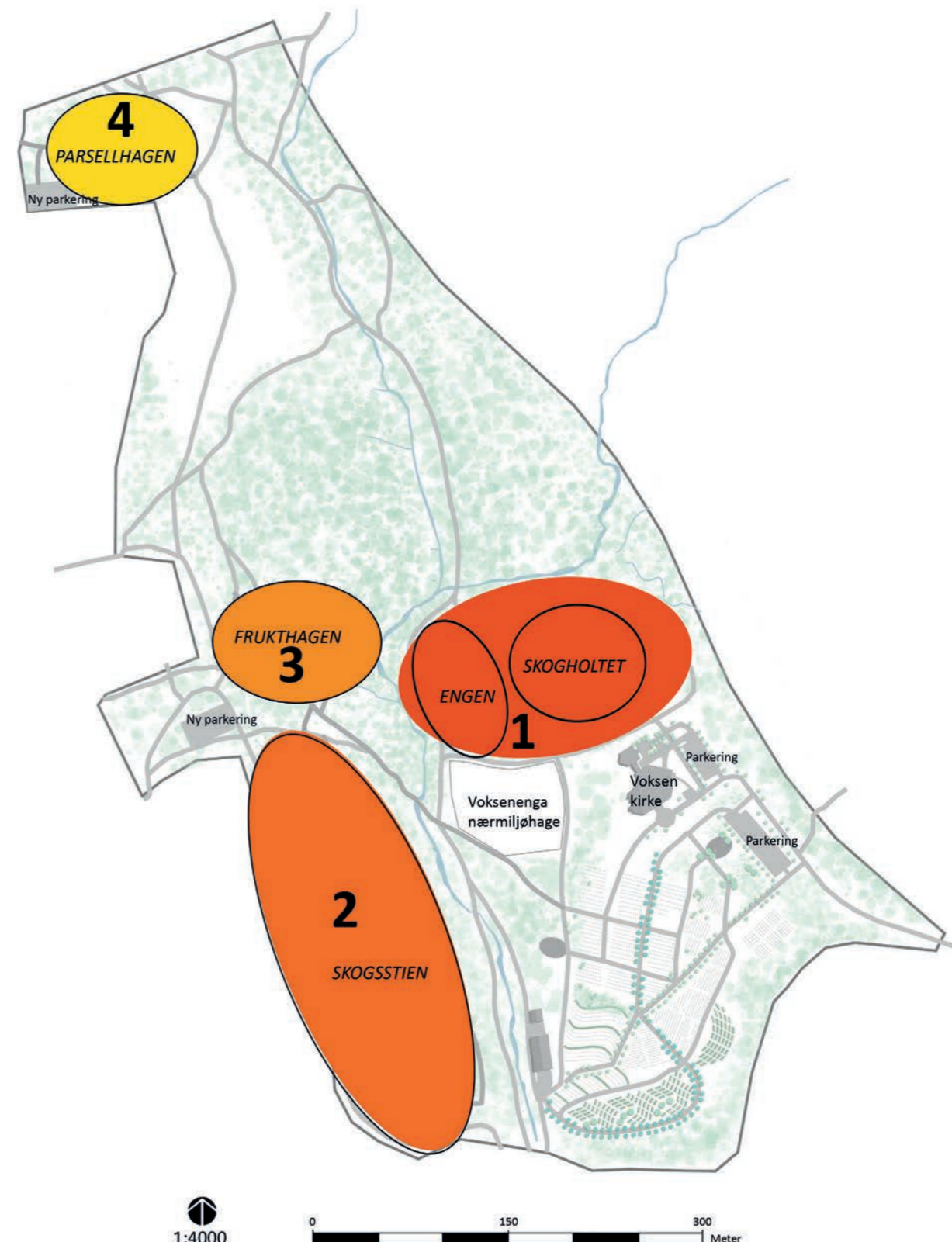
GJERDER

Utvidelsen av områdene med graver foreslås ikke inngjerdet fordi inngjerding bryter med hovedtanken om en åpen gravplass, hvor flere rekreative aktiviteter er velkomne. Gjerder vil også være uheldig for dyrelivet i området. Bevisst hierarki i stinett og vegetasjonsbruk vil være

virkemidler for å tydeliggjøre områder med graver. Gravferdsforskriftens krav til inngjerding, gjør at det må søkes om dispensasjon fra dette i løpet av planprosessen (Gravferdsforskriften, 2014, §7).

INFORMASJON

Det er viktig med god skilting på gravplassen som informerer de besøkende om hvor gravområdene er. På Oslos gravplasser er det i dag vanlig at skiltingen fokuserer på hvilke aktiviteter som ikke er tillatt, det bør i større grad fokuseres på hvilke aktiviteter som er tillatt på de forskjellige områdene. Forvaltningen kan i større grad ta i bruk moderne informasjonsteknologi. For å informere om for eksempel områdets historie, turløyper, og organiserte aktiviteter.

Figur 118. PRINSIPP FOR STIENE I OMRÅDET (figur 118.) Voksen har som nevnt et stort stisystem som tilrettelegger for aktivitet i området. Derfor er det viktig å beholde disse når man skal utvide Voksen kirkegård slik at man beholder områdets rekreasjonsverdi. I områdene hvor det skal anlegges graver kunne man ha valgt å kun ha stier som går gjennom disse, men jeg mener det er bedre å legge til rette for at man kan bevege seg utenfor grav, for eksempel hvis man jogger eller sykler. Jeg synes det er viktig å opprettholde områdene hvor

gravfeltene ligger som roligere grøntområder. Ved å belyse stiene som går utenom gravområdene forskjellig fra stien som går forbi gravområdene, fremhever man også disse forskjellene på kveldstid. Gravområdene kan dermed fungere som rolige oaser, hvor de omkringliggende stiene og områdene har et mer parklignende preg. Det anlegges en bru over Mærradalsbekken slik at man bedre forbinder øst og vest av gravplassens utvidelse.

Figur 119. Figur 119. viser i hvilken rekkefølge Voksen kirkegård kan utvides etterhvert som den eksisterende gravplassen fylles opp og man får behov for flere graver. De områdene som ligger nærmest den eksisterende gravplassen tas i bruk først. Området 1. er det første området hvor det anlegges graver. Dette vil tilføre gravplassen flere typer gravfelt i form av naurlig begravelse og navnet minnelund, i tillegg til flere ordinære urnegraver. Hvis det blir behov for å ta i bruk område 2. og 3. bør man anlegge en parkeringsplass

like vest for disse områdene. I tillegg til å lette fremkomsten for de besøkende til gravområdene, vil dette også tilrettelegge for en økt bruk av arealet som rekreasjonsområde. Hvis det blir behov for å ta i bruk område 4. til graver må man anlegge parkeringspass nord på gravplassen.

5.4. SKOGSSTIEN

Det plantes flere trær av typen som finnes i området allerede (gråor-heggeskog) slik at den eksisterende skogen utvides. For å få et innslag av grønt om vinteren plantes bartrær spredt i skogen. Da en utvidelse tidligst blir iverksatt i 2032, og dette er en omfattende prosess, vil det være anledning til å revegetere dette området. På den måten kan man utvide den viktige naturtypen, samtidig som dette vil gi de besøkende en rikere naturopplevelse.

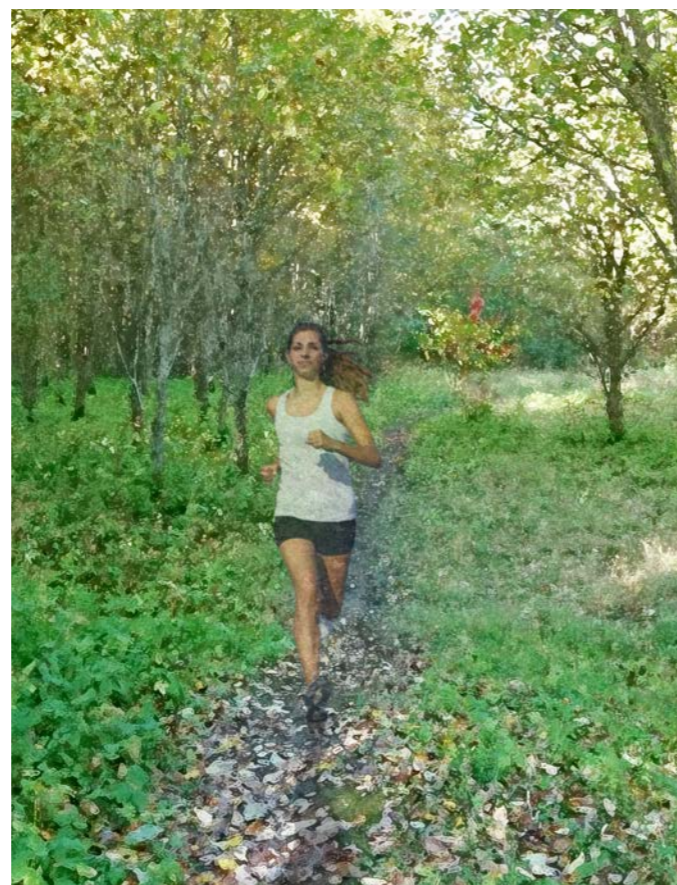
Dersom det blir behov for flere gravfelt, er det mulig å fjerne enkeltrær og anlegge nye graver. På den måten unngår man at gravfeltet virker tomt ved anleggelsen av nye graver i hvert felt.

Gravområdene tilpasses gravtypene som etterpørres. Det utvikles forskjellig uttrykk på gravfeltene. Noen får felles beplantning, andre ikke. Det legges også til rette for et askespredningsfelt. Etter gjeldende lovverk må man søke om dispensasjon for å få lov til å spre aske på gravplassen.

Det anlegges en sti som slynger seg gjennom skogen og forbi de ulike gravfeltene. Det anlegges også en sti som går gjennom skogen, med god avstand til gravområdene (figur 120.). Dette er en tilrettelegging for aktiviteter med høyere intensitet, som for eksempel jogging. Dette sikrer at gravområdene forblir roligere områder.

URNEGRAVER MED FELLES BEPLANTNING

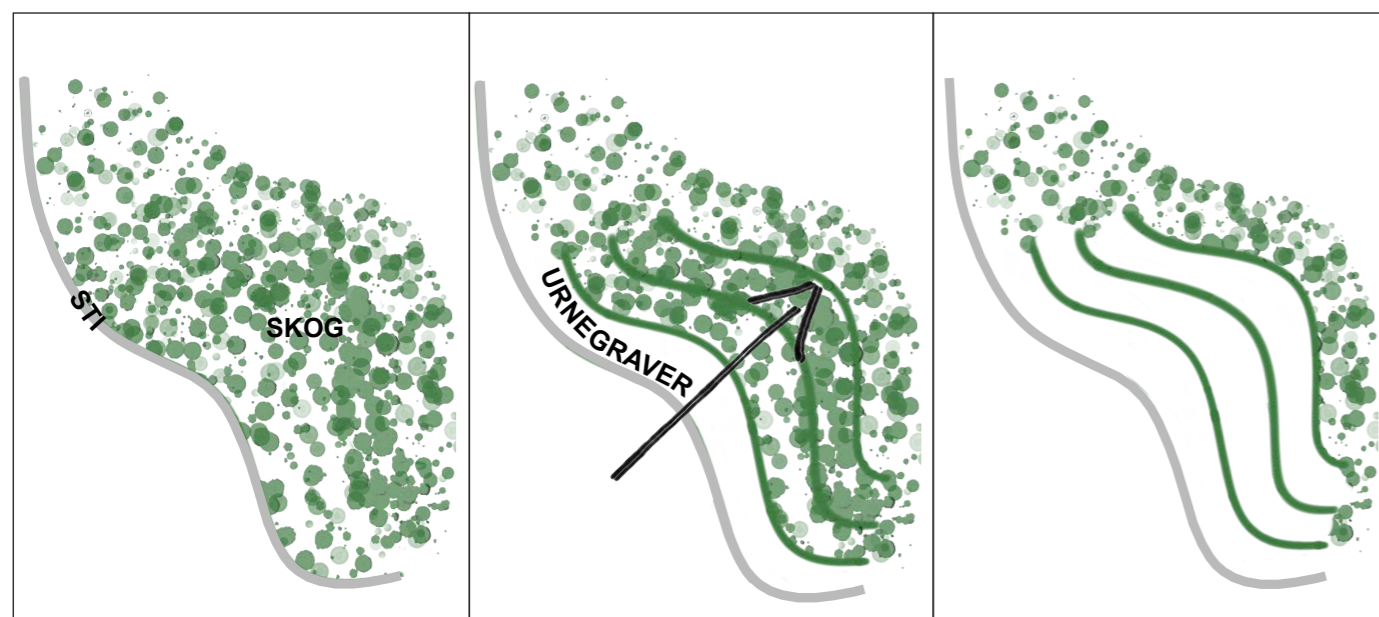
Et forslag til et av gravområdene som kan anlegges på Skogsstien er et urnefelt med felles beplantning. Dette er et alternativ for mennesker som ønsker

Figur 120. Sti som går utenom gravområdene, hvor aktiviteter som jogging er tillatt.

felles beplantning, men et eget gravminne. Her kan trærne fjernes gradvis etterhvert som det blir behov for flere graver (figur 121.). Det at beplantningen på gravene er felles kan være et alternativ som er ønskelig for flere, da de pårørende ikke trenger å føle et press på å stelle og plante på graven. Ved å overlate stellet av graven til kommunen vil graven allikevel bli tatt vare på for pårørende som ikke bor i nærheten av gravplassen eller som ikke har tid til å besøke den regelmessig.

DIAGRAM: UTVIDELSE AV URNEGRAV FELT

Figur 121. Gravplassen meandrer seg utover.

ILLUSTRASJONER: URNEGRAVER MED FELLES BEPLANTNING

Figur 122. Det etableres trær i området. Trærne fjernes gradvis når man trenger flere rader med urnegraver.

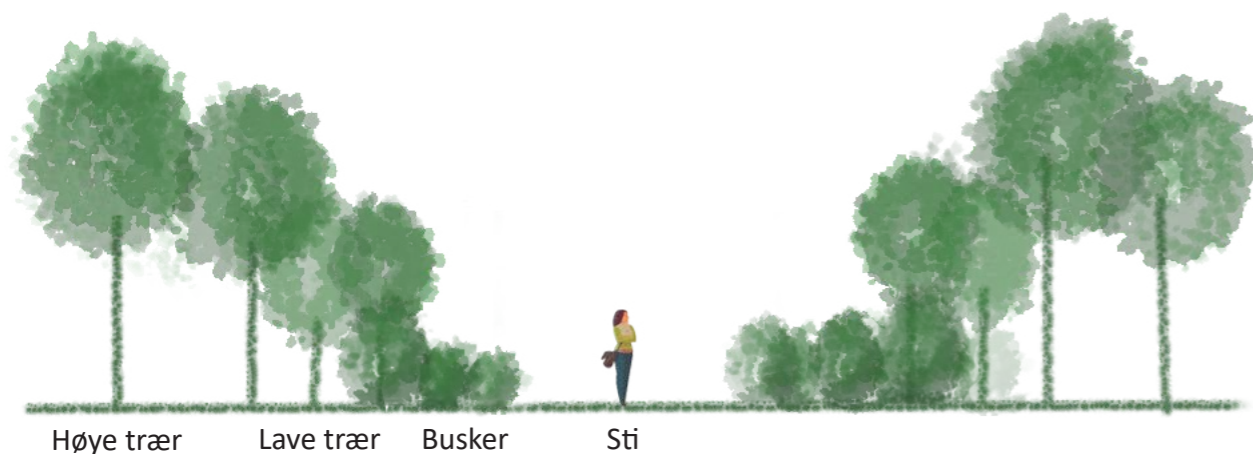
Figur 123. Urnegravene har felles beplantning. Dette gjør at de pårørende ikke trenger å stelle og plante på graven. Samtidig oppnår

VEGETASJONGREP LANGS STIEN

Langs stien som går forbi gravfeltene varierer vegetasjonsoppbygningen mellom 1. trinns bryn og 3. trinns bryn. Det benyttes 1. trinns bryn rundt gravfeltene (figur 125.). De høye trærne omkranser gravområdene og dette gir en annen stemning enn ellers langs stien, hvor man benytter seg av 3. trinns bryn (figur 124.).

Kontrasten som de ulike vegetasjonssjiktene skaper er med på å markere når man kommer inn på et gravområde.

3. TRINNS BRYN

Figur 124. Man får følelsen av å befinne seg utenfor skogen.

1. TRINNS BRYN

Figur 125. Man får følelsen av å befinne seg midt i skogen.

ILLUSTRASJONER: NAVNET MINNELUND

Figur 126. Vegetasjonen langs stien som leder opp til den navnete minnelunden er bygd opp som et 3. trinns bryn.

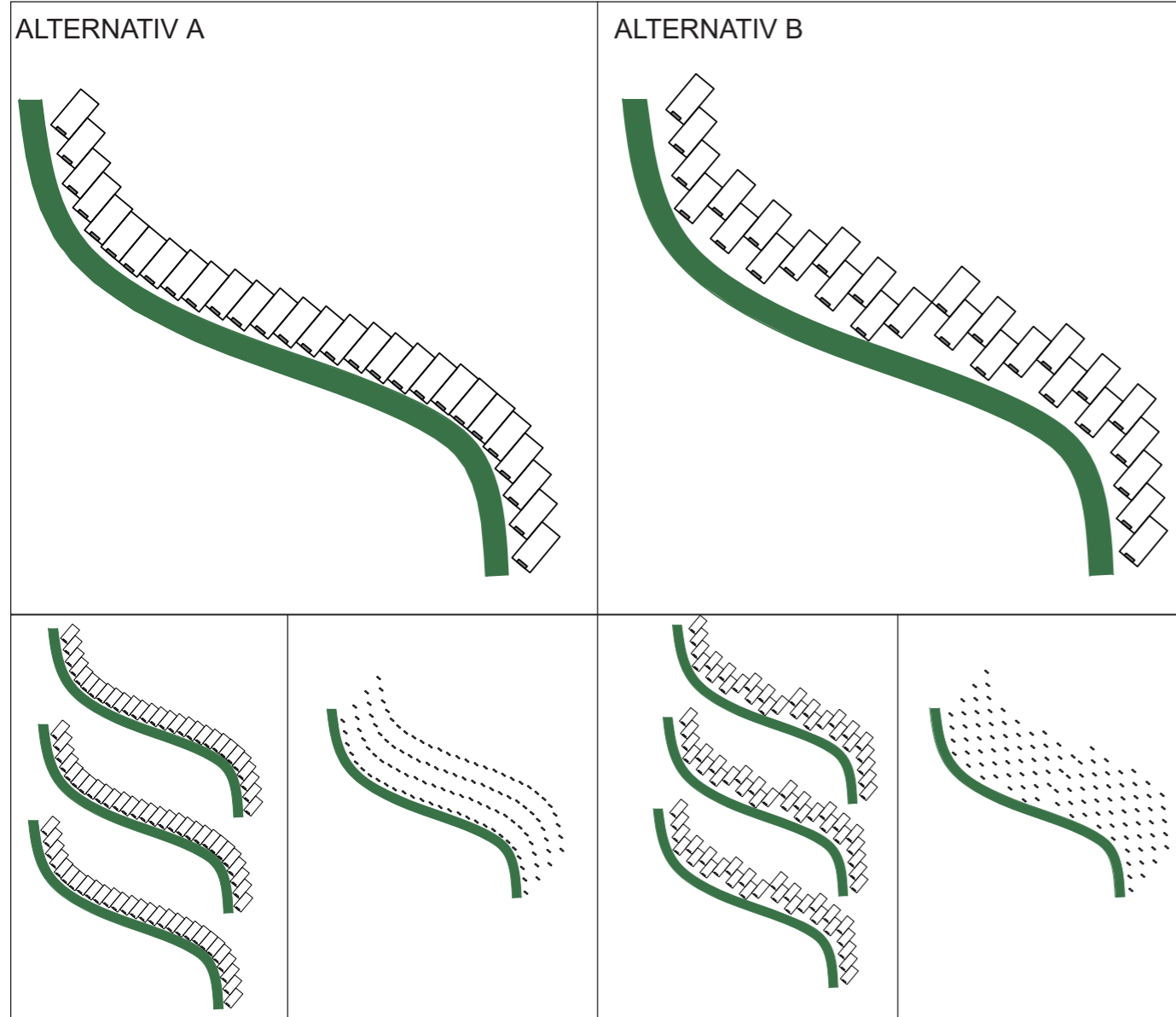
Figur 127. Vegetasjonen rundt den navnete minnelunden er et 1 trinns bryn.

GRAVOMRÅDE MED GRAVER ORIENTERT MOT MEKKA

Nord langs Skogsstien anlegges det et gravfelt som er tiltenkt muslimer som ønsker å bli begravet i retning mot Mekka. Kistegraver gir en mindre fleksibilitet i utforming av gravfelt på grunn av kistens form. I tillegg skal kistene på dette feltet alle vende samme vei, noe som også legger føringer for utforming.

Det anlegges hekker i en buet linje og gravene "meandrerer" langs disse. Hekkene holdes lave slik at området opprettholder lange siktlinjer og dermed en større trykghetsfølelse.

PRINSIPPER PLASSERING AV GRAVER

Figur 128.

I alternativ A er gravene plassert på rad langs buen som vegetasjonen (grønt) skaper (figur 128.). Alternativ B viser hvordan gravminnene skaper et mer tilfeldig mønster ved å variere plasseringen av de noe mer i forhold til vegetasjonen (figur 129.). Når det anlegges flere rader med graver vil rommet som skapes mellom disse også virke mer interessant enn i alternativ A.

Figur 129.

Dersom det anlegges mer enn to rader med graver, vil alternativ A passe bedre da mønsteret som skapes av gravminnene i dette alternativet har et mer ryddig uttrykk. Alternativ B har et mer tilfeldig preg og hvis det er behov for å anlegge mange rader med graver får dette gravfeltet fort et rotete uttrykk. Hvilket alternativ som velges vil avhenge av hvor stort behovet er. I figur 130. og 131. er alternativ B illustrert.

ILLUSTRASJONER: GRAVOMRÅDE MED GRAVER ORIENTERT MOT MEKKA

Figur 130. Gravfeltene og vegetasjonen "meandrerer" over plenen

Figur 131. Hekkene på gravområdet holdes lave slik at de besøkende lett kan se over og får god oversikt over hva som foregår i

5.5. ENGEN

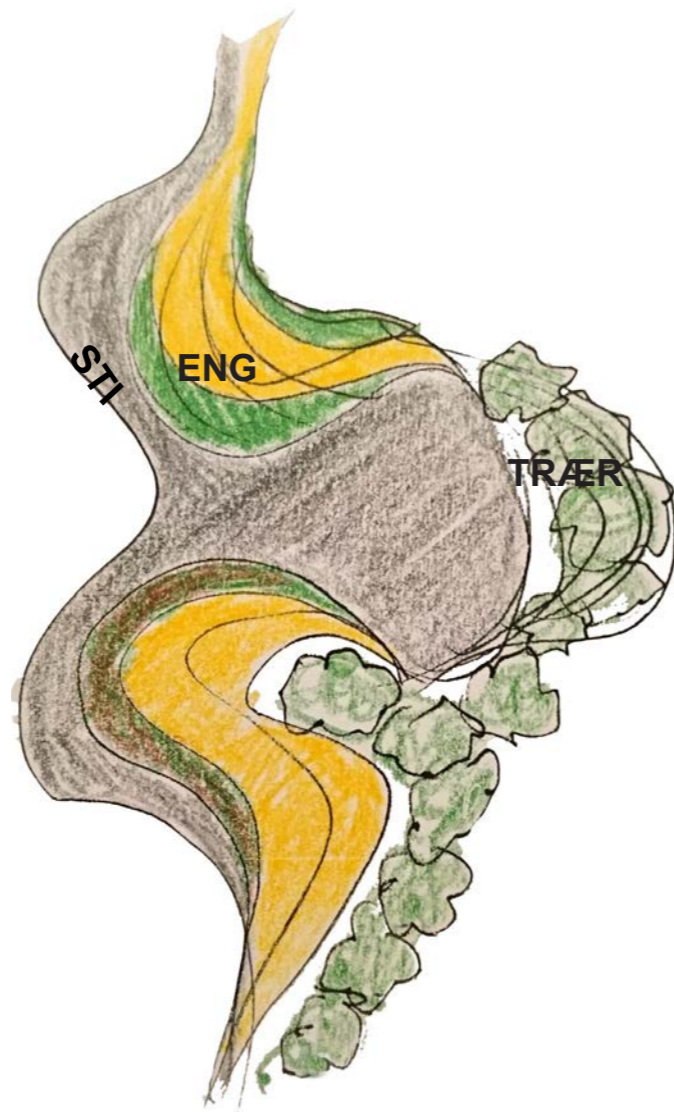
Det anlegges en navnet minnelund på området. Den eksisterende engvegetasjonen beholdes. Det plantes trær som skal skjerme gravfeltet fra stiene rundt.

Der stien slynger seg anlegges det to murer av stein. Den ene brukes til å feste navneplater på. Terrenget er bygget opp bak murene. Urnene er satt ned i området bak murene hvor det er engvegetasjon. Hvis det blir behov for å anlegge en anonym minnelund, kan området bak den enes steinmuren benyttes.

Terrenghøyskjenningen fremhever urnefelt og skaper en visuell kontrast. Bruk av mur og opphevet terreng er også en måte å oppnå et tydelig skille mellom gravfelt og omkringliggende områder. Det er alternative stier i området slik at området allikevel kan brukes til aktiviteter som ikke er ønskelig på gravfeltet, som for eksempel jogging.

Figur 132. Konseptskisse som illustrerer at terrenget også blir påvirket av meandreringen.

Figur 133. Skisse som viser hvordan vegetasjonen rundt stien understreker meandreringen.

SNITT AV MINNESMERKE I NAVNET MINNELUND

ALTERNATIV A

Figur 134.

ALTERNATIV B

Figur 135.

I alternativ A (figur 134.) er murene i øyehøyde noe som reduserer oversikten og skaper et lukket og privat rom.

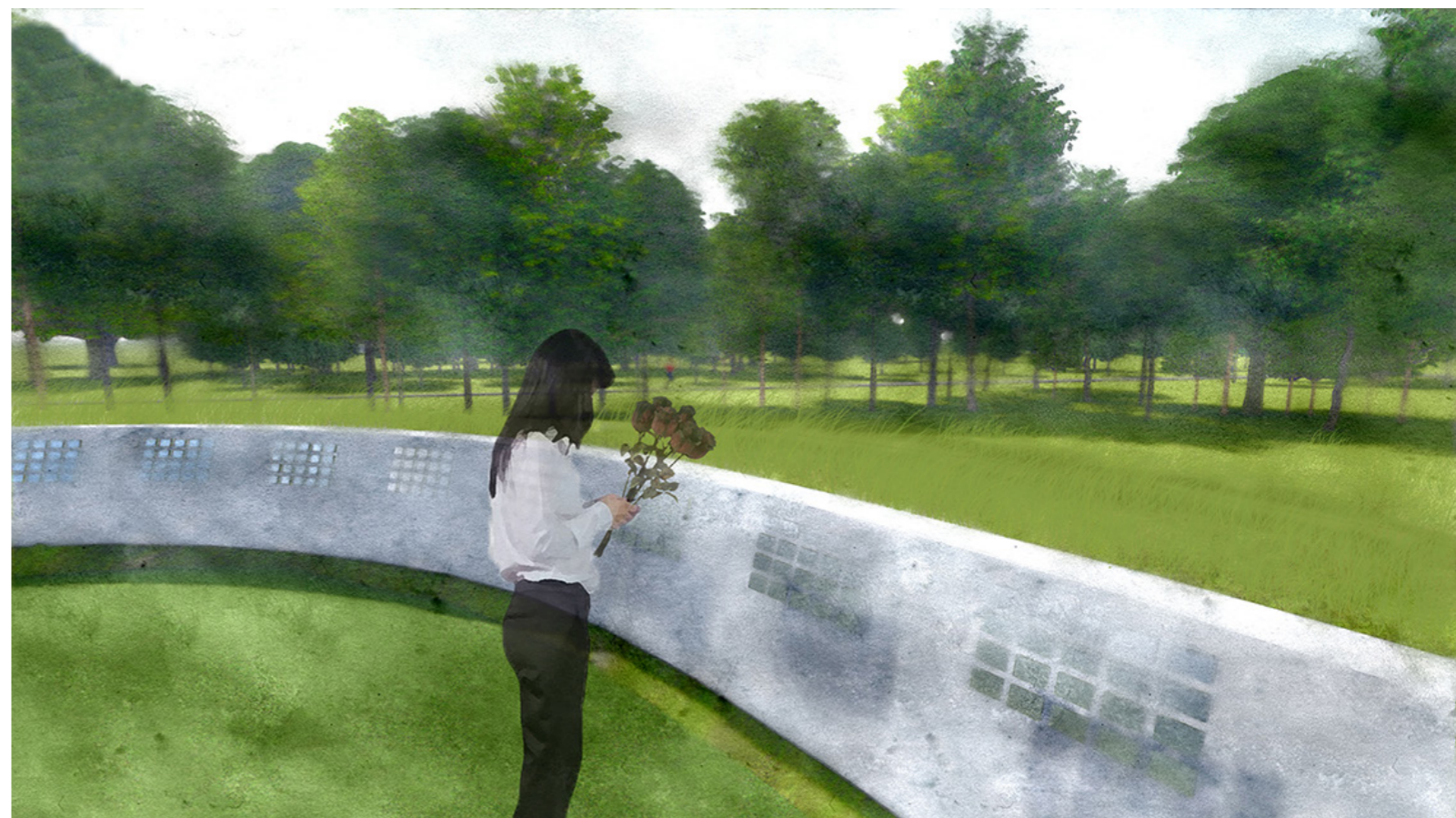
I alternativ B (figur 135.) er murene lave nok til at man kan se over. Dette gir god oversikt over

området rundt og en større trygghetsfølelse enn i alternativ A. Rommet som skapes er allikevel noe skjermet. Ved å skråstille muren der navneplatene er, blir navneplatene mer synlige.

ILLUSTRASJONER: NAVNET MINNELUND

Figur 136. Illustrasjon av navnet minnelund . Urnene er satt ned i engområdene.

Figur 137. Illustrasjon av minnesmerke med navneplater. I bakgrunnen ser man en av stien som går utenom gravfeltet.

5.6. FRUKTHAGEN

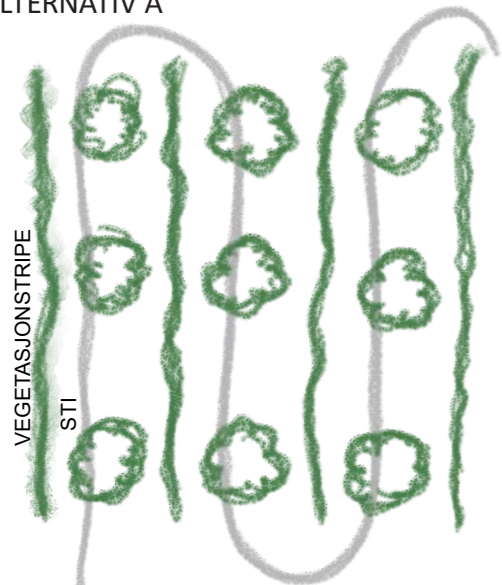
En frukthage plantes med rogn som allerede finnes naturlig i området og for eksempel pære- (*Pyrus communis*) og kirsebærtrær (*Prunus cerasus*). I tillegg kan man plante bærbusker i området. Allerede finnes det blant annet rips og stikkelsbær i området. Man inviterer ByBi til å sette opp bikuber der. Tanken er at hagen kan skjøttes i samarbeid med Voksenenga nærmiljøhage, og at de kan høste avlingen. Ved behov for flere urnegraver kan

området bruk konverteres til dette.

I tillegg til frukttrærne preges vegetasjonen i området av bølgende vegetasjonsstriper av skogrørkvein og snerprørkvein som allerede finnes i området. Urnene settes ned i vegetasjonsstripene, og mellom disse er det klippet plen.

SKISSER AV UTFORMING AV FRUKTHAGEN

ALTERNATIV A

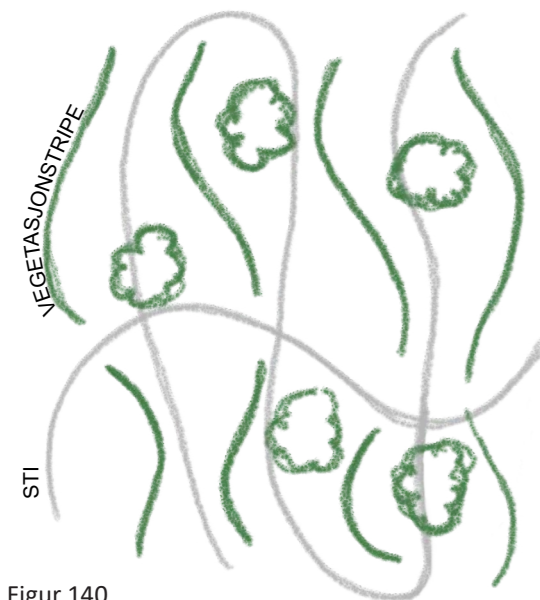

Figur 138.

Området utformet som en tradisjonell frukthage:

- Denne utformingen er statisk
- Upraktisk sti

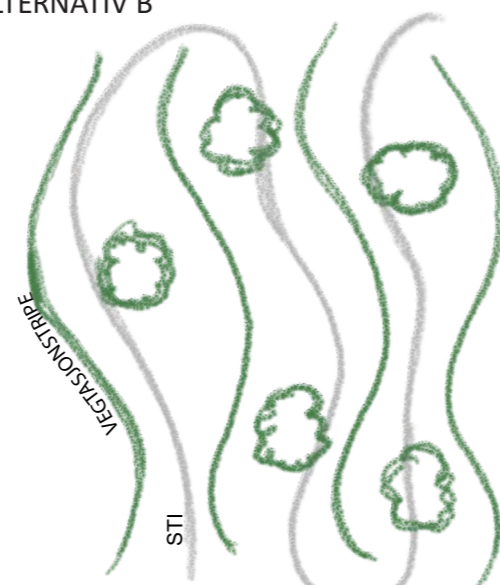
ALTERNATIV C

Figur 140.

- Vegetasjonsstripene brytes mer opp
- Sti går på tvers av de andre som gjør det lettere å ferdes i området
- Gir et løst uttrykk

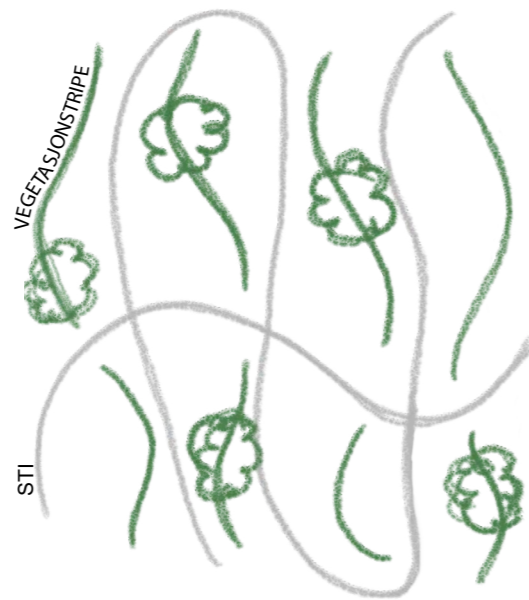
ALTERNATIV B

Figur 139.

- Mer organisk utforming
- Stien slynger seg gjennom området

ALTERNATIV D

Figur 141.

- Når trærne er plantet i gressstripene blir det mer fokus på vegetasjonsstripene
- Lettere å klippe gresset mellom stripene
- I figur 142. og 143. illustreres dette alternativet

ILLUSTRASJONER: FRUKTHAGEN

Figur 142. Frukthagen sett ovenifra. Vegetasjonen og stiene slynger seg over plenen.

Figur 143. Gravene og gravminnene i området er plassert i vegetasjonsstripene.

5.7. SKOGHOLTET

Eksisterende trær (for det meste gråor, selje og hegg) beholdes, og deler av skogen benyttes som gravplass. Tresjiktet tynnes ut noe for å gjøre området mer fremkommelig. Området er dekket av mye skvallerkål (*Aegopodium podagraria*) og dette vil være svært kostbart og vanskelig å fjerne. Av ressurs hensyn må skvallerkålen beholdes og gravene tilpasses deretter. Uttrykket i Skogholtet vil ha et mer viltvoksende og kultivert preg enn de fleste av de andre gravområdene som anlegges på gravplassen. Gravminnene i Skogholtet skal være i ubehandlet naturstein for å passe til uttrykket på denne delen av gravplassen.

URNEGRAVER

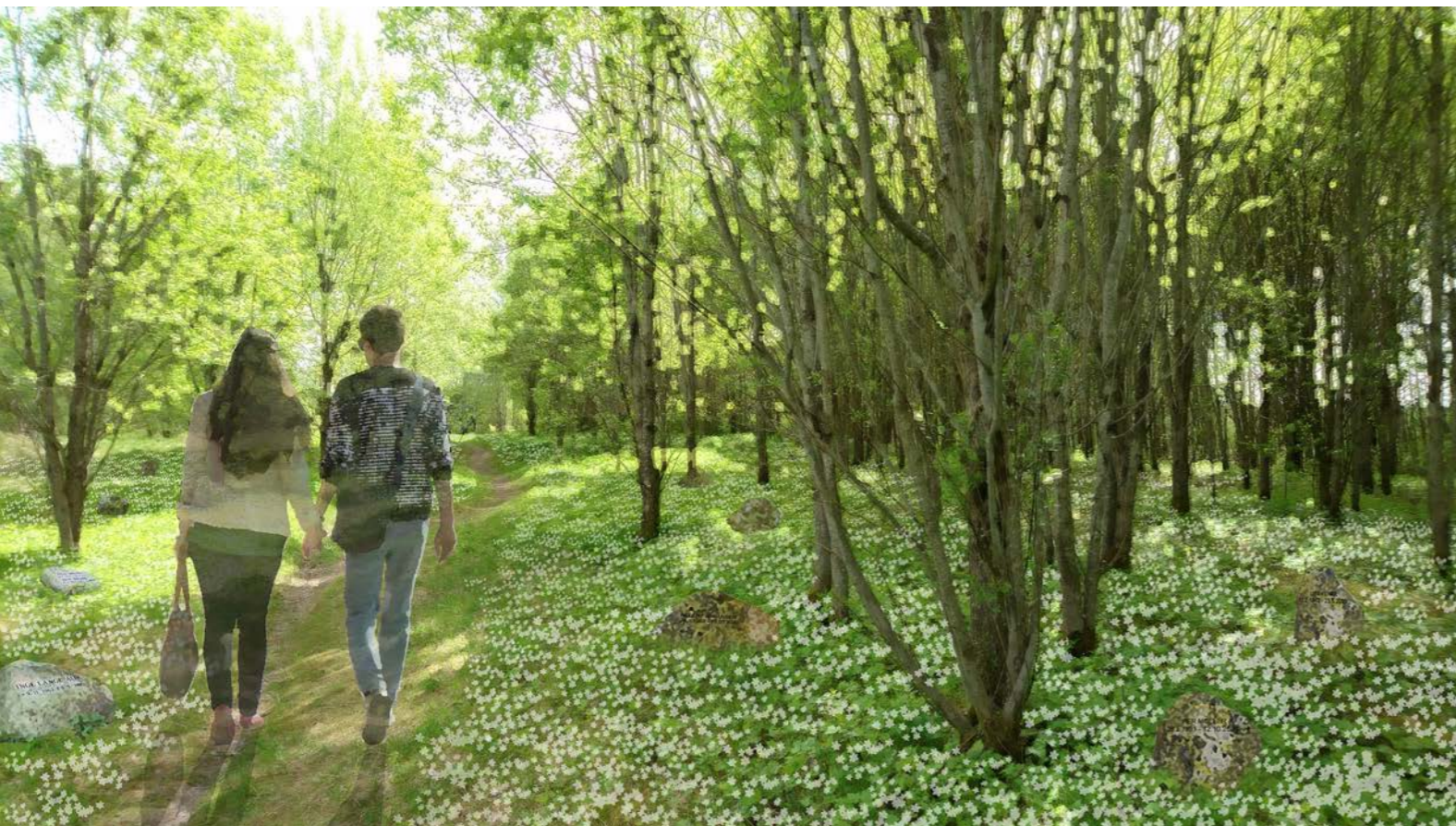
På den vestre delen av området anlegges det urnegraver mellom trærne.

KISTEGRAVER - NATURLIG BEGRAVELSE

Den østre delen er mer åpen grunnet færre trær. Det legges tilrette for naturlig begravelse.

Om vinteren og våren har de to gravområdene et likt preg. I løpet av sommeren vil vegetasjonen på området med naturlig begravelse vokse seg høyere enn i området med urnegraver, da det førstnevnte

ILLUSTRASJONER: SKOGHOLTET

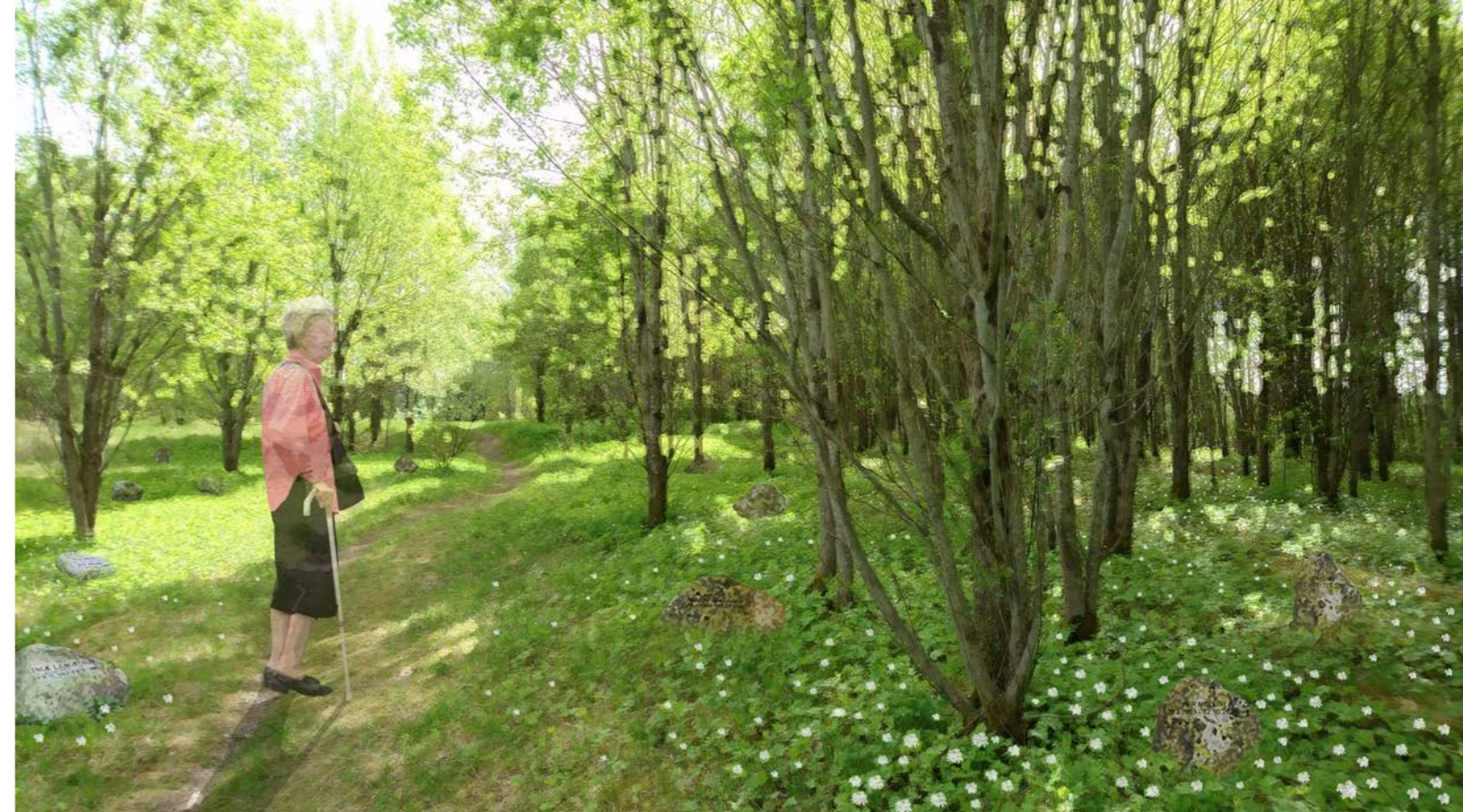

Figur 145. Illustrasjon som viser hvordan Skogholtet kan se ut om våren. Naturlig begravelse til venstre i illustrasjonen og urnefelt til høyre. Om våren domineres bunnvegetasjonen av hvitveisen som finnes naturlig i området.

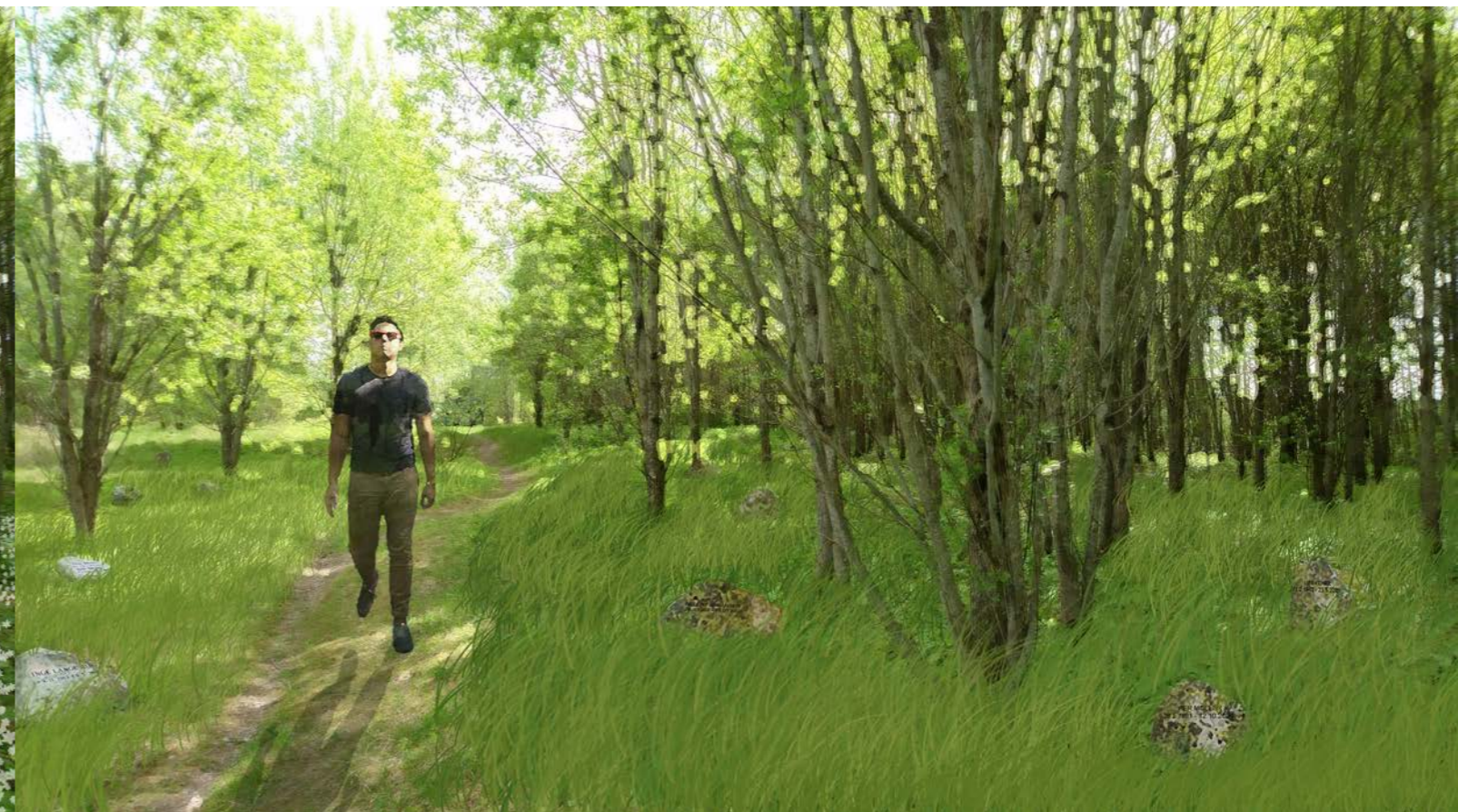
er et mer åpent område og urnegravene ligger i et område med flere trær og dermed mer skygge.

Figur 144. Området i dag slik det ser ut tidlig om sommeren før skvallerkålen blomstrer.

Figur 146. Illustrasjonen viser Skogholtet om sommeren når skvallerkålen blomstrer og dekker skogbunnen som et teppe.

Figur 147. Illustrasjonen viser Skogholtet på sensommeren når bunnvegetasjonen har vokst seg høy og gressartene er mer dominerende.

5.8. PARSELLHAGEN

Det foreslås å benytte eksisterende jorde nord for Voksen gård til parsellhageaktiviteter. Utformingen av disse aktivitetene skal være forankret i samme konsept og formspråk, og med samme tankegang som for stiene i området ellers. Hvis det i fremtiden skulle bli behov for flere graver kan det opparbeides gravfelt på stedet. Hvis dette blir nødvendig vil motstanden mot dette avhenge av popularitetsnivået som Parsellhagen får.

Figur 148. Det legges opp til parsellhageaktiviteter på området. Hvis det i fremtiden blir behov for flere graver, tilpasses området til gravområde i stedet.

INSPIRASJON

Figur 149. Bildet viser Nærum parsellhage i Danmark hvor parsellhagen har elliptiske former og "meandrerende" veiforløp og overraskende rimforløp mellom hekkene.

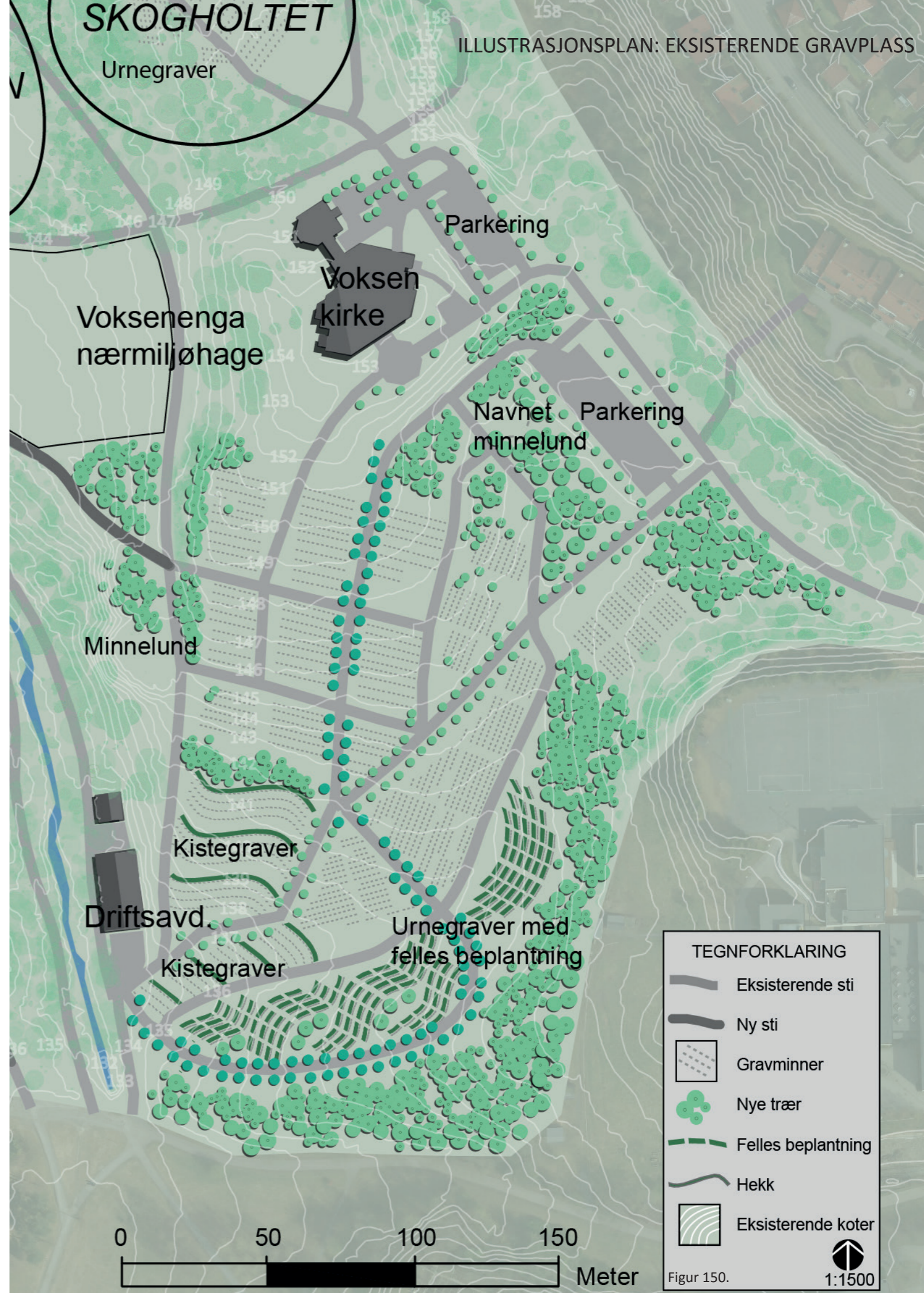
5.9. DEN EKSISTERENDE GRAVPLASSEN

Den eksisterende gravplassen er i dag svært åpen. Jeg forelsår at det plantes flere trær på gravplassen slik at det skapes flere rom og mer intimitet. Dette vil også gi et slektskap mellom den eksisterende gravplassen og utvidelsen. I tillegg til at den eksisterende gravplassen knyttes bedre sammen med skogen og på den måten blir et element som passer bedre inn i landskapet. Området sør-vest for kirken beplantes ikke for å opprettholde en lang siktlinje fra dette området

Når det blir behov for det kan det på gravfeltene som ikke har blitt tatt i bruk per dags dato, gjentas noen av elementene fra gravfeltene som skal anlegges på utvidelse av gravplassen. Slik at man binder disse delen mer sammen.

På den eksisterende gravplassen er det en grusplass, denne gjøres om til minnelund. Det skal være et sted for folk som ønsker å minnes sine kjære som er begravet et annet sted enn på Voksen kirkegård.

Vegetasjonsskjermene langs Voksen skole og mellom Voksen kirke og Voksenenga nærmiljøhage utvides for å skjerme gravfeltene mer.

6. AVSLUTNING

6.1. OPPSUMMERING

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan Voksen kirkegård kan utvides, samtidig som området rekreasjonsverdi beholdes. Det er et uttalt mål for forvaltningen at gravplasser skal være annerledes grøntområder; de skal være roligere områder enn vanlige parker. Det bør legges til rette for gravplasser som har områder som legger opp til forskjellige typer aktiviteter. På den måten kan man få en allsidig bruk på arealer mellom gravområdene. Gravområdene kan dermed fungere som rolige oaser, i mens de omkringliggende stiene og områdene har et mer parklignende preg.

Forslagene som presenteres i oppgaven fokuserer på å illustrere prinsipper for hvordan gravområdene kan utformes. Hvis utvidelsen av området skal gjennomføres etter disse prinsippene, vil det bli aktuelt å gjenta gravområdene flere steder i området enn det som illustreres i planen.

Området har behov for en ny reguleringsplan som kombinerer flere formål, slik får man en bedre utnyttelse av arealet og legger føringer for rekreativ bruk. Det er viktig å beholde regulert areal til gravplass selv om det er usikkert hvor stort fremtidens behov vil være. Valg av gravform er under endring og påvirker arealbehovet. Ved å beholde store deler av reguleringen, kan de regulerte områdene tas i bruk på et senere tidspunkt om det skulle bli nødvendig.

Prinsippene for utvidelsen legger vekt på å opprettholde områdets funksjon som rekreasjonsområde ved å beholde mengden av stier og beholde Voksenenga nærmiljøhage og dens plassering. Det foreslås at gravområdene skal ligge spredt rundt på området mens stiene er bindeleddet mellom disse. I tillegg anlegges det en frukthage, flere parselhager og skogen utvides slik at flere deler av området kan få en mer aktiv bruk. Disse områdene kan tas i bruk til gravfelt hvis det blir behov for det.

Det legges opp til områder hvor et bredere spekter av aktiviteter er tillatt, som for eksempel jogging og sykling. Dette gjøres ved at det anlegges alternative stier som går utenom gravområdene. På denne måten bevares gravplassens fredelige preg tross for områdets mulige økte bruk. De besøkende på gravplassen informeres om områdenes forskjellige funksjoner ved hjelp av god skilting. I tillegg til at de to ulike typene sti belyses forskjellig for å understreke denne forskjellen på kveldstid.

Et annet viktig aspekt har vært å imøtekomme et økende behov i befolkningen for mer varierte gravtyper og gi en variasjon i uttrykket på de forskjellige gravområdene, slik at gravplassen kan tilpasses fremtidens behov. Oppgaven forslår også god skilting som informerer de besøkende om bruken av de forskjellige områdene og mer informasjon på internett som informerer om gravplassen og aktivitetene på gravplassen.

Gjennom disse tiltakene har jeg lagt opp til at gravplassens rekreasjonelle verdi styrkes og at den blir en mer integrert del av lokalmiljøet. Med økt og mer variert bruk av gravplassen, samt en større variasjon i typen gravområder, er forholdene lagt bedre tilrette for at døden blir en mindre distansert del av hverdagen til lokalbefolkningen.

7. KILDER

VOKSENENGA
NÆRSILJØHAGE

AINE KRISTIAN STENE
* 12-12-1894 † 12-12-2004
GRETHE STENE
* 12-12-1895 † 12-12-2005

Ragnhild Melberg
* 7-7-1933 † 16-1-2005

7.1. LITTERATUR

Agraff arkitektur (u.å.). *Havstein kirkegård*. Tilgjengelig fra: <http://agraff.no/portfolio/havstein-kirkegard/> (Lastet ned 18.09.2017).

Arkitekt Kristine Jensens Tegnsestue (u.å.). *Järva Begravningsplads*. Tilgjengelig fra: http://www.kristinejensen.dk/Jarva_Begravningsplads_p18.html (Lest 09.08.2017).

Bjerknes, E. (1943). *Med ski, velosiped og skissebok*. Skiforeningens årbøker, Aftenposten.

Breivik, G., Rafoss K. (2017). *Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet*. Helsedirektoratet; Norges idrettshøgskole, UiT- Norges arktiske universitet.

Brendalmo, J., Swensen, G. Nordh, H. (2016). A green space between life and death – a case study of activities in Gamlebyen Cemetery in Oslo, Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 15: 41-53. Tilgjengelig fra: <http://dx.doi.org/10.1080/00291951.2015.1102169> (Lest 25.08.2017).

Bronger, C.; Rustan, Ø. H. (1983). *Edellauvskoger i Oslo, botanisk undersøkelse av verneverdier*, Oslo helseråd. Tilgjengelig fra: <http://www.nb.no/nbsok/nb/52de3854f4ac4d0f1c0289fd58128515?index=1#45> (Lest 20.09.2017).

ByBi (u.å.). *Bybi birøkerlag*. Tilgjengelig fra: <http://www.bybi.no/index.php> (Lest 22.09.2017).

Cegla, T.B.-O., (2008). *Fremtidens kirkegård i et flerfunksjonelt perspektiv - hvordan kan bykirkegården overleve som kirkegård?* Masteroppgave. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

Clayden, A., Green T., Hockey, J., Powell, M. (2015). *Natural burial : Landscape, practice and experience*. London: Routledge.

Den siste reisen (u.å.). *Minnediamant*. Tilgjengelig fra: <https://www.densistereisen.no/minnediamant/> (Lest 18.09.2017).

DKL (Danske krematoriers landsforening) (2016). *Kremeringer 2000-2016*. Tilgjengelig fra: <http://gravplasskultur.no/wp-content/uploads/2012/11/kremasjonsstatistikk-2016-dk-2000-2016.pdf> (Lest 30.08.2017).

Eckhoff, F. (2016). Her skal folket få dyrke! *Akersposten* (Internett). 09. september. Tilgjengelig fra: <http://akersposten.no/nyheter/her-skal-folket-fa-dyrke/19.599> (Lest 25.08.2017).

Eckhoff, F. (2017a). - Den møteplassen vi drømte om! *Akersposten* (Internett). 22. august. Tilgjengelig fra: <http://akersposten.no/nyheter/den-moteplassen-vi-dromte-om/19.1350> (Lest 25.08.2017).

Eckhoff, F. (2017b). Her er stolpejakt-vinnerne! *Akersposten* (Internett). 09. november. Tilgjengelig fra: http://akersposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=1638 (Lest 10.11.2017).

Eriksen, K. F. (2014). Snart ingen steder å gravlegge muslimer i Oslo. *Aftenposten* (Internett). 03. mai. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/q6AKm/Snart-ingen-steder-a-gravlegge-muslimer-i-Oslo> (Lest 13.09.2017).

Evensen, K.H., Nordh, H., Skaar, M. (2016). Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study. *Landscape and Urban Planning*, 159: 76-84. Tilgjengelig fra: <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.019> (Lest 25.08.2017).

FHI (Folkehelseinstituttet) (2016). *Halvparten av oss dør i sykehjem*. Tilgjengelig fra: <https://www.fhi.no/nyheter/2016/halvparten-av-oss-dor-i-sykehjem/> (Lest 04.09.2017).

FHS (Frelsesarmeens Historiske Selskap) (2013). *Krigergravene på Vestre gravlund - en orientering*. Tilgjengelig fra: <http://fahistoriskselskap.bloggnorge.com/2013/10/28/krigergravene-pa-vestre-gravlund-en-orientering/> (Lest 13.09.2017).

FN-sambandet (u.å.). *Befolkning i byområder*. Tilgjengelig fra: <http://www.fn.no/Statistikk/Befolkning-i-byomraader> (Lest 30.08.2017).

Frisbeegolf Norge (u.å.). *Hva er frisbeegolf?* Tilgjengelig fra: <http://www.frisbeegolf.no/hva-er-frisbeegolf/> (Lest 10.12.2017).

Gentofte kommune (u.å.). *Mariebjerg Kirkegård*. Tilgjengelig fra: <http://www.gentofte.dk/Borger/By-og-milj%C3%B8/Kirkeg%C3%A5rde/Mariebjerg-Kirkeg%C3%A5rd> (Lest 08.08.2017).

Gimmestad, J. (2016). *De dødes tilværelse må også planlegges*. ByplanOslo. Tilgjengelig fra: <http://byplanoslo.no/content/de-dodes-tilvaerelse-ma-ogsaa-planlegges> (Lest 31.08.17).

Gravferdsforskriften (1997). *Forskrift 10. januar 1997 til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Sist endret 22. januar 2014. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-01-10-16> (Lest 20.09.2017).

Gravferdsloven (2012). *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-32> (Lest 20.09.2017).

Gravplassforeningen (u.å.). *Kremasjonsstatistikk*. Tilgjengelig fra: <https://gravplasskultur.no/kremasjon/kremasjonsstatistikk/> (Lest 30.08.2017).

Grindaker AS (u.å.). *Moa urnelund*. Tilgjengelig fra: <http://www.grindaker.no/prosjekter/gravplasser/item/204-moa-urnelund> (Lest 25.09.2017).

Gustavson, A. (2003). *Gravstenar i Norge och Sverige som symboler för känslor, tankar och ideer i vår egen tid*. Novus forlag.

Hartig, T., Mitchell, R., Vries, S., Frumkin, H. (2014). Nature and health. *The Annual Review of Public Health*, 35: 207-228. Tilgjengelig fra: <http://illinois-online.org/krassa/hdes598/Readings/Green%20Spaces%20and%20Health/Hartig%20Mitchell%20De%20Vries%20Frumkin%20ARPH%20Nature%20and%20Health%20Review%20in%20Advance%20online.pdf> (Lest 28.08.2017).

Hovdhaugen, E. (1981). *Vårt møte med døden*. Oslo: Det norske samlaget.

Ingebrigtsen, T.B.; Mon, S.T. (2014). Flere ønsker å spre asken etter sin død. *NRK*. 05. februar. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/norge/flere-onsker-a-spre-asken-etter-dod-1.11520434> (Lest 13.09.2017).

Järva Begravningsplats (2016). *Järva Begravningsplats. En sorglig planprosess*. Tilgjengelig fra: <http://jarvabegravningsplats.se/about/> (Lest 09.08.2017).

Johnson, S.P. (2013). Eco-friendly green burials catching on in the U.S. *Reuters*. 11. mai. Tilgjengelig fra: <http://www.reuters.com/article/us-usa-florida-burial/eco-friendly-green-burials-catching-on-in-the-u-s-idUSBRE94A05620130511> (Lest 20.09.2017).

Kaplan, S.; Talbot, J.F. (1983). Psychological benefits of a wilderness experience. *Behavior and the Natural Environment*, 6 :163–203.

Klingberg, H., Sørmoen, S., Wefald, A. (2005). *Kirkegården: et levende kulturminne*. Oslo: AFRO i samarbeid med Norsk forening for kirkegårdskultur.

Klingberg, H. (2006). *Gravplassen - En håndbok*. E-forlag.

Kirkelig fellesråd i Oslo (2014). *Fri grav og feste av grav (gravleie)*. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/fellesrad/kirkeneioslo/gravferd/informasjon-om-gravlegging-kremasjon-gravplasser-og-gravminner1/rettigheter-og-plikter/feste-av-grav-gravleie/> (Lest 27.11.2017).

Krogh, K.M.O. (2012). *Navna minnelunder - Utforming og forvaltning av en ny gravtype i Norge*. Masteroppgave. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

Kulturcentret Assistens (u.å.a). *Besøg*. Tilgjengelig fra: <http://assistens.dk/besog/> (Lest 08.08.2017).

Kulturcentret Assistens (u.å.b). *Forside*. Tilgjengelig fra: <http://assistens.dk/> (Lest 08.08.2017).

Kulturcentret Assistens (u.å.c). *Kirkegården i fremtiden*. Tilgjengelig på: <http://assistens.dk/kirkegarden-i-fremtiden/> (Lest 08.08.2017).

Kulturens venner (u.å.). *Assistens Kirkegården*. Tilgjengelig fra: <http://www.kulturensvenner.dk/index.php?p=/modules/article/article&fromlist&aid=612> (Lest 19.09.2017).

Kulturminneloven (1978). *Lov om kulturminner*. Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50/KAPITTEL_2#%C2%A76 (Lest 10.11.2017).

Københavns kommune (u.å.). *Oplev Vestre Kirkegård på egen hånd*. Tilgjengelig på: <https://www.kk.dk/artikel/oplev-vestre-kirkeg%C3%A5rd-p%C3%A5-egen-h%C3%A5nd> (Lest 25.06.2017).

Københavns kommune (2014). *Vestre Kirkegård. Informasjonsbrosjyre*. Tilgjengelig på: http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/index.asp?mode=detalje&id=1239 (Lest 08.08.2017).

Levende vassdrag; Oslo elveforum; Oslofjordens Friluftsråd (u.å.). *Mærradalsbekken*. Tilgjengelig fra: <http://levendevassdrag.no/wp-content/uploads/2015/02/M%C3%A6rradalselva-faktaark.pdf> (Lest 06.08.17).

LFK (Landslaget for kirkegårdskultur) (1992). *Kirkegårdens ABC*. Bergen: Landslaget for kirkegårdskultur.

Lunde, K. G. (2017). Kremasjon og gravformer for aske. *Gravplassen*, 2: 2017.

Miljødirektoratet (2017). *Voksen v/Bogstad*. Tilgjengelig fra: <http://faktaark.naturbase.no/naturtype?id=BN00064101> (Lest 20.09.2017).

Miljølære (2017). *Ordlister*. Tilgjengelig fra: <https://www.miljolare.no/info/ordliste/> (Lest 21.11.2017).

Natural Burial Association (2013). *How it works*. Tilgjengelig fra: <http://www.naturalburialassoc.ca/how-it-works/> (Lest 13.09.2017).

The Natural Death Center (u.å.). *Association of Natural Burial Grounds - An introduction*. Tilgjengelig fra: <http://www.naturaldeath.org.uk/index.php?page=the-anbg> (Lest 13.09.2017).

Nielsen, C. N. (2006). *Landskabets skjulte muligheder: håndbog i udvikling af skov- natur- og herlighedsverdier*. Skovbykon.dk; Skovdykkerne.

Norske kirkebygg (u.å.). *Voksen kirke*. Tilgjengelig fra: http://norske-kirkebygg.origo.no/-/bulletin/show/471217_voksen-kirke (Lest 20.08.2017).

Norsk kremasjonsforening (1964). *Norsk kremasjonsforeningshefte ved 75 års jubileum*.

NOU (Noregs offentlege utgreiingar) (2014). *Lik og likskap*. 2014:2. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/9c7c0328863d4c15a53aa60e84a89e82/nn-no/pdfs/nou201420140002000dddpdfs.pdf> (Lest 26.11.2017).

Oslo kommune (u.å.a). *Voksen kirkegård*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/helse-og-omsorg/begravelser-og-gravferd/gravplasser-i-oslo/voksen-kirkegard/> (Lest 08.08.17).

Oslo kommune (u.å.b.). *Vestre gravlund*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/helse-og-omsorg/begravelser-og-gravferd/gravplasser-i-oslo/vestre-gravlund/> (Lest 04.09.2017).

Oslo kommune (u.å.c). *Planinnsyn*. Tilgjengelig fra: <https://od2.pbe.oslo.kommune.no/kart/#591870,6647881,6> (Lest 15.02.2017).

Oslo kommune (u.å.d). *Mærradalsbekken*. Informasjonsskilt ved Voksen kirkegård. (Lest 05.10.2017).

Oslo kommune (1994). *Kommunedelplan - lokalisering av gravplassarealer i Oslo*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/131640/Innhold/Plan%2C%20bygg%20og%20eiendom/Overordnede%20planer/Kommunedelplaner/Kommunedelplan%20gravplassarealer%20%28Kdp%2010%29.pdf> (Lest 07.09.2017).

Oslo kommune (2015a). *Grøntplan for Oslo - Kommunedelplan for den blågrønne strukturen i Oslos byggesone*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/131667/Innhold/Plan%2C%20bygg%20og%20eiendom/Overordnede%20planer/Kommunedelplaner/Kommunedelplan%20gr%20for%20Oslo.pdf> (Lest 07.09.2017).

Oslo kommune (2015b). *Kommuneplan 2015: Oslo mot 2030: Smart, trygg og grønn*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/1374699/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Politikk/Kommuneplan/Ny%20kommuneplan%202015/Kommuneplan%202015%20del%201%20justert%2031.01.2017.pdf> (Lest 05.09.2017).

PBL (Plan- og bygningsloven) (2008). *Lov planlegging og byggesaksbehandling*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71> (Lest 12.09.2017).

Pir2 (u.å.). *Fornebu gravplass*. Tilgjengelig fra: <http://www.pir2.no/projects/fornebu-gravplass> (Lastet ned 18.09.2017).

Reistad, K. (1967). *Om kirkegården og gravplasser: utdrag fra forelesninger*. Vollebakk: Norges landbrukshøgskole.

Riksantikvaren (u.å.). *Ny Sørkedalsvei delplan 2 / Bosetning-aktivitetsområde*. Tilgjengelig fra: <https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=https://data.kulturminne.no/askeladden/lokalitet/120458> (Lest 22.08.2017).

Riksrevisjonen (2007). *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig arealplanlegging og arealdisponering i Norge*, 3:11. Tilgjengelig fra: <https://www.riksrevisjonen.no/rapporter/sider/areal.aspx> (Lest 15.09.2017).

Sig, B. (2016). *Vestre Kirkegård - en kultur i forandring*. Tilgjengelig fra: http://www.halvtolv.dk/images/cykelklubben/udvalgte/2016_05_Maj-turen_2016.pdf (Lest 20.09.2017).

Skrøvset, Å., (2015). *Navnet minnelund*. Tilgjengelig fra: <https://gravplasskultur.no/fagstoff/navnet-minnelund/> (Lest 13.09.2017).

SKKF (Sveriges kyrkogårds- og krematorieförbund) (2017). *Kremationsstatistikk 2016*. Tilgjengelig fra: <http://skkf.se/sites/>

<default/files/pagefiles/skkf-krem-statistik-2016.pdf> (Lest 30.08.17).

SLA (u.å.). *Et Felt/Megaron*. Tilgjengelig fra: <http://sla.dk/dk/projects/etfelt/> (Lest 20.08.2017).

Skovlunde kirke (u.å.). *Kirkegården*. Tilgjengelig fra: <http://www.skovlundekirke.dk/kirkegaarden/> (Lest 25.08.2017).

SSB (Statistisk sentralbyrå) (2014). *Rekreasjonsareal og nærturterreng, 1. januar 2013*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/arealrek/hvert-2-aar/2014-12-04> (Lest 11.09.2017).

SSB (2016). *Rekreasjonsareal og nærturterreng*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/arealrek/hvert-2-aar> (Lest 05.09.2017).

Stockholms stad (2017). *Järva Begravningsplats*. Tilgjengelig fra: <http://bygg.stockholm.se/Alla-projekt/Jarva-begravningsplats/> (Lest 09.08.2017).

Stockholms kyrkogårdsförvaltning (2014). *Förslag till detaljplan för Järva begravningsplats*. Tilgjengelig fra: <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1781707> (Lest 06.09.2017).

Stolpejakten (u.å.). *Stolpejakten*. Tilgjengelig fra: <https://stolpejakten.no/> (Lest 08.09.2017).

SNL (Stor norske leksikon), (2012a) *Kremasjon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/kremasjon> (Lest 13.09.2017).

SNL (2012b). *Voksen*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Voksen> (Lest 20.08.2017).

SNL (2014). *Kommuneplan*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/kommuneplan> (Lest 11.09.2017).

SNL (2015). *Urnegrav*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/urnegrav> (Lest 20.09.2017).

SNL (2016). *Meander*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/meander> (Lest 24.10.2017).

SNL (2017a). *Reguleringsplan*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/reguleringsplan> (Lest 11.09.2017).

SNL (2017b). *Svartedauden*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/svartedauden> (Lest 20.09.2017).

Sommer, A.L., (2003). *De dødes haver: Den moderne storbykirkegård*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Sveriges Arkitekter (u.å). *Öarna - Begravningsplats vid Järvafältet*. Tilgjengelig fra: <https://www.arkitekt.se/wp-content/uploads/2014/08/T%3C%A4vlingar-2010-Begravningsplats-vid-J%3C%A4rvaf%3C%A4ltet-i-Stockholm-%3C%96arna.pdf> (Lest 09.08.2017).

Sørmoen, O. (2007). *Gravkultur i endring. Kirke og kultur*, 111: 16-26. Tilgjengelig fra: https://www.idunn.no/kok/2007/01/gravkultur_i_endring (Lest 25.08.17).

Thåström, H. (u.å). *Nya begravningsplatsen vållar strid. StockholmDirekt*. Tilgjengelig fra: <http://www.stockholmdirekt.se/nyheter/nya-begravningsplatsen-vallar-strid/Dbbljv!0LJQjC2lwttF98O4sPzvw/> (Lest 09.08.2017).

Tønnessen, I.F. (u.å.). *Mærradalsbekken*. Tilgjengelig fra: http://www.osloelveforum.no/htdocs/joomla15/attachments/082_mradaalbkn.pdf (Lest 14.09.2017).

Visit Copenhagen (u.å.). *Vestre Kirkegård*. Tilgjengelig fra: <http://www.visitcopenhagen.dk/da/copenhagen/vestre-kirkegaard-gdk964354> (Lest 08.08.2017).

Visit Stockholm (u.å.). *Skogskyrkogården*. Tilgjengelig fra: <https://www.visitstockholm.com/sv/se--gora/sevardheter/skogskyrkogarden/> (Lest 16.08.17).

Visit Oslo (u.å.). *Vestre gravlund*. Tilgjengelig fra: <https://www.visitoslo.com/no/produkt/?Tlp=16011#product-info1> (Lest 04.09.2017).

Voksenenga nærmiljøhage (u.å.). *Om Voksenenga nærmiljøhage*. Tilgjengelig fra: <http://voksenenga.no/om%20oss.html> (Lest 15.11.2017).

Vries, S. D., Verheij, R.A., Groengewegen, P.P, Spreeuwenberg, P. (2003). *Natural environments healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health. Environment and Planning*, 35: 1717 - 1731. Tilgjengelig fra: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1068/a35111> (Lest 25.09.2017).

Voksen menighet (2015). *Voksen kirke*. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/nb-NO/fellesrad/kirkeneioslo/menigheter/voksen-om-oss/finn-veien-til-voksen-kirke/> (Lest 15.10.2017).

World Population Review (2017). *Oslo Population 2017*. Tilgjengelig fra: <http://worldpopulationreview.com/world-cities/oslo-population/> (Lest 30.08.2017).

Ålesund kirkelig fellesråd (2017). *Urnulunden tar form*. Tilgjengelig fra: <http://www.kirken-aalesund.no/Artikler/Nyheter/ArticleId/44344/Urnulunden-tar-form> (Lest 17.09.2017).

7.2. FIGURLISTE

Kartdatene brukt i oppgaven er FKB-data og Matrikkeldata i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra Norgedigitalt juni 2017. Ortofoto fra 05.05.2016 er lastet ned fra Norgebilder, juni 2017.

Figur 1-3. Egen illustrasjon basert på ortofoto fra Google Earth.

Figur 6. Tilgjengelig fra: <https://www.romeartlover.it/Porto2.html> (Lastet ned 15.09.2017).

Figur 7. Tilgjengelig fra: <https://www.guideapolis.fr/fr/visite/au-cur-des-halles-la-mort-du-moyen-age-au-gran/> (Lastet ned 15.09.2017).

Figur 8. Kittelsen, T. (1894-1896). *Pesta*. Tilgjengelig fra: http://samling.nasjonalmuseet.no/no/object/NG.K_H.1982.0026 (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 9. Gude, H., (1853). *Likferd på Sognefjorden* (maleri). Tilgjengelig fra: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Gude--Likferd_Pa_Sognefjorden--1853.jpg (Lastet ned 15.09.2017).

Figur 10. Astrup, N. *Likdansen* (tegning). Tilgjengelig fra: http://www.sffarkiv.no/sffbasar/print.asp?p=result&db=dbatlas_leks&art_id=20598&spraak_id=1&ptype=single (Lastet ned 15.09.2017).

Figur 11. Boserup, J. *Scanpix Denmark* (2014). Tilgjengelig fra: <http://ndla.no/sites/default/files/images/20110321-163836-6.jpg> (Lastet ned 15.09.2017).

Figur 12. Lothe, J. E. (2014). *Gravhauger på Blodheia i Rogaland* (foto). Tilgjengelig fra: <http://avaldsnes.info/historie/bronsealder-1500-500-f-kr/> (Lastet ned 10.09.2017).

Figur 13. Sivertsen, J., (2015). *Kyse med blomster* (foto). Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/ho/300-ar-gamle-mumier-under-kirkegulvet-1.12311073> (Lastet ned: 11.09.2017).

Figur 14. Skramstad, P. E *Gravminner* (2016). *Gravminner (jernkors) ved Uvdal stavkirke* (foto). Tilgjengelig fra: <http://www.svanesang.no/sprak/frekvensordliste-over-minneord-pa-norske-gravstotter/> (Lastet ned 12.09.2017).

Figur 15. Lunde, K. G. *Utendørs nisjevegg med urner i* (foto). Tilgjengelig på s. 13 i *Kremasjon og gravformer for aske*, Bilag i fagbladet *Gravplassen*, 2017:2.

Figur 16. Chambers, T. *Mount aubery Cemetery* (maleri). Tilgjengelig fra: <https://d32dm0rphc51dk.cloudfront.net/Y41Gp-fKtFT2ACryAYTWn7g/larger.jpg> (Lastet ned 12.09.2017).

Figur 17. Visit Oslo. *Vår Frelses gravlund/Æreslunden* (foto). Tilgjengelig fra: <https://www.visitoslo.com/no/produkt/?Tlp=16014> (Lastet 18.09.2017).

Figur 18. Bjørnstad, M. (2014) *Søndre Slagen kirkegård* (foto). Tilgjengelig fra: https://c1.staticflickr.com/8/7529/15969547760_70e32dc614_b.jpg (Lastet ned 14.09.2017).

Figur 20. Reinharheydt. *Møllendal gravplass* (foto). Tilgjengelig fra: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c9/M%C3%B8llendal_kirkeg%C3%A5rd.JPG (Lastet ned 15.10.2017).

Figur 21. Øhman, R.. (2016). *Muslimsk gravfelt Gamlebyen gravlund* (foto). Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/21G6R/Na-er-det-kun-23-ledige-gravplasser-for-voksne-muslimere-i-Oslo> (Lastet ned 18.09.2017).

Figur 22. (Foto). Tilgjengelig fra: https://www.everplans.com/sites/default/files/styles/article_header_image/public/scattering-ashes-in-water-750.jpg?itok=vE8Ds0k (Lastet ned 05.09.2017).

Figur 23. Johansen Monumenthuggeri. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://johansenmonument.no/artist/andresen-asbjorn/> (Lastet ned 05.09.2017).

Figur 24. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://www.arkitektur.no/havstein-kirkegard> (Lastet ned 10.09.2017).

Figur 25. (Plan). Helhetsplan. <http://webhotell.pumn.no/Havsteinkirkegard/> (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 26. Pir2. (Plan). Tilgjengelig fra: <http://www.pir2.no/projects/fornebu-gravplass> (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 27. Pir2. (Illustrasjon). Tilgjengelig fra: <http://www.pir2.no/projects/fornebu-gravplass> (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 28. Grindaker AS. (Plan). Tilgjengelig fra: <http://www.kirken-aalesund.no/Portals/508/Bilder/urnelund%20tegning.jpg> (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 29. Nesheim, B. (Foto).

Figur 30. Wang begravelsesbyrå. (Screenshot av nettside). Tilgjengelig fra: <https://www.wangbegravelse.no/> (Lastet ned 13.09.2017)

Figur 31. Sunnmørsposten. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://www.smp.no/incoming/article15553064.ece/iwfs8a/ALTERNATES/w980-default/04HELerty546.jpg> (Lastet ned 03.12.2017).

Figur 32. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://static.boredpanda.com/blog/wp-content/uploads/2014/10/memorial-diamond-cremation-ashes-algordanza-7.jpg> (Lastet ned 18.09.2017).

Figur 33. Surrey Hills (Foto). Tilgjengelig fra: http://www.surreyhills.org/wp-content/uploads/2015/07/136_EI3R9796-FDs-car-ry-basket-to-grave.jpg (Lastet ned 13.09.2017).

Figur 35: Berlingske (Foto). Tilgjengelig fra: https://bdk.bmcdn.dk/media/cache/resolve/image_1500x/image/61/618698/14180170-30friassistenskirkegaard1-1jpp.jpeg (Lastet ned 13.09.2017).

Figur 36. SSB (2016). (Diagram). Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/arealrek/hvert-2-aar/2016-12-21> (Lastet ned 20.08.2017).

Figur 37. Breivik, G., Rafoss K. (2017). *Hvilke idrettsanlegg har du benyttet i 2015?* (Diagram). Tilgjengelig fra: *Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet*. Publikasjonsnummer: IS-0613. Helsedirektoratet; Norges idrettshøgskole, UiT- Norges arktiske universitet. s. 83.

Figur 38. Egen illustrasjon basert på ortofoto fra Openweb.

Figur 39. Guo, J. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://static.panoramio.com/photos/large/42462727.jpg> (Lastet ned 20.09.2017).

Figur 43. Oslo kommune (Plan). Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/131846/Innhold/Helse%20og%20omsorg/Begravelser%20og%20gravferd/Kart%20over%20kirkegaarder/Vestre%20gravlund.pdf> (Lastet ned 25.09.2017).

Figur 49. Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue. (Plan). Tilgjengelig fra: <https://www.arkitekt.se/wp-content/uploads/2014/08/T%C3%A4vlingar-2010-Begravningsplats-vid-J%C3%A4rvaf%C3%A4ltet-i-Stockholm-%C3%96arna.pdf> (Lastet ned 24.09.2017).

Figur 50. Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue. (Illustrasjon). Tilgjengelig fra: <https://www.arkitekt.se/wp-content/uploads/2014/08/T%C3%A4vlingar-2010-Begravningsplats-vid-J%C3%A4rvaf%C3%A4ltet-i-Stockholm-%C3%96arna.pdf> (Lastet ned 24.09.2017).

Figur 51 og 52. Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue. (Illustrasjoner). Tilgjengelig fra: <http://bygg.stockholm.se/Alla-projekt/Jarva-begravningsplats/> (Lastet ned 24.09.2017).

Figur 53. Jacobson, M. (2016) Tilgjengelig fra: <http://jarvabegravningsplats.se/bilder/> (Lastet ned 24.09.2017).

Figur 54. Gentofte kommune. (Plan). Tilgjengelig fra: <http://www.gentofte.dk/-/media/Nyt-Gentofte-dk/PDF/Borger/By-og-Milj%C3%B8/Kirkeg%C3%A5rde/Folder-Mariebjerg-Kirkeg%C3%A5rd-feb-2013.ashxKart> (Lastet ned 25.06.2017).

Figur 60. og 61. Egne illustrasjoner basert på ortofoto fra Google Earth.

Figur 65. Københavns kommune. (Plan). Tilgjengelig fra: <https://www.kk.dk/indhold/info-om-assistens-kirkegaard> (Lastet ned 25.06.2017).

Figur 71. Københavns kommune. (Plan). Tilgjengelig fra: <https://www.kk.dk/artikel/vestre-kirkeg%C3%A5rd-mellem-sydhaven-valby-og-vestebro> (Lastet ned 25.06.2017).

Figur 77. Stemann, C. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://copenhagenbyme.com/wp-content/uploads/2017/03/Assistens-n%C3%B8rrebro-copenhagen.jpg> (Lastet ned 08.10.2017)

Figur 80. Linderud, E. (1960). Tilgjengelig fra: http://oslobilder.no/search?fuzzy=1&query=%22jorde%22&without_pictures=1&rows=96&sort_by=title&page=1 (Lastet ned 30.09.2017).

Figur 81. Riksantikvaren. (Plan). Tilgjengelig fra: <https://beta.kulturminnesok.no/minne/?queryString=https%3A%2F%2Fdata.kulturminne.no%2Faskeladden%2Flokaltit%2F120458> (Lastet ned 20.08.2017).

Figur 82-84. Norkart AS/Plan- og bygningsetaten, Oslo kommune. *Historiske ortofoto*. Tilgjengelig fra: <http://www.1881.no> (Lastet ned 30.09.2017).

Figur 85-87. Oslo kommune. *Planinnsyn*. Tilgjengelig fra: <https://od2.pbe.oslo.kommune.no/kart/#591870,6647881,6> (Lastet ned 15.02.2017).

Figur 88. Asplan Viak (2009). *Grøntplan for Oslo Vedlegg III - Grønnstrukturens betydning for lokalklima og luftkvalitet – anbefalinger* (Diagram). Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/131661/Innhold/Plan%2C%20bygg%20og%20eiendom/Overordnede%20planer/Kommunedelplaner/Kommunedelplan%20gr%C3%B8ntplan%20vedlegg%203%20Gr%C3%B8nnstrukturens%20betydning%20for%20lokalklima%20og%20luftkvalitet.pdf> (Lastet ned 10.09.2017).

Figur 89. Oslo kommune (2010). *Grøntplan for Oslo - Vedlegg II Karakteristiske landskapstrekk* (Diagram). Tilgjengelig fra: <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/131664/Innhold/Plan%2C%20bygg%20og%20eiendom/Overordnede%20planer/Kommunedelplaner/Kommunedelplan%20gr%C3%B8ntplan%20vedlegg%202%20Karakteristiske%20landskapstrekk.pdf> (Lastet ned 10.09.2017).

Figur 91. Oslo kommune. (Plan). Tilgjengelig fra: <https://www.hundpatur.no/maerradalen/maerradalen/> (Lastet ned 26.08.2017).

Figur 101. Den norske kirke. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/imageservice/images/b61917a8196c4da-5b4657a2062a2998c/bd09a74de89f49268d4e59b47cb3b1cd.jpg> (lastet ned 10.10.2017).

Figur 103. Akersposten. (2016). (Foto). Tilgjengelig fra: http://akersposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=1350 (Lastet ned 22.08.2017).

Figur 109. Den norske kirke. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/imageservice/images/0f16a1797cfb4bb6b2b-8540bc230dc3b/93a5e707333c42a3a81983df0f805bcf.jpg> lastet ned 06.10.17, Voksen menighet. (Lastet ned 09.10.2017).

Figur 110. Voksenenga nærmiljøhage. (Foto). Tilgjengelig fra: http://voksenenga.no/onewebmedia/20900661_777389519053082_8938448815877554754_o.jpg (Lastet ned 08.11.2017).

Figur 113. Hrubaš, Z. (2015). *Meandering river Morava near Strážnice* (foto). Tilgjengelig fra: https://c1.staticflickr.com/1/647/21360264055_3518bed225_b.jpg (Lastet ned 20.11.2017). Zbyněk

Figur 149. (Foto). Tilgjengelig fra: <http://cdn.goodshomedesign.com/wp-content/uploads/2015/02/oval-allotment-gardens-1.jpg> (Lastet ned 29.11.2017).

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway